

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 8, NUMBER 1, 2019

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 8, No. 1, 2019

Annales Scientia Politica is a peer-reviewed scientific journal, issued semi-annually by the Institute of Political Sciences, Faculty of Arts, University of Prešov, focused on reflection of discourse in political sciences. *Annales Scientia Politica* is indexed in ERIH PLUS, OAJI (Open Academic Journal Index), CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities), ResearchBib - Academic Resource Index, Humanities - Sozial und Kulturgeschichte (H-Soz-u-Kult), CEEOL (Central and Eastern European Online Library).

Address of Publisher:

Inštitút politológie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Ul. 17 novembra 1,
080 78 Prešov, asp@unipo.sk, <http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ipol/asp>

Editor in Chief:

Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, CSc.,
Faculty of Arts, University of Prešov

Editorial Board:

Prof. Johann Pall ARNASON,
Faculty of Humanities, Charles University, Prague (Czech Republic)
Prof. Igor Spartakovich BAKLANOV, Doctor of Philosophical Sciences,
Institute of Humanities, North Caucasus Federal University, Stavropol (Russian Federation)
Prof. PhDr. Vít HLOUŠEK, PhD.
Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno (Czech Republic)
Prof. PhDr. Jan KELLER, PhD.,
Faculty of Social Studies, University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Prof. PhDr. Darina MALOVÁ, PhD.,
Faculty of Arts, Comenius University, Bratislava (Slovak Republic)
Prof. Carlos J. McCADDEN, PhD.
Department of General Studies, Instituto Tecnológico Autónomo de México, Mexico-City (Mexico)
Prof. Jurij Olexandrovyč OSTAPEK, Doctor of Sciences
Faculty of Social Sciences, Uzhhorod National University, Uzhhorod (Ukraine)
Prof. nadzw. dr. hab. Agnieszka PAWŁOWSKA,
Institute of Political Science, University of Rzeszow, Rzeszow (Poland)
Prof. Kathleen SCHERF, PhD.,
Thomson Rivers University, Kamloops (Canada)
Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, CSc.,
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Irina DUDINSKÁ, PhD.,
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Vladislav DUDINSKÝ, PhD.,
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. Alexander DULEBA, PhD.,
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Jaromír FEBER, PhD.,
VŠB, Technical University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Gita GEREMEŠOVÁ, PhD.,
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. Jussi P. LAINE, DSocSci.,
Karelian Institute, University of Eastern Finland (Finland)
Assoc. Prof. Francisco LARA-VALENCIA, PhD.
School of Transborder Studies, Arizona State University, Tempe, AZ (USA)
Assoc. Prof. Sergio PEÑA, PhD.
Urban and Environmental Studies Department, El Colegio de la Frontera Norte, Tijuana, Baja
California (Mexico)
Assoc. Prof. PhDr. Jelena PETRUCIJOVÁ, PhD.,
Faculty of Social Studies, University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Assoc. Prof. Katarzyna STOKŁOSA, PhD.
Faculty of Business and Social Sciences, University of Southern Denmark, Odense (Denmark)
Dr. Paulina SZELĄG
Institute of International Relations and Political Science, East European State Higher School in Prze-
myśl, Przemyśl (Poland)

Editorial Committee:

Ing. Martin LAČNÝ, PhD.
Mgr. Ondrej MARCHEVSKÝ, PhD.
Mgr. Gabriel SZÉKELY, PhD.
Ing. Martin LAČNÝ, PhD.

Web administrator:

Ing. Martin LAČNÝ, PhD.

LIST OF CONTENTS

STUDIES:

Foreigners to human nature CARLOS MCCADDEN	5
Comparison of national identities in Ukraine and Slovakia (in search of shared and conflict perceptions and stereotypes) GITA GEREMEŠOVÁ	27

ARTICLES:

Polish-Slovak relations in years 1993 – 2002 KRZYSZTOF ŻARNA	47
Valorisation of old-age pensions as a tool for the realization of social justice in Slovak Republic and Hungary 2016 – 2019 RICHARD GEFFERT – OSKAR TÓTH	56

REVIEWS:

Institute of Political Sciences has honored the memory of colleague Vladimír Dančíšin by publishing the almanach on regional elections RÓBERT KIRÁLY	66
--	----

REPORTS:

About the 24th World Congress of Philosophy, Beijing, China ONDREJ MARCHEVSKÝ	68
--	----

OBSAH

ŠTÚDIE:

Foreigners to human nature CARLOS MCCADDEN	5
Porovnanie národných identít Ukrajiny a Slovenska (zisťovanie spoločných a konfliktných percepcií a stereotypov) GITA GEREMEŠOVÁ	27

ČLÁNKY:

Stosunki Polsko-Słowackie w latach 1993 – 2002 KRZYSZTOF ŻARNA	47
Valorizácia starobných dôchodkov ako nástroj realizácie sociálnej spravodlivosti v Slovenskej republike a Maďarsku 2016 – 2019 RICHARD GEFFERT – OSKAR TÓTH	56

RECENZIE:

Inštitút politológie FF PU si uctil pamiatku kolegu Vladimíra Dančišina vydaním zborníka o regionálnych voľbách RÓBERT KIRÁLY	66
---	----

SPRÁVY:

O 24. svetovom filozofickom kongrese, Peking, Čína ONDREJ MARCHEVSKÝ	68
--	----

FOREIGNERS TO HUMAN NATURE

CARLOS MCCADDEN

Department of General Studies
Instituto Tecnológico Autónomo de México
Mexico-City
Mexico
Email: mccadden@itam.mx

Abstract:

Is there a relation between wealth and human nature? Can the Delphic maxim "know thyself" (γνῶθι σεαυτὸν) help us decide whether or not to be affluent and wealthy? And if so: how rich? Human beings, says Aristotle, can only use and benefit from a limited amount of goods and services. The very rich have more than they need; the poor are in need because they have the minimum required to live, or even less. Only in the 'middle' do we find those who enjoy 'true wealth'. Any society should search to increase the number of persons who possess enough and therefore are 'truly wealthy'. Every human being should have what one needs. To achieve a 'truly rich' 'middle class' (Aristotle) rather than aspiring to increase its Gross Domestic Product (GDP), per capita GDP or income equality in terms of a normal distribution a country must solve the welfare problem of its population. That means it must end with the food, health, education, employment, and other such gaps. This paper argues that the hierarchical stratification of the contemporary Mexican society that favors an outrageously rich minority could renew its social order with the understanding of two Aristotelian categories: attainment of 'real wealth' for large 'middle class'. This would allow Mexico to become a member of the developed world by turning into a mostly middle class country.

Keywords:

GDP, Human Nature, Mexican Society, Middle Class, Wealth.

Introduction¹

This research is not mere an academic exercise; it originates from the lack of debate in question regarding the dignity of the human being and its relationship with the economic, social, political and cultural sphere in Mexico. It is a contribution of a humanist character from a multidisciplinary perspective. It values the case of Mexico as a typical Latin-American country. Its reflections are generalizable, because they aid the understanding of inequality, violence, populisms and other problems presented on a global scale, to varying degrees. There is a need to rethink the concepts of middle class, non-sub ordered work and true wealth as fundamental elements to overcome the civilizing crisis that plagues the contemporary world.

The bibliography on the topics of this essay is extremely broad, but the books quoted in it careful selection of the authors that help to substantiate the main theses of this work. The reader will find some of the most important

¹ This topic has been treated previously Mc Cadden (1992), (2008).

historians and thinkers of Latin America in a discussion with classical thinkers as Plato and Aristotle and modern thinkers like Hegel. Not only the Western canon is alluding, but also thinkers from Spain, New Spain and Mexico and even writers and poets such as José Vasconcelos and Octavio Paz (Nobel Prize in literature). The documentary sources used are both European and Latin American and the dialogue between these two traditions is as enriching as was the phenomenon of miscegenation.

Operta recludit²

A Hegelian proposition will help me find my topic: "What is "familiarily known" is not properly known, just for the reason that it is "familiar" (Hegel, 1967, p. 31).³ Wealth is so familiar to us that we do not question it. Is more wealth truly better than less? Rephrasing Hegel one could say that being wealthy and rich is so "familiar" to us that there is no room to question its benefits. My claim is that precisely because this issue is so "familiar" to us it is not properly known.

The question I want to raise reads as follows: Is there a relation between wealth and human nature? Does the Delphic maxim "know thyself" (γνῶθι σεαυτὸν, transliterated: *gnōthi seauton*) have anything to do with being affluent? When one lacks wealth human dignity suffers a debasing effect named misery. But is there a similar danger when one is too wealthy? Who can deny that wealth is important for a human being, the question is why? This seems obvious and that's why it is so hard to give an answer. Now, can our human nature give us a clue about wellbeing and wealth? May Humanists say anything about wealth that might be appreciated by economists, administrators and accountants.

It is my understanding that our contemporary shared global culture on wealth is an ideology that is producing apparently unsolvable social problems. Present-day culture knows little about the Aristotelian concepts of 'real wealth' and its relation with the 'middle class'. In this paper I advance the hypothesis that the

study and implementation of these two correlated ideas would generate an unbeatable binomial solution for societies; composed, as far as possible, of equals and similars, where friendship could flourish. A 'truly well-off' 'middle class' would reduce the present Economic inequality also referred to as income inequality, wealth inequality or wealth gap.

Strangers to Human Nature: outsiders

However let me start elsewhere. On October 12th 1992 Spain, Europe and the American Continent celebrated the 500th anniversary of the encounter of two worlds, or rather the gathering of men who so far ignored all matters relating to their mutual existence.⁴ In three years Mexico will be commemorating 500 years, not necessarily rejoicing, of the arrival of Hernan Cortes and his men to the coast of what is known today as "Estado de Veracruz", freely translatable as the "True Cross State". It faces the Atlantic Ocean and is a one of the 32 states of the United States of Mexico or United Mexican States; which the official name of Mexico.

The "novel experience of new worlds"⁵ could easily be labelled as an encounter of 'foreigners', 'strangers' or even 'aliens', but one has to recognize that these terms do not properly describe what took place at the time, since to say or think in those terms one must somehow assume that one is actuality facing a human being.

The Encounter of Spaniards and Mexican Aztecs

If Mexican Aztecs had said that Spaniards were 'Aliens', or Spaniards had said that Aztecs were 'Foreigners', they would have had ultimately to accept that they were citizens from another country, or from a different sovereign-

⁴ See O'Gorman (1973, p. 73 - 93).

⁵ Bernardo García Martínez points out: „Desde los años de Cristóbal Colón y durante las primeras décadas del siglo XVI la presencia española en América se adornó con definiciones grandiosas. Así, las mayores acciones de los castellanos en esta otra parte del mundo fueron aclamadas como 'descubrimientos' y 'conquistas' (...). De ninguna manera proporcionaban una definición precisa (...) se fundaban en generalizaciones bastante simples y reflejaban percepciones discutibles y un punto de vista muy relativo (el de ellos)" (2002, p. 3)

² Concealed opens. Horace Epistulae 1 5.

³ In German: „Das bekannte überhaupt ist darum, weil es bekannt ist, nicht erkannt.“ (Hegel, 1986, p. 35).

ty.⁶ Initially neither Aztecs nor Spaniards considered the other party as citizens from another nation. At first, they perceived each other as nonhumans.

The Spaniards: beyond human nature

I will say a word about the way Spaniards understood themselves in such an adventure. Heirs of the Greco-Roman culture and the Judeo-Christian religion, they had an accurate knowledge and a fairly developed awareness of their human nature and their identity as persons. In addition to this cultural background, the invasion of Spain by the Moors in 711 A. D. made them ardent Christians and convinced them that they had to fight all those who did not profess the Catholic religion.⁷

But how did the Mexican Aztecs view the Spaniards that came into their land? It is difficult for us to have an exact idea almost five hundred years later. However, through the valuable testimony of Moctezuma (1466 – 1520), who was the Aztec emperor at the time, one can begin to grasp the reaction the natives had (León-Portilla, 2000).

Moctezuma was familiar with the mysterious signs that had appeared a dozen years earlier which were associated with fire falling from heaven, as strong as the aurora, when he was informed of the arrival of people mounted on large deer (horses) (León-Portilla, 2000). The most impressive omens originated from the in-

terpretation of a luminous mist which appeared three hours before dawn, and a whirlwind that rose to the sky. All these were seen as manifestations of the gods that supposedly were descending from the heavens, so when the Spaniards landed on the Mexican Coast, Moctezuma was certain they were the gods accounted by the omens.⁸

The first encounters between Indians and Spaniards were delicate. The Aztecs thought they had to do with Quetzalcoatl⁹ the deified mythical King who, after having committed a crime, had exiled himself and had promised to return. Furthermore, the Aztec tradition spoke about a physical appearance very similar to that now attributed to Spaniards. This seemed to confirm the divine origin of these newcomers.

When Moctezuma's messengers informed him about the arrival of "towers or mounts on the sea" (the Spanish ships), he sent his wizards and enchanter to meet them, accompanied by prisoners consecrated for slaughter, along with warriors carrying all kinds of foods intended to impress the newcomers. By doing so Moctezuma was pursuing a dual goal, the bewitchment of the Spaniards and at the same he was trying to worship them.

Moctezuma was in fact convinced that he was facing gods who had to be worshipped.¹⁰

⁶ This seems to have been eventually acknowledged by both parties: „Cortés le dijo, (...) somos vasallos de un tan gran señor que es el Emperador Don Carlos que manda muchos reinos y tierras (...) el cacique gordo [de Cempoala], dando suspiros se queja reciamente del gran Montezuma y de sus gobernadores diciendo que de pocos tiempos acá le había sojuzgado (...) y les tiene tan apremiados que no osan hacer sino lo que les manda, porque es señor de grandes ciudades y tierras, y vasallos y ejércitos de guerra“ (Díaz del Castillo, 1968, p. 145).

⁷ „Durante la mayor parte de la Edad Media los diversos grupos hispánicos estuvieron en continuas guerras: cristianos contra cristianos, musulmanes contra musulmanes y cristianos contra musulmanes. En el norte comenzó a formarse la idea de una unidad hispánica asentada en el cristianismo y con la finalidad de reconquistar el territorio del antiguo reino visigodo. La Reconquista tomó el carácter de una guerra santa desde el siglo IX (...). El matrimonio de Isabel y Fernando I (1469) logró la unidad monárquica, y la territorial de Granada en 1492“ (Sierra Moncayo – Sordo Cedeño, 2007, p. 48 – 49).

⁸ „Por todas partes vienen envueltos sus cuerpos, solamente aparecen sus caras. Son blancas, son como si fueran de cal. Tienen el cabello amarillo, aunque algunos lo tienen negro. Larga su barba es, también amarilla, el bigote también tienen amarillo (...) en cuanto a sus alimentos, son como alimentos humanos (...) Moctezuma tenía la creencia de que ellos eran dioses, por dioses los tenía y como a dioses los adoraba“ (León-Portilla, 2000, p. 31 – 33).

⁹ León-Portilla says: “la invención histórica náhuatl de Quetzalcóatl concluye, transformado ya en mito el gran sacerdote, pasando a narrar su huida de Tula, su abandono de la *Toltecáyotl* y su marcha definitiva a *Tilán, Tlapalan* [que significa el paraíso]. Quetzalcóatl tuvo que irse forzado por hechiceros venidos de lejos con el empeño de introducir en Tula el rito de los sacrificios humanos. El sacerdote tuvo un momento de debilidad. Rompió su vida de abstinencia y castidad. Pero arrepentido luego, volvió a erguirse para afirmar de nuevo las ideas a las que había consagrado su vida (...) decidió hacer realidad la búsqueda de *Tilan, Tlapalan*”, (1973, p. 33)

¹⁰ „Y la razón de obrar así Motecuhzoma es que él tenía la creencia de que ellos eran dioses, por dioses los tenía y como a dioses los adoraba. Por estofueron llamados y fueron designados como ‘Dioses

Instead of trying to discover what kind of being was before them, or to invent a new legend about those new beings that came from the sea, the Indians somehow overlaid them with their beliefs and preconceptions. Moctezuma wanted to know what they were facing.¹¹ Wizards were assigned to cast spells upon them, and he also ordered the sacrifice of prisoners in front of them thinking that the Spaniards would ask to drink their blood.¹² The result was unex-

pected. Witchcraft had no effect, and when Spaniards saw the sacrifices and the food stained with human blood they were disgusted; they vomited and covered their eyes.¹³

Only by carrying out experiments did the Indians get an indication that the Spaniards were not gods. Using these “quasi scientific experiments” they discovered that they were - to a certain degree - men just like themselves. It is told that an Indian who helped a Spaniard cross a river kept him with his head underwater for several minutes to see how he tolerated it! And only when the Indian saw that the Spaniard was dead did he realize that the latter was not a god. There are also accounts of what an Indian woman attested to. She said, after having sex with a Spaniard, that he was neither more nor less human than others.

In the bellicose terms of Fray Toribio de Benavente Motolinia (1491 – 1569), one of the first twelve Franciscans who arrived to evangelize Mexico: „(the Indians) admired the horses and what the Spaniards could do on them, some thought that man and horse were altogether one, although this was only in the early stages, because afterwards everyone knew they were men and that horses were beasts, these people look and notice very many things, and seeing them dismount they called horses *castillan mazatl*, which means deer of Castile (...). Spaniards were called were *tetehuo* (*teteu*), which means gods, and the Spaniards corrupting this word said *teules*, this name lasted with them for more than three years, until we found the way to have the Indians understand that there is no more than one God, and that they should call the Spaniards Christians” (Motolinia, 1979, p. 32 – 33).

The belief the Indians had about the Spaniards evolved the more they spent time with them: if at first they regarded the Europeans as gods, soon the natives discovered that they were men;¹⁴ although “some” very ambitious and unsavory men.

venidos del cielo” (León-Portilla, 2000, p. 33). Asimismo, abunda León-Portilla: “luego de prisa se fueron, hasta México llegaron. Y entraron no más de noche; sólo en la noche llegaron. Y cuando esto sucedió, Motecuhzoma ya no supo de sueño, ya no supo de comida. Ya nadie con él hablaba. Y si alguna cosa hacía, la tenía como cosa vana. Casi cada momento suspiraba. Estaba desmoralizado, se tenía como un abatido (...). Y por todo esto decía: ‘¿Qué sucederá con nosotros? ¿Quién de veras queda en pie?’ (...) Y luego fueron a la Casa de la Serpiente los enviados. También él, Motecuhzoma. Luego a sus ojos fueron los sacrificios. Abrieron el pecho a los cautivos: con su sangre rociaron a los enviados. La razón de hacer tal cosa, es haber ido por camino muy difícil; por haber visto a los dioses; haber fijado sus ojos en su cara y en su cabeza. ¡Bien con los dioses conversaron!” (2000, p. 29 – 30)

¹¹ „En este tiempo precisamente despachó una misión Motecuhzoma. Envío todos cuantos pudo, hombres inhumanos, los presagiadores, los magos. También envió guerreros, valientes, gentes de mando” (León-Portilla, 2000, p. 33).

¹² Hernán Cortés: „Y el dicho Muteczuma y muchos de los principales de la ciudad estuvieron conmigo hasta quitar los ídolos y limpiar las capillas y poner las imágenes, y todo con alegresemblante, y les defendí que no matasen criaturas a los ídolos, como acostumbraban; porque, demás de ser muy aborrecible a Dios, vuestra sacra majestad por sus leyes lo prohíbe y manda que el que matare lo maten. (...). Los bultos y los cuerpos de los ídolos en quienes estas gentes creen son de muy mayores estaturas que el cuerpo de un gran hombre. Son hechos de masa de todas las semillas y legumbres que ellos comen, molidas y mezcladas unas con otras, y amásanlas con sangre de corazones de cuerpos humanos, los cuales abren por los pechos vivos y les sacan el corazón, y de aquella sangre que sale del amasan aquella harina (...) les ofrecían más corazones, que asimismo les sacrificaban, y les untan las caras con la sangre” (1995, p. 72 – 73). Fray Toribio Motolinia describe los sacrificios así: „otras veces tomaban el corazón y levantábanle hacia el sol, y a las veces untaban los labios de los ídolos con la sangre. Los corazones, a las veces los comían los ministros viejos; otras los enterraban, y luego tomaban el cuerpo y echábanle por las gradas abajo a rodar; y allegado abajo, si era de los presos en guerra (...) aparejaban

aquella carne humana con otras comidas, y otro día hacían fiesta y le comían” (1979, p. 32 – 33).

¹³ „Pero cuando ellos (los españoles) vieron aquello (las víctimas) sintieron mucho asco, escupieron, se restregaban las pestañas; cerraban los ojos, movían la cabeza. Y la comida que estaba manchada de sangre, la desecharon con náusea” (León-Portilla, 2000, p. 33).

¹⁴ “Vista por la República Mexicana tanta novedad, procuró saber por razones evidentes, siestas gentes

Indians: beneath human nature

Readers interested in the philosophy of the Mexica may refer to the work by Miguel León-Portilla's *Nahuatl philosophy* (1979). For now, it suffices to remember that the Aztec people (or Nahuatl) considered themselves the people of the Sun.¹⁵ There rested both their strength and their weakness. They were very religious, they believed in their divine mission of becoming a great nation but their religiosity, as we have noted, was full of myths, magic and legends.

How were the Aztec perceived by the newcomers? They were perceived in the light and thought drawn up by the European culture, particularly that of Spain. Let us remember some historical facts. Christopher Columbus' trip was financed by Isabella I of Castile (1451 – 1504), and for this reason it was in a way a private enterprise. All other expeditions also used private funds, with the added goal of discovering and offering new lands to the Spanish Crown. Thus, without a doubt, *economic inter-*

ests were always present during the conquests. Money was needed to repay loans obtained to finance the trips.

At the same time a *religious component* was vital within 16th century Spanish mentality concerning the conquest of Mexico. They wanted to gain, and this sometimes prevailed, souls for the true religion. Hence economic and religious interests were so interwoven that it is difficult to analyze them independently. From the beginning Spaniards wanted several things: wealth, the Spiritual Conquest of Mexico (Ricard, 1974) and the acquisition of new territories for the Spanish Crown. To achieve this, they were willing to risk their lives.¹⁶

Upon their arrival Spaniards were definitely not interested in the enquiry about the "ontological status" of the beings that inhabited the newly discovered lands. For the Spaniards most indigenous peoples represented only a cluster of ignorant, superstitious and barbaric individuals. Nevertheless from the very first moment, some good Spaniards considered that American Indians, far from being mere means of enrichment, were above all persons that merited the proclamation of Jesus Christ.

One can speak of a certain dual Spanish mentality. One underestimated Indians and reduced them to "sub-humans"; consequently providing for grounds to consider them slaves by nature. The other one considered Mexican

eran los dioses de lo alto o hombres humanos, y así por mando y acuerdo Motheuhzoma despacharon gentes muy secretamente a Cempoalla para que le trajesen verdadera relación de lo que había, no embargante que por sus hechiceros, encantadores y adivinos, sabían que era gente nueva y no dioses, sino hombres, aunque sus no los podía comprender, por cuya causa no se eternaba a decir que fuesen hombres, pues las fuerzas de sus encantamientos y perdían contra estas gentes (...) supieron muy de raíz como eran hombres, porque comían dormían y bebían y apetecían cosas de hombres. (...) Finalmente, sobre este argumento de si eran dioses u hombres no se sabían determinar, porque si fuesen dioses, decían ellos, no derribaran nuestros oráculos." (Camargo, 1972, p. 185 – 186). The first complete edition, illustrated and annotated, was checked against the original preserved in the archives of the National Museum of Anthropology Lauro E. Rosell; It includes a study of the engineer Don Alberto Escalona Ramos, with the itinerary of primitive tlaxcaltecas. The 1892 edition was made by Alfredo Chavero and was made by agreement of General Porfirio Diaz, President of the Republic, as a tribute to Christopher Columbus in Chicago, in the Fourth Centenary of Discovery del New World.

¹⁵ „Los aztecas se orientaron por el camino de lo que hoy llamaríamos misticismo imperialista. Persuadidos de que para evitar el cataclismo final era necesario fortalecer al Sol, tomaron como misión proporcionarle la energía vital encerrada en el líquido precioso que mantiene vivos a los hombres" (León-Portilla, 1979, p. 126).

¹⁶ Bernardo García Martínez: "El conquistador español arquetípico valoraba sobremanera el oro, pero en los años en que la conquista llegó a Mesoamérica ya eran muchos los españoles que se habían dado cuenta de que la mayor riqueza de las tierras conquistadas estaba en el trabajo de sus pobladores, los indios. No importaba tanto conquistar a la tierra en sí como a su gente. Habían llegado a esa conclusión, si no por inteligentes, al menos por haber experimentado las consecuencias de la explotación desmedida de los antillanos en busca de oro y perlas, consecuencias que, junto con los efectos mortíferos de guerras y enfermedades, habían desembocado en el despoblamiento de esas islas. (...) Estas circunstancias fríamente materiales, surgidas del hecho innegable de que la conquista tuvo fines de lucro, coincidieron con las consideraciones filosóficas y humanísticas tejidas por esos años a propósito del derecho de España sobre América y la justificación de la conquista, y sobre todo a propósito de la misión evangelizadora de España, para fundamentar la política de defensa de los indios que mucho honró a los pensadores, juristas y políticos españoles que la promovieron frente a no pocos detractores" (2002, p. 63).

Indians as children of God, called to receive the good news of salvation.¹⁷ Without going into the discussions about the legitimacy of the conquest and the so-called rights of the Spanish Crown on the American continent,¹⁸ let us consider these two ways of understanding.

For economic reasons some tried to deny Indians their status as human beings, and their right to enjoy their human dignity. Already Columbus had resorted to using them to alleviate the lack of manpower on the Island of Hispaniola. He had used them as slaves, compelling them to forced labor. Ferdinand I himself, after the death of Isabella, ratified the practice of using Indians as slaves by arguing they were prisoners of war. Some thinkers and philosophers would have doubted the existence of their souls if it weren't the case that in the bull

*Sublimis Deus*¹⁹ (1537) Pope Paul III strongly condemned the practice of slavery. He denounced this practice and clearly declared the indigenous peoples of America to be rational beings with souls. To think the contrary, he wrote, was an inspiration of Satan.

If the natives had no souls, the question of salvation became superfluous. They would have had a purely economic function. Somehow a more 'classical' tradition was restored and some explored the theory of natural slavery developed by Aristotle (*Politics*, book IV, chapter IX). This is the case of Ginés de Sepúlveda (1490 – 1573) who despised Indians and understood the rapport between Indians and Spaniards in the same terms as the Greeks toward barbarians.²⁰

Others were supporters of the "full humanity" of the indigenous peoples. Better still, some said that as children of God Indians should be

¹⁷ Motolinía: „En el primero año de la venida de los frailes, el padre fray Martín de Valencia, de santa memoria, vino a México, y tomando un compañero que sabía un poco de la lengua, fuese a visitar los pueblos de la laguna del agua dulce, que apenas se sabía cuántos eran, ni adónde estaban, y comenzando por *Xuchimilco* y *Cuyuacan*, veníanlos a buscar de los otros pueblos (...) y luego por escrito y con intérprete los predicaban y bautizaban algunos niños, rogando siempre a Nuestro Señor que su santa palabra hiciese fruto en las ánimas de aquellos infieles, y los alumbrase y convirtiese a su santa fe (...). En este tiempo en los pueblos que había frailes salían adelante, y de muchos pueblos los venían a buscar y a rogar que los fuesen a ver, y de esta manera por muchas partes se iba extendiendo y ensanchando la fe de Jesucristo" (1979, p. 78 – 79, 82).

¹⁸ „Acaso sea interesante llamar la atención sobre el hecho curioso de que las polémicas reavivadas por el Quinto Centenario están teniendo lugar sobre todo a propósito de lo que hemos llamado el aspecto resolutivo del Descubrimiento. Lo que se discute apasionadamente – y se discutió ya en los tiempos de la conquista, en los tiempos de Vitoria y Sepúlveda– son los múltiples problemas implicados en el aspecto resolutivo: si la resolución de conquistar las tierras descubiertas era justa o injusta, lo que autorizaría incluso a suscitar la cuestión de si los europeos tenían el derecho siquiera de descubrir, aún conspicuamente, un continente ya poblado (...) si el descubrimiento comportó un proceso civilizatorio bien un proceso triturador de las culturas americanas (...) De hecho, muchas personas, en las vísperas del Quinto Centenario, vienen a sugerir que su conmemoración debiera, en todo caso, consistir en un 'pedir perdón' los europeos, pero sobre todo los españoles, a los aztecas, a los mayas" (Bueno, 1989, p. 3).

¹⁹ „The enemy of the human race, who opposes all good deeds in order to bring men to destruction, beholding and envying this, invented a means never before heard of, by which he might hinder the preaching of God's word of Salvation to the people: he inspired his satellites who, to please him, have not hesitated to publish abroad that the Indians of the West and the South, and other people of whom We have recent knowledge should be treated as dumb brutes created for our service, pretending that they are incapable of receiving the Catholic Faith (...) Indians and other peoples should be converted to the faith of Jesus Christ by preaching the word of God and by the example of good and holy living" (Paul III, 1537).

²⁰ Fray Domingo de Soto: „El doctor Sepúlveda sustenta la parte afirmativa afirmando que la tal guerra no solamente es lícita, más expediente. El señor obispo defiende la negativa diciendo que no solamente no es expediente, más no es lícita, sino inicua y contraria a nuestra cristiana religión (...) Fundó, pues, el dicho doctor Sepúlveda su sentencia brevemente, por cuatro razones: la primera, por la gravedad de los delitos de aquella gente, señaladamente por la idolatría y otros pecados que cometen contra natura. La segunda, por la rudeza de sus ingenios, que son de natura gente servil y bárbara, y por ende obligada a servir a los de ingenio más elegante, como son los españoles. La tercera, por el fin de la fe, porque aquella subjeción es más cómoda y expediente para su predicación y persuasión. La cuarta, por la injuria que unos entre sí hacen otros, matando hombres para sacrificarlos y algunos para comerlos", "Summa de la polémica entre Ginés de Sepúlveda y fray Bartolomé de las Casas acerca de las guerras de conquista", (Bartolomé de las Casas, 1965, p. 218).

respected in the same way as other Christians, and they should have access to identical rights as Europeans. This option was the equivalent of a condemnation of colonial domination.

With the arrival of the first twelve Franciscan priests²¹ Cortes's Conquest was challenged, or at least assumed from a more spiritual and peaceful angle. Although the exploitation of indigenous people continued, Bartolome de las Casas (1484 - 1566) helped develop laws that aimed at the protection of their freedom. The "Valladolid debate" (1550 - 1551) was the first moral debate on both the rights and treatment of colonized people by colonizers. Bartolome de la Casas argued in favor of the Amerindians despite their practice of human sacrifices and other such mores. Opposing this view were a number of scholars and priests including the above mentioned humanist scholar Juan Gines de Sepulveda, who followed Aristotle's doctrine (Politics, Book I, Chapter II) on slavery backed with additional religious arguments.

The controversy extended the matter on the rights and humanity of the Indians to Spain where it became of interest to the most remarkable intellectuals of the time: Vitoria (1483 - 1546), Soto (1494 - 1596), Vázquez de Mancha (1512 - 1569), Acosta (1540 - 1600), Bañez (1528 - 1604), and Suárez (1548 - 1617), among others. Thus, if at first Spaniards undertook no enquiry into the status of Indians, eventually they did.

The knowledge the conquerors and the conquered had of each other went in different directions. At first Spaniards in a very pragmati-

cally manner simply admitted some "humanity" to the colonized, particularly the right to be evangelized. Conversely, originally Indians were uncertain of the nature of the newcomers but ultimately discovered the bittersweet "human nature" of their conquerors; some of whom were thirsty to exploit them and others were craving to save them.

The upshot: *Mestizos*, sons of the gods and of the barbarians

The conquest of Mexico, of Peru, and later of the American continent, altered permanently the "new world". Among the "novelties" surely the most radical one was miscegenation. Never before in human history had the world seen the fruit of the union between people of the two different worlds in question. Nobody had ever seen a Euro-American or an American-European. "New men" were born. In fact, it could be argued that miscegenation is in itself a biological "confirmation" of the humanity of both Indians and Spaniards. Nonetheless one would have to say categorically that among mestizos the "alien" element and their 'foreignness', far from disappearing, turned inward. In a very peculiar way a Mestizo is someone "alien" or "foreign" both to Spaniards and Indians. The individual resulting from the interbreeding of an American and a European remains somehow "novelties" to himself. These "novelties" endured as inscribed in him. That is why the human "novelties" of all Mestizos seems to be the need to overcome these oppositions.

A "Mestizo" usually does not perceive straightaway his dignity as a human person. He is rather both: conquered and conqueror, server and master, poor and rich, Indian and Spanish. Mestizos live in their own person the conflict generated by the conquest and this vein is still alive in the Mexican culture today.

A Mexican philosopher, Samuel Ramos (1897 - 1957), wrote in his book "Profile of Man and Culture in Mexico"²² that Mexicans have

²¹ Francisco Morales and Óscar Mazín say: „El primer grupo religioso que vino a México fue el de doce franciscanos que llegaron en 1524. Les habían precedido un año antes otros tres franciscanos, entre ellos Fray Pedro de Gante (paje flamenco de Carlos I de España, convertido a franciscano y delos primeros que Hernán Cortes recibe en México). Aunque ya existía una diócesis, la Carolingia, fundada en 1519, las actividades misionales de los franciscanos tuvieron como ámbito geográfico no los confusos límites de esa diócesis, sino el ámbito conventual de sus comunidades religiosas. (...) Pero no solamente fue el ámbito geográfico lo que le dio la peculiaridad a estos primeros años de la iglesia novohispana. Fueron sobre todo los privilegios que la Santa Sede concedió a los misioneros, privilegios que, en cierto modo, hacían innecesaria la presencia de los obispos (...) la fundación de una iglesia, (...) la conversión de los indígenas" (García Martínez, 2002, p. 124).

²² Samuel Ramos (1987). Guillermo Hurtado (1939): "El Perfil del Hombre y la Cultura en México, 1939, México, Imprenta Mundial. It became a classic of great importance, and it led to the formation of Hyperion group. (...) The Hyperion was a group of young teachers and students made up of Emilio Uranga (1921 - 1988), Jorge Portilla (1918 - 1963),

not yet had access to their being persons; they have not yet developed their own personality. Mexicans in general, he tells us, suffer from an unjust self-assessment of their value.²³ They are continuously underestimating themselves when compared with other cultures and other models.²⁴ They flee their own personality²⁵ and do not dare to be honest, neither to themselves nor when facing others.

Luis Villoro (n. 1922), Ricardo Guerra (1927 - 2007), Salvador Reyes Nevares (1922 - 1993). Leopoldo Zea (1912 - 2004) joins the group when he chooses as his subject of study of "The Mexican" Guillermo Hurtado (2006), Also see: Ramos (1962).

²³ Samuel Ramos: "La diferencia psíquica que separa a la clase elevada de mexicanos de la clase inferior, radica en que los primeros disimulan de un modo completo sus sentimientos de menor valía, porque el nexo de sus actitudes manifiestas con los móviles inconscientes es tan indirecta y sutil, que su descubrimiento es difícil, en tanto que el 'pelado' está exhibiendo con franqueza cínica el mecanismo de su psicología (...) Son sentimientos que el individuo no tolera en su conciencia por el desagrado y depresión que le causan (...) se manifiestan como sensaciones vagas de malestar, cuyo motivo el individuo mismo no encuentra ni puede definir. Cuando logran asomarse a la conciencia asumen matices variados. Enumeremos algunos de ellos: debilidad, es valoración de sí mismo (menor valía), sentimiento de incapacidad, de deficiencia vital" (Ramos, 1962, p. 58).

²⁴ For the Hyperion group it was important to analyze the Mexican being under various approaches. For Ramos the inferiority complex, which he takes Adler (disciple of Freud), originates from the trauma of the Conquests, the Colonial life, and the failed effort to build a successful society from an invaded one. A society raped by interventions and subject to dominant countries. The complex is rooted in the non-identification with neither Indigenous nor Spanish cultures; looking for a symbolic force in other cultures, encouraging *malinchismo*. Uranga sees Mexicans as accidents that trample; Portilla as beings essentially determined by relaxation, delightfully taking nothing seriously. This would be a defense before the emptiness of their being. The reader can confront with Uranga (1990) and Portilla (1985).

²⁵ "Podemos representarnos al mexicano como un hombre que huye de sí mismo para refugiarse en el mundo ficticio (...) Nadie puede tocarlo sin herirse. Tiene una susceptibilidad extraordinaria a la crítica, y la mantiene a raya anticipándose a esgrimir la maledicencia contra el prójimo. Por la misma razón, la autocrítica queda paralizada. Necesita convenirse de que los otros son inferiores a él. No admite, por lo tanto, superioridad alguna" (Ramos, 1987, p. 60).

That Mexicans struggle to consider themselves "human beings" is further aggravated by the context of violence in which both cultures met at first contact. Octavio Paz (1914 - 1998), awarded The Nobel Prize in Literature (1990), in his book *The Labyrinth of Solitude* (Paz, 1961), says: Mexicans are sons of "La Malinche" (1502 - 1539).²⁶ "La Malinche"²⁷ was the female Indian lover of nobody less than Hernan Cortés (1485 - 1547), the great conqueror of Mexico. By translating what the Indians wanted to express, her words reduced distances and gave the Spanish an asset that the Indians did not have. She helped Spaniards understand their "enemies", while remaining

²⁶ Octavio Paz: „si la Chingada es una representación de la Madre violada, no me parece forzado asociarla a la Conquista, que fue también una violación, no solamente en el sentido histórico, sino en la carne misma de las indias. El símbolo de la entrega es doña Malinche, la amante de Cortés. Es verdad que ella se da voluntariamente al Conquistador, pero éste, apenas deja de serle útil, la olvida. Doña Marina se ha convertido en una figura que representa a las indias, fascinadas, violadas o seducidas por los españoles. Y del mismo modo que el niño no perdona a su madre que lo abandone para ir en busca de su padre, el pueblo mexicano no perdona su traición a la Malinche. Ella encarna lo abierto, lo chingado, frente a nuestros indios, estoicos, impassibles y cerrados. (...) Los malinchistas son los partidarios de que México se abra al exterior: los verdaderos hijos de la Malinche, que es la Chingada en persona. De nuevo aparece lo cerrado por oposición a lo abierto" (Paz, 1967, p. 77 - 78).

²⁷ Bernardo García Martínez: "así fue que en abril de 1519 (coincidiendo en el tiempo con una de las fallidas expediciones a Pánuco) un poco más de 600 soldados castellanos al mando de Hernando Cortés y varios capitanes subalternos desembocaron en una playa inmediata al actual puerto de Veracruz. Habían venido siguiendo los pasos de Grijalva y tenían noción más o menos clara del punto al que se dirigían. Se habían enfrascado en algunas contiendas con los habitantes de los litorales del Golfo, pero su verdadero interés no estaba en las cosas recorridas ni en esas pequeñas conquistas, sino en la percepción de que tenían por delante un reto más grande que afrontar. Tuvieron cuidado en ir cimentando lo que vendría a ser una base de operaciones, lo que incluía tejer ciertas relaciones y hacerse de guías y traductores. En esta calidad fue que habían incorporado a su grupo a una mujer oriunda de Coatzacoalcos, Malintzi, conocida también como La Malinche o doña Marina, quien se haría famosa como intérprete y amante de Cortés", (García Martínez, 2002, p. 5 - 6).

herself indigenous. Through her collaboration²⁸ she undertook the tough and problematic task of serving the conquerors. Octavio Paz concludes, not without reason, that each “Mexican Mestizo” is the creation of a “morganatic” marriage between a male member of a Spanish family and a person of an Indigenous one which was considered of inferior rank. Since then the rank of the lower pair has remained unchanged; it is no secret that Indians are despised and treated differently to this day in Mexico. Mexican Mestizos are half-and-half children of such “marriages”, in case they were the fruit of a legal marriage, but never were awarded the titles, fiefs, or property of the parent of higher rank. This was usually the case even if originally the mother belonged to a royal or noble Indian family; which was case of “La Malinche”.

These Mestizos have an enormous task. In a way not only do they live in two “worlds” at the same time but they have to cope with two differing cultures, which were occasionally conflicting. That is why “opposites” survive inscribed in every Mestizo and why their human “task” seems to be the need to overcome them. They embody the vanquisher and the vanquished, the betrayer and the betrayed.²⁹ They were forced to create a new realm out of a bi-cultural sphere, and a bilingual realm. This is how the fresh Mexican nation was born.

This task still is left to accomplished, the Mestizo is not able to remain foreign to his nature and, in a certain way, must discover and conquer its real being and true dignity.³⁰ Many

minds have sought to provide “solutions” for this challenge. Let us mention one of these attempts, the one offered by Vasconcelos (1963), a Mexican philosopher. According to him, Mestizos are the men of the future, the new race which he calls the “Latin-American race”, the “bronze race”, or even the “cosmic race”.³¹ This “cosmic race” would be a fifth race, built with the finest of all other races; the ultimate achievement of all races. Located in the Iberian part of the American continent, this race has the mission to rethink and reinterpret the world after its own sensibilities and perceptions.³²

do aún esa que reconcilie nuestra libertad con el orden, la palabra con el acto y ambos con una evidencia que ya no será sobrenatural, sino humana: la de nuestros semejantes. En esa búsqueda hemos retrocedido una y otra vez, para luego avanzar con más decisión hacia delante. Y ahora, de pronto, hemos llegado al límite: en unos cuantos años hemos agotado todas las formas históricas que poseía Europa. No nos queda sino la desnudez o la mentira. (...) Estamos al fin solos (Paz, 1967, p. 173 – 174).

³¹ Vasconcelos: „El objeto del continente nuevo y antiguo es mucho más importante. Su predestinación obedece al designio de constituir la cuna de una raza quinta en la que se fundirán todos los pueblos, para reemplazar a los cuatro que aisladamente han venido forjando la Historia. En el suelo de América hallará término la dispersión, allí se consumará la unidad por el triunfo del amor fecundo, y la superación de todas las estirpes” (1963, p. 27).

³² Vasconcelos: „Cada raza que se levanta necesita constituir su propia filosofía, el *deus ex machina* de su éxito. Nosotros nos hemos educado bajo la influencia humillante de una filosofía ideada por nuestros enemigos, si se quiere de una manera sincera, pero con el propósito de exaltar sus propios fines y anular los nuestros. De esta suerte nosotros mismos hemos llegado a creer en la inferioridad del mestizo, en la irredención del indio, en la condenación del negro, en la decadencia irreparable del oriental. La rebelión de las armas no fue seguida de la rebelión de las conciencias. Nos rebelamos contra el poder político de España, caímos en la dominación económica y moral de la raza que ha sido señora del mundo desde que terminó la grandeza de España. Sacudimos un yugo para caer bajo otro nuevo. El movimiento de desplazamiento de que fuimos víctimas no se hubiese podido evitar aunque lo hubiésemos comprendido a tiempo. Hay cierta fatalidad en el destino de los pueblos lo mismo que en el destino de los individuos; pero ahora que se inicia una nueva fase de la Historia, se hace necesario reconstituir nuestra ideología y organizar conforme a una nueva doctrina étnica toda nuestra vida continental. Comencemos entonces haciendo vida propia y ciencia propia. Si no se li-

²⁸ Maybe not as discredited as the French women classified as *Nazi collaboratrice* by French resistance during World War II.

²⁹ Octavio Paz: „la desconfianza, el disimulo, la reserva cortés que cierra el paso al extraño, la ironía, todas, en fin las oscilaciones psíquicas con que al eludir la mirada ajena nos eludimos a nosotros mismos, son rasgos de la gente dominada, que teme y que finge frente al señor. Es revelador que nuestra intimidad jamás aflore de manera natural, sin el acicate de la fiesta, el alcohol o la muerte. Esclavos, siervos y razas sometidas se presentan siempre recubiertos por una máscara, sonriente o adusta. Y únicamente a solas, en los grandes momentos, se atreven a manifestarse tal como son” (Paz, 1967, p. 64).

³⁰ “El mexicano se esconde bajo muchas máscaras, que luego arroja un día de fiesta o de duelo, del mismo modo que la nación ha desgarrado todas las formas que la asfixiaban. Pero no hemos encontra-

We can ask about the origin of such a strange way to understand Mexico and Latin-American. Isn't Vasconcelos visualization a veiled way to provide a "new racist solution" to a nasty old problem? So why then mention Vasconcelos? Isn't he simply lost? Can he offer any great intuitions into the Mexican contemporary culture? What does he know that we don't? The truth is he knew something we haven't mentioned. See the following 18th Century Caste painting:³³

And then, this other painted screen about "The four continents" found in México:³⁴

berta primero el espíritu, jamás lograremos redimir la materia. (...) Tenemos el deber de formular las bases de una nueva civilización; y por eso mismo es menester que tengamos presente que las civilizaciones no se repiten ni en la forma ni en el fondo. La teoría de la superioridad étnica ha sido simplemente un recurso de combate común a todos los pueblos batalladores; pero la batalla que nosotros debemos librar es tan importante que no admite ningún ardid falso. Nosotros no sostenemos que somos ni que llegaremos a ser la primera raza del mundo, la más ilustrada, la más fuerte y la más hermosa. *Nuestro propósito es todavía más alto y más difícil que lograr una selección temporal.* Nuestros valores están en potencia a tal punto, que nada somos aún" (1963, p. 43 - 44).

³³ Anónimo, siglo XVIII. Museo Nacional del Virreinato (Tepotzotlán). Caste Painting. The sixteen main combinations: 1. Español con indígena: mestizo. 2. Mestizo con española: castizo. 3. Castizo con española: español. 4. Español con negra: mulato. 5. Mulato con española: morisca. 6. Morisco con española: chino. 7. Chino con india: salta atrás. 8. Salta atrás con mulata: lobo. 9. Lobo con china: gíbaro o jíbaro. 10. Gíbaro o jíbaro con mulata: albarazado. 11. Albarazado con negra: cambujo. 12. Cambujo con india: sambiaga (zambiaga). 13. Sambiago con loba: calpamulato. 14. Calpamulato con cambuja: tente en el aire. 15. Tente en el aire con mulata: no te entiendo. 16. No te entiendo con india: torna atrás. Dostupné na internete: https://es.wikipedia.org/wiki/Pintura_de_castas [8/9/2016].

Vasconcelos was merely poorly wording Mexico's History. Vasconcelos was perhaps too attached to the mentality of the early 20th Century and described what he was acquainted with in terms that we would surely be criticize today. But he knew what had happened in the sixteenth century and afterwards. The situation was experienced up to the Mexico's Independence, and its effects are felt even today. This phenomenon in terms coined in American English is what Americans call a "Melting pot". Mexico was the place where different types of people lived together and gradually created one community. Since the 16th Century, Mexico has lived a blending process that should have resulted in the invigoration of local cultures, but somehow it didn't. But actually what took

³⁴ Juan Correa (1645-1716). Los cuatro continentes (hacia 1684). Biombo. Óleo sobre lienzo (2.500 x 6.000 cm). Banco Nacional de México. Ciudad de México (México). Dostupné na internete: <https://www.revistadearte.com/2010/12/12/los-cuatro-continentes/> [8/9/2016]

place was a truly “cosmic novelty” in its own unusual way.

I believe that one of the most positive ways to portray what Vasconcelos tried to describe has been spectacularly worded by Charles C. Mann, who in turn was inspired by Bernardo de Balbuena’s poem on Mexico’s Grandeur (1604). Let us read what Charles C. Mann wrote in 2011:

Mexico City’s multitude of poorly defined ethnic groups from Africa, Asia, Europe, and the Americas made it the world’s first truly global city – the Homogenocene for *Homo Sapiens*. (...) it was a place where East met West under an African and Indian gaze. (...) it was an amazingly contemporary place, unlike any other then on the planet. It is the first twenty-first-century city, the first of today’s modern, globalized megalopolises.” (Mann, 2012, p. 419).

Mann writes on a factual situation lived in Mexico in the early the 17th Century. These facts were seized in beautifully painted canvases like the ones we just depicted; dozens of such „caste paintings” still exist and are well known. Besides these paintings there are other testimonies that confirm the evidence of the phenomenon. This is the case of Bernardo de Balbuena’s (1561 – 1627) poem, *La Grandeza Mexicana*, where he portrays the Mexico-City of the early 17th Century as follows:

„In thee,
Spain is joined with China,
Italy with Japan, and finally
an entire world in trade and order.
In thee, we enjoy the best of treasures
Of the West; in thee, the cream
Of all luster created in the East.”
(Mann, 2012, p. 419)

Mexico-City in 1604 was the American crossway of Europe, Africa and Asia. In many different ways the peoples from four continents shared the space-time coordinates of the same city, Mexico City.

Nevertheless, inequality remained in diversity

No matter how beautiful, modern and globalized Mexico-City actually was in the 17th Century, the fact is that contemporary „Europeans were fascinated and repulsed by New Spain’s exotic inhabitants. The portraits were

intended to parade their fellows like specimens in zoo. Yet at the same time most show *castizos*, *mestizos*, and *mulattos* dressed sumptuously, moving happily about their daily business, tall and robustly healthy each and every one. Looking at the smooth, smiling faces now, one would never know that on the streets of the cities where they were painted these people were scorned for their very diversity.” (Mann, 2012, p. 410).

Scorned? Yes scorned! This would be very difficult to understand by anyone that has never lived in a tightly stratified society in which hereditary transmission of lifestyle and customary social interaction determines public exclusion by means of purity of blood. It is perhaps due to Catholicism that Mexico barely escaped from becoming a society with a caste-like social division similar to that of India. Yet Mexico has not totally erased to this day its century long caste system culture. Mexico has lived for centuries with a mentality and a reality that of pays much attention to a society divided by differences of wealth, inherited rank, privilege and occupation. Are Mexicans born equal today?

Today’s disparity and inequality

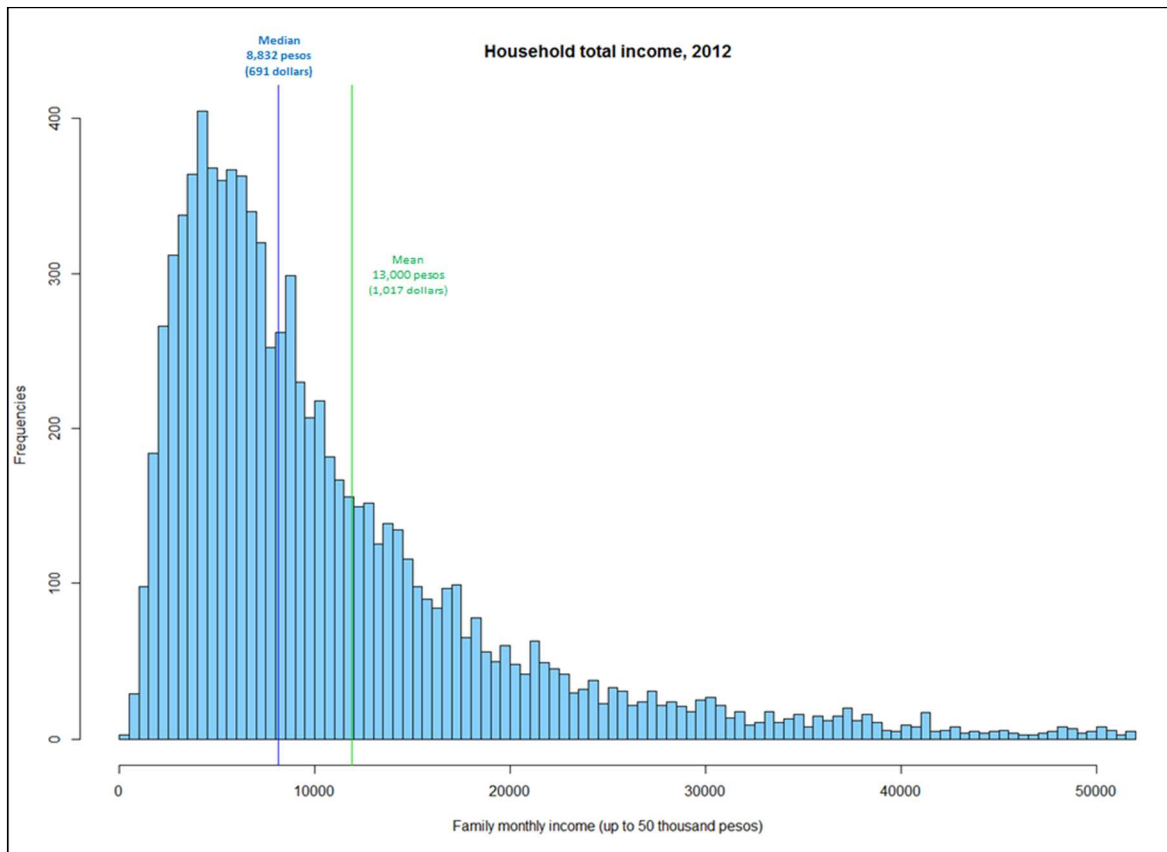
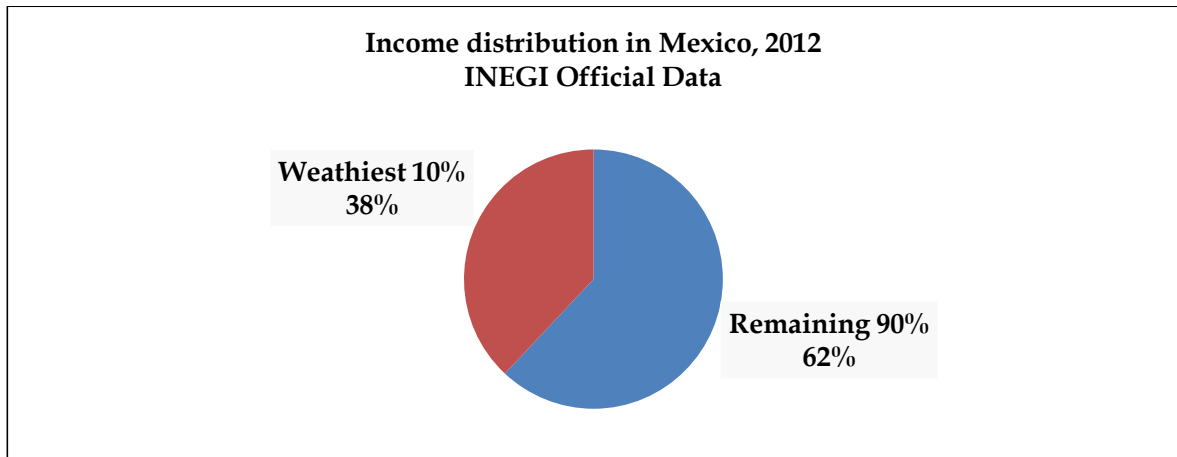
The truth is that inequality, a characteristic of almost all Latin America, has its origins in the way Mexico was colonized. The current distribution of income wealth is not only a product of history but it has to do with it. The abundance of land and natural resources in Mexico favored the intensive use of native labor and even African slaves. The military power of Spaniards led to the creation of closed elites that took over and dominated production, leaving the quasi-slave local labor with few privileges and opportunities (Hernández Licona, 2016).

The evolution of vice regal institutions that later became colonial resulted in greater prerogatives for the elites. These privileges have survived to this day. Although there are dissimilarities between the different countries of Latin America and Africa, it is possible to affirm that the common denominator of both continents is the fact that they were colonized for centuries and the effects of this colonization has created the important inequality that reigns still today. (Hernández Licona, 2016).

The actual Mexican ethnographic diversity encompasses several subsections of dissimilar societies and cultures. But from the standpoint of income distribution 38% of total income is earned by the richest 10% and the remaining 90% receives only 62% of total income (see the images in the following percentage circle). This takes us to another query: How can one expect

Mexicans to coexist peacefully with such a high level of inequality?

As shown in the following graph, income distribution in Mexico reports a positive skewedness. The median 691 USD (8,832 pesos) per month, a value that divides the income distribution into two halves, is lower than the mean 1,017 USD (13,000). See the next graph:

The National Council for the Evaluation of Social Development Policy (CONEVAL)³⁵, an independent government entity in charge of measuring poverty in Mexico has adopted a multidimensional poverty methodology, that combines a twofold approach: 1) the economic outlook, by fixing a wellbeing line, equivalent to the combined value of the food basket and the non-food basket; and; 2) the human rights perspective, by measuring the level of deprivation relative to the household's access to food, education and health; job security; and, quality of and basic services in the dwelling (Hernández Licona, 2010).

This second approach is based on the *United Nations Universal Declaration of Human Rights*, which has been lately incorporated, together with other human rights international treaties, into Article 1° of the Mexican Constitution, amended in June 2011.

„Article 3

All people have the right to education. The State - Federation, States, Federal District and Municipalities- will provide preschool, elementary, middle and high education. Preschool, elementary and middle education, are part of the basic education; these and the high education will be mandatory.”

„Article 4

(...) All individuals have the right to nutritional, sufficient and quality nourishment. The State shall guarantee this. Every person has the right to access to health services. (...) Every family has the right to live in a dignified and decorous housing.

„Article 123

Every person has the right to have a decent and socially useful job. Therefore, job creation and social organization of work shall be encouraged according to the law. (...) Workers, day laborers, domestic servants, artisans and, in a general way, to all labor contracts:

XXIX. Social Security Act is enacted for social welfare. This act shall include disability benefit, retirement pension, life insurance, unemployment benefit, health services, nursery services, and other services intended to guarantee wellbeing of workers, farm workers and other kind of employees. (...)

The Powers of the Union, the Federal District Government and their employees:

XI. Social security shall be organized according to the following minimum bases:

a) Social security shall cover work accidents, occupational diseases and other diseases, motherhood, retirement, disability, old age, and death.

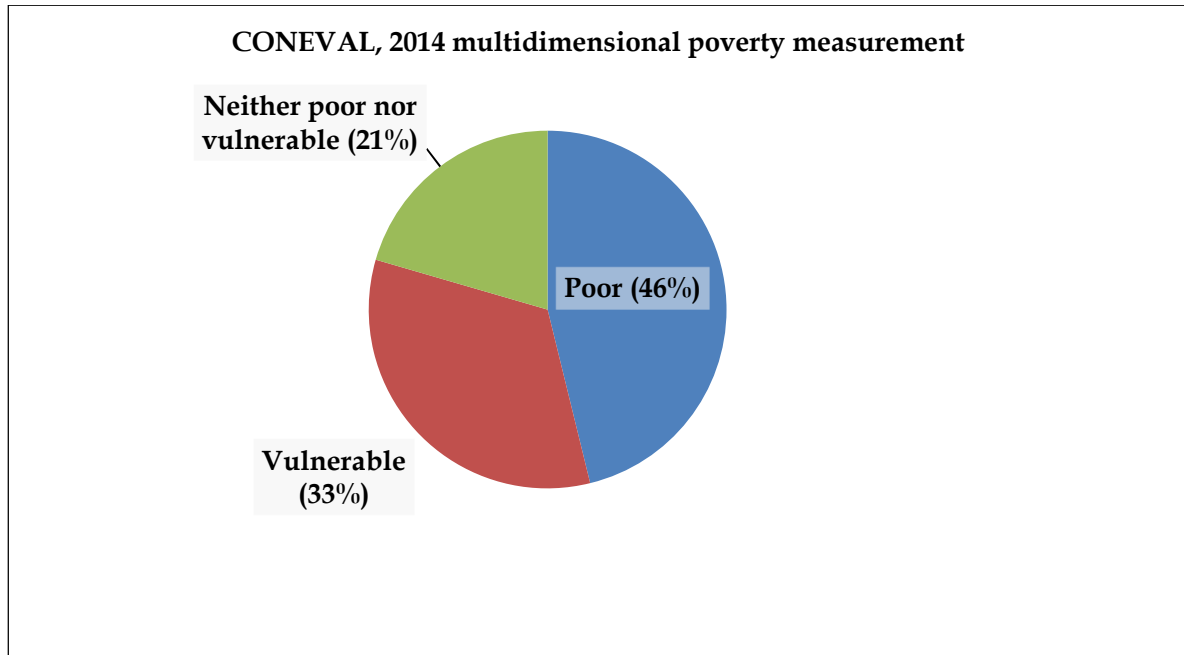
b) In case of accident or illness, the right to work shall be retained for the time specified by law.

d) Worker's family has the right to medical care and medicines, in those cases and in the proportions specified by law.

In this way, instead of than simply seeking a higher Gross Domestic Product (GDP), a greater *per capita* GDP or income equality in terms of a normal distribution, Mexico is obliged to solve the well-being problem of its population. With this new criterion Mexico turns out to be not only a country with inequality but, unfortunately, despite the latest efforts, it has not been able to eradicate poverty in the terms established in terms of its Constitution. The percentage circle below shows that measured by food, health, education, employment, and other such gaps, in Mexico 46% of the population is poor, 33% is vulnerable³⁶ and only 21% is neither poor nor vulnerable.

³⁵ Consejo Nacional de Evaluación de la Política de Desarrollo Social (CONEVAL).

³⁶ Vulnerable is defined by households that due to the deprivations they have or due to the lack of money could be easy fall down in poverty, when confronting a difficult situation: loss of job, sickness etc.

Social Structure in Mexico

Social stratification in Mexico has categorized its inhabitants in different ways. During the colonial era legal links between ethnicity and class generated a society that allocated to individuals different rights and duties, which produced well-defined strata. Social classes were alienated by blood inheritance (*jus sanguinis*). In Mexico there were Spaniards with different degrees of nobility, creoles born in New Spain with parents born in Spain, Mestizos of European and Amerindian descent, varied Asian-born individuals, natives or indigenous of different ethnic groups and even African slaves.

The Mexican War of Independence (1810-1821) from Spain is the conclusion of a political and social development inspired by the *Age of Enlightenment* and its new conception of reason, authority and legitimacy. This intellectual movement shaped the United States' War of Independence (1776) and the French Revolution (1789). Similarly, the *Age of Reason* wrought the Mexican document entitled *Sentimientos de la Nación* (Sentiments of the Nation), written by José María Morelos y Pavón (1765 – 1815) a Catholic priest who led the *Insurgentes*, who was born to a humble family of indigenous, African and Spanish descent. The Sentiments of the Nations (1813) envisions the future nation with the suppression of castes, slavery, and taxes. It says that America is free

and independent of Spain and all other nations, governments, or monarchies. A few years later, in 1829, Vicente Guerrero (1782 – 1831), of Afro-Mestizo descent published the decree abolishing slavery that had been promulgated in 1810 by Miguel Hidalgo, Mexico's founding father.

Legally all inequalities finally vanished because of the legal effort that culminated in the Mexican Constitution of 1857, which was clearly influenced by the *United States Declaration of Independence* (1776), the *United States Constitution* (1787), and the *Declaration of the Rights of Man and of the Citizen* (1789). The Constitution of 1857 mandated equality of all citizens by decree. It recognized human rights as the basis and purpose of social institutions; but its use, misuse, and abuse undoubtedly triggered more inequality. A rapid review of the Porfirian dictatorship confirms this (Katz, 1967; Turner, 2013). Aligned with the social minority, the Mexican society since its independence from Spain (1821) has recreated the hierarchical stratification. The actual social Mexican structures favor a minority over the majority throughout the whole social order in such a way that it recalls the 4th Century B.C. Athens that Aristotle described so painfully when he said:

The evil begins at home; for when they are boys, by reason of the luxury in which they are brought up, they never learn, even at school, the habit of obedience. On the other hand, the

very poor, who are in the opposite extreme, are too degraded. So that the one class cannot obey and can only rule despotically; the other knows not how to command and must be ruled like slaves. Thus arises a city, not of freemen, but of masters and slaves, the one despising, the other envying; and nothing can be more fatal to friendship and good fellowship in states than this: for good fellowship springs from friendship; when men are at enmity with one another, they would rather not even share the same path.

The old Mexican ethnographic diversity today has been of mainly reduced to two classes from the viewpoint of income distribution, rich and poor. In Mexico, 38 % of total income is earned by the richest 10 % and the remaining 90 % receives only 62 % of total income.

The majority of the population is poor and works under a subordinate employment relationship, without fringe benefits. In other words, income distribution in Mexico reports a positive skewness. The median 691 USD (8,832 pesos) per month, a value that divides the income distribution into two halves, is lower than the mean 1,017 USD (13,000).

The actual social Mexican structures favor a minority over the majority throughout the whole social order in such a way that it recalls the 4th Century B.C. Athens that Aristotle described so painfully when he said:

Thus arises a city, not of freemen, but of masters and slaves, the one despising, the other envying; and nothing can be more fatal to friendship and good fellowship in states than this: for good fellowship springs from friendship; when men are at enmity with one another, they would rather not even share the same path (Aristotel, 1959, 1295b 21 ff.).

The current disparity and inequality suggest that perhaps there is a way out by seeking the creation of a truly rich Mexican middle class. Says Aristotle:

„But a city ought to be composed, as far as possible, of equals and similars; and these are generally the middle classes. Wherefore the city which is composed of middle-class citizens is necessarily best constituted in respect of the elements of which we say the fabric of the state naturally consists. And this is the class of citizens which is most secure in a state, for they do not, like the poor, covet their neighbors' goods; nor do others covet theirs, as the poor covet the

goods of the rich; and as they neither plot against others, nor are themselves plotted against, they pass through life safely. Wisely then did Phocylides pray - 'Many things are best in the mean; I desire to be of a middle condition in my city' (Aristotel, 1959, 1295b 15 ff.).

From the above CONEVAL 2014 percentage circle chart with the multidimensional poverty measurement one can see that the Mexican Middle class would be the 21% that are neither poor nor vulnerable. Unfortunately this 21 % includes the rich Mexicans. So if there is a Mexican middle class it would be less than 21 %. So if Mexico is not composed of middle-class citizens, then it is not constituted of the elements of which the fabric of the state naturally consists. In Mexico the middle class is not stronger than the other two classes. This is contrary to what Aristotle recommends:

Thus it is manifest that the best political community is formed by citizens of the middle class, and that those states are likely to be well-administered in which the middle class is large, and stronger if possible than both the other classes, or at any rate than either singly; for the addition of the middle class turns the scale, and prevents either of the extremes from being dominant. Great then is the good fortune of a state in which the citizens have a moderate and sufficient property; for where some possess much, and the others nothing, there may arise an extreme democracy, or a pure oligarchy; or a tyranny may grow out of either extreme- either out of the most rampant democracy, or out of an oligarchy; but it is not so likely to arise out of the middle constitutions and those akin to them (Aristotel, 1959, 1295b 35 ff.).

Mexico is not a fortunate state in which its citizens have a moderate and sufficient property. It is rather a country where some possess much, and the others nothing. And when a minority has it in excess and a majority lacks it, it cannot prevent either of the extremes from being dominant. So „there may arise an extreme democracy, or a pure oligarchy or a tyranny may grow out of either extreme- either out of the most rampant democracy, or out of an oligarchy; but it is not so likely to arise out of the middle constitutions and those akin to them. I will explain the reason of this hereafter, when

I speak of the revolutions of states." (Aristotel, 1959, 1296b 1 ff.).

Mexico is prone to extremes of excess of populist democracy or pure oligarchy, or the tyranny that can arise from either of these two extremes. It suffices to see the history of Latin America to confirm what happens in this challenging experimentation process with no sufficient middle class.

A possible solution to Mexican socio-economic problems

The sociological significance of the lack of middle class and the effect it brings about when it exists was profoundly understood by Euripides (2010, c. 480 - c. 406 BC); who lived during a period of Athenian political hegemony. Economic growth and cultural flourishing in *The Age of Pericles* was also called *The Golden Age of Athens*. According to Euripides: „there are three groups of people. There are the rich who are never satisfied because their wealth is never enough for them -these citizens are totally useless for the city. Then there are the poor who, because their daily bread is never enough, are dangerous because they are deceived by the tongues of crooked politicians and by their own envy and so they aim the arrows of their hatred towards the rich. And then, between these two, there is a third. This one is between them. It's there to keep the order; it's there to keep the city safe" (Euripides, 2010, c. 239 BC).

Oddly enough, in 2000, when Antonio Villaraigosa was only president of the Californian Assembly, while having dinner at the home of Carlos Slim, the wealthiest businessman in Mexico who also ranks high within the wealthiest men in the world, Villaraigosa was asked by Slim to explain in a nutshell, from his perspective as a Mexican-American, the difference between the United States and Mexico (Valero, 2005).

Villaraigosa answered this: „It is very simple, he said, if my family had remained in Mexico (City) I would now be serving you food." Given the confused looks of the diners, the now former Mayor of Los Angeles, California continued: „Instead they went to the United States and today you offer this dinner in my honor" (Valero, 2005, p. 22). And then Villaraigosa explained why he had succeeded in the

United States: „where the middle class can grow and develop, he said, there is fertile ground for the creation of a prosperous and democratic society" (Valero, 2005, p. 22).

The successful political career of the 41st Mayor of Los Angeles, California (2005–13) son of a *Chilango*³⁷ who came to the United States without finishing high school, brings to mind immediately a disturbing reality in our country: Why do more and more Mexicans develop their talent in the United States and not in Mexico?

Villaraigosa declined to give recipes: „I'm not going to criticize the country of my ancestors". Instead, he explained what is, or sadly was, the key to success in the United States: „The key to prosperity and the foundations of our (American) democracy is the creation of a strong middle class. Our strength is that America has been a place with a large and strong middle class in a vibrant democracy." He added: „In a country of extreme wealth and extreme poverty, the middle class does not have the means to grow and develop. The middle class is always the catalytic sector that moves to a country."³⁸

John Stuart Mill addresses one of main problems

In Book IV, Chapter V, entitled *On The Possible Futurity Of The Laboring-Classes* of his *Principles Of Political Economy*, John Stuart Mill puts his finger on the soring problem of the actual Market System better known as Capitalism: „To work at the binding and for the profits of another, without any interest in the work -The price at their labour being adjusted by hostile competition, one side demanding as much and the other paying as little as possible-is not, even when wages are high, a satisfactory state to human beings of educated intelligence, who have ceased to think themselves naturally inferior to those whom they serve" (Mill, 1929, p. 761).

³⁷ A Chilango is a Mexican slang demonym for residents of Mexico City.

³⁸ See: Robert Rich's documentary "Inequality for all (2013)". Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=9REdcxfie3>
M. Also: "Requiem for the American Dream (2016)". Noam Chomsky. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=vjw0s09zvz0>

Mexico can be described as a class society if one categorizes the parties in supra-ordinated and subordinated labor relations, i. e. in independent and dependent workers. A person who works for another has a completely different social stance than the one who works for himself, either because he is professionally independent or a shareholder of a company. Mill again: „The aim of improvement should be not solely to place human beings in a condition in which they will be able to do without one another, but to enable them to work with or for one another in relations not involving dependence” (Mill, 1929, p. 761).

Therefore an invitation must be opened here to social scientists, among which I include, among others, economists, business managers and lawyers, to devise and implement new forms of business organization that enable the dissemination of private property to achieve the so very much desired reduction of the gap between social classes. New and successful companies in line with Cooperatives and other legal entities such as Codeterminations, Co-partnerships and any other kind of productive businesses that redistribute positively and fairly the wealth produced by the corporations should constitute the basic economic entities of any country, and particularly Mexico.

Aristotelian middle class

A majority of Mexicans consider themselves members of the middle class, due to all the symbolism that this concept implies; according to the World Values Survey Association in 2005 eight out of ten persons in Mexico said they belonged to the middle class: 20,9 % middle high, 41,7% middle medium and 18,4 % middle low. And in 2012 61,5 % of the persons surveyed said they belonged to the middle high or middle low middle class.

However, a serious analysis of this topic clearly shows that they are “misled” (Mc Cad-den, 2015). The Mexican social structure is made up of a small upper class and a large majority of poor. The middle class is no majority in Mexico. Mexico cannot be considered a country consisting mostly of a middle class.

A similar problem was suffered in the Athens of the IV century BC which – unlike the V century BC which is called the Golden Age – was characterized by severe social crisis result-

ing from the conflict between the Greek cities known as the Peloponnesian War. The war had left the fields in bad condition. The small farmers abandoned their lands due to lack of funding and lived in misery. The impoverished rural population migrated to cities, surviving on meager wages or through welfare. Production and trade also declined. However, the crisis hit differently among the population. Along with increased poverty, there was an increase in wealth of the people who speculated in land and trade.

Aristotle was a keen social observer. He thought the old Athenian balance and equilibrium could be regained if the prevailing social polarization was reduced. Some authors like Claude Mosse (1970) have said that Aristotle addressed the policy of restoring the “middle class” in Athens. However, as M. I. Finley (1983) stated clearly that Aristotle refers repeatedly in his work to the “meson” (the middle), but that the idea of social class, let alone middle class, is definitely not present in his work, at least in the modern sense of this notion: „In the Politics, “to meson” appears only in a few normative generalizations (...) of little practical significance (...) We must therefore restrict ourselves to the ancient connotations of the word-pair, rich and poor, and we must sedulously avoid the modern corollary of a substantial middle class with its own define interest” (Finley, 1983, p. 10 - 11). Aristotle’s “meson” was part of his ethical view of life and his conception of virtue as middle between extremes. According to him, those who have the virtue of courage are neither fearful nor recklessness; righteousness was located between injustice by excess and injustice by absence: „For if it has been rightly said in Ethics that the happy life is the life that lived without impediment in accordance with virtue, and that virtue is a middle course, it necessarily follows that the middle course of life is the best” (Aristotle, 1959, 1295a - 1296b).

According to Aristotle in every society there are three divisions: the very rich, the very poor, and those in the middle. The very rich have more than they need; the poor are in need because they have the minimum required to live, or even less. Only in the middle is there true wealth. Those who possess it are truly wealthy; they have what they need, neither more nor less: „But surely the ideal of the state is to con-

sist as much as possible of persons that are equal and alike, and this similarity is most found in the middle classes." (Aristotel, 1959, 1295a - 1296b).

Human beings, Aristotle said, can only use a limited amount of goods and services. You could use eight beds in one night, one hour each, but it would be foolish. There is thus a natural wealth of those goods necessary for life and useful for domestic or political community. When Ferdinand Marcos ruled Philippines as president and later as dictator in the sixties, seventies and eighties, his wife Imelda accumulated more than 1,200 pairs of shoes. We ought to ask if those 1,200 pairs are real wealth for one person. Keep in mind that if Imelda had used three pair of shoes a day, she would have only used 1,095 pairs in one year.

How many glasses of orange juice can one drink throughout life? Is it a limited or an unlimited quantity? Human wealth is limited because human beings are limited. That is why true wealth, the natural wealth, has limits. For this reason Aristotle offered, as a solution to the social problems of his time, a wide middle sector of Athenian citizens, who would have enough wealth to satisfy their needs; and which would generate a community of free men, with no slaves and no masters, just friends living in real democracy. Aristotle says: „The mean condition of states is clearly best, for no other is free from faction; and where the middle class is large, there are least likely to be factions and dissensions. For a similar reason large states are less liable to faction than small ones, because in them the middle class is large; whereas in small states it is easy to divide all the citizens into two classes who are either rich or poor, and to leave nothing in the middle. And democracies are safer and more permanent than oligarchies, because they have a middle class which is more numerous and has a greater share in the government; for when there is no middle class, and the poor greatly exceed in number, troubles arise, and the state soon comes to an end. A proof of the superiority of the middle class is that the best legislators have been of a middle condition; for example, Solon, as his own verses testify; and Lycurgus, for he was not a king; and Charondas, and almost all legislators (Aristotel, 1959, 1295b 35ff.).

Real Wealth for Aristotle

Regrettably, the social diversity generated by the century long *Mexican Melting Pot* has more or less been reduced to two clusters: a minority of rich and a majority of poor, in which diversity has increased in a very different way. There has been certain social mobility but the groups that were considered lower ethnically speaking are now a majority constituted by the poor and the ancestral ethnic minority is now the wealthy minority. Mexico is not today, as it was not in the past, a society in which the majority of its population belongs to the middle class. The following Aristotelian quotations could help us find what we should look forward to, in not in the Mexican social reality, at least in the projects of Mexican political and social forerunners. Let us freely enumerate some of characteristics of the real wealth that Mexicans should have in mind to produce a 'truly wealthy' 'middle class' should have in mind: „First: real wealth is not unlimited: They are the elements of true riches; for the amount of property which is needed for a good life is not unlimited, although Solon in one of his poems says that. No bound to riches has been fixed for man. But there is a boundary fixed, just as there is in the other arts; for the instruments of any art are never unlimited, either in number or size, and riches may be defined as a number of instruments to be used in a household or in a state. And so we see that there is a natural art of acquisition which is practiced by managers of households and by statesmen, and what is the reason of this" (Aristotel, 1959, 1256b 29ff.). „Second: real wealth is natural, not unnatural: There is another variety of the art of acquisition which is commonly and rightly called an art of wealth-getting, and has in fact suggested the notion that riches and property have no limit. Being nearly connected with the preceding, it is often identified with it. But though they are not very different, neither are they the same. The kind already described is given by nature, the other is gained by experience and art" (Aristotel, 1959, 1256b 40ff.). „Third: real wealth is not coins (money): Indeed, riches is assumed by many to be only a quantity of coin, because the arts of getting wealth and retail trade are concerned with coin. Others maintain that coined

money is a mere sham, a thing not natural, but conventional only, because, if the users substitute another commodity for it, it is worthless, and because it is not useful as a means to any of the necessities of life, and, indeed, he who is rich in coin may often be in want of necessary food. But how can that be wealth of which a man may have a great abundance and yet perish with hunger, like Midas in the fable, whose insatiable prayer turned everything that was set before him into gold? Hence men seek after a better notion of riches and of the art of getting wealth than the mere acquisition of coin, and they are right. For natural riches and the natural art of wealth-getting are a different thing; in their true form they are part of the management of a household; whereas retail trade is the art of producing wealth, not in every way, but by exchange (Aristotel, 1959, 1257b 5ff.).

Fourth: real wealth is not to increase the amount of money without limit: And, therefore, in one point of view, all riches must have a limit; nevertheless, as a matter of fact, we find the opposite to be the case; for all getters of wealth increase their hoard of coin without limit. The source of the confusion is the near connection between the two kinds of wealth-getting; in either, the instrument is the same, although the use is different, and so they pass into one another; for each is a use of the same property, but with a difference: accumulation is the end in the one case, but there is a further end in the other. Hence some persons are led to believe that getting wealth is the object of household management, and the whole idea of their lives is that they ought either to increase their money without limit, or at any rate not to lose it. The origin of this disposition in men is that they are intent upon living only, and not upon living well; and, as their desires are unlimited they also desire that the means of gratifying them should be without limit. Those who do aim at a good life seek the means of obtaining bodily pleasures; and, since the enjoyment of these appears to depend on property, they are absorbed in getting wealth: and so there arises the second species of wealth-getting. For, as their enjoyment is in excess, they seek an art which produces the excess of enjoyment; and, if they are not able to supply their pleasures by the art of getting wealth, they try other arts, using in turn every faculty in a manner contrary

to nature. The quality of courage, for example, is not intended to make wealth, but to inspire confidence; neither is this the aim of the general's or of the physician's art; but the one aims at victory and the other at health. Nevertheless, some men turn every quality or art into a means of getting wealth; this they conceive to be the end, and to the promotion of the end they think all things must contribute. Thus, then, we have considered the art of wealth-getting which is unnecessary, and why men want it; and also the necessary art of wealth-getting, which we have seen to be different from the other, and to be a natural part of the art of managing a household, concerned with the provision of food, not, however, like the former kind, unlimited, but having a limit (Aristotel, 1959, 1257b 32ff.).

By way of conclusion

I think the master of estrangement (Verfremdung) is Berthold Brecht (1898 – 1956). He made use of estrangement in his experimental theater (*Über Experimentelles Theater*). According to Brecht, to be surprised means simply to take that something that is known, obvious and self-evident to arouse curiosity and admiration.³⁹

Who would dare to question the idea that we ought either to increase our money without limit, or at any rate not to lose it? Today almost nobody would disagree with the social belief that having an unlimited amount of money is the final purpose of human life. This is a known, obvious and self-evident social belief in with which the world community identifies itself in the realm of the contemporary market economy: money makes the word go round!⁴⁰ But it is precisely this that should produce curiosity and admiration.

³⁹ Brecht says: „Was ist Verfremdung? Einen Vorgangoder einen Charakter verfremden heisst zunächst einfach, dem Vorgang oder dem Charakter das Selbstverständliche, Bekannte, Einleuchtende zu nehmen und über ihn Staunen und Neugierde zu erzeugen“ (Ewen, 1969, p. 218), Bertholt Brecht, *Über Experimentelles Theater*, in *Schriften zum Theater* 3, 1933-1947, Suhrkamp Verlag.

⁴⁰ See: Minnelli, L.: Money makes the world go round“. Dostupné na internete: https://www.youtube.com/watch?v=PIAXG_QcQNU [8/9/2018].

True wealth from Aristotle's point of view, does not refer to money. It is true that we have the capacity to possess coins in unlimited amount, but there is no sense to having an unlimited amount of goods and services. Wealth in cash certainly seems to be unlimited, but Aristotle invites us to put aside money and consider wealth in terms of things. Imagine for a minute the very desirable wealth of Mr. Bill Gates, which I understand amounts to about sixty or seventy billion dollars, in things. Imagine owning, for example, seventy thousand one million dollars houses. As soon as we stop thinking in terms money and think on the things that that level of money entails it turns out that seventy billion dollars are not only unattractive, but rather unnecessary. That much wealth would be irrational, and the proof of this is that Bill Gates himself like many other billionaires have given it away. It seems it is because they don't need it.

Aristotle believes that this provision coincides merely with the intention of living, and not of living well, as if one could satisfy desires without limit. There is a global consensus, to which everyone seems to agree: „For, as their enjoyment is in excess, they seek an art which produces the excess of enjoyment; and, if they are not able to supply their pleasures by the art of getting wealth, they try other arts, using in turn every faculty in a manner contrary to nature” (Aristotel, 1959, 1258a 6 ff.).

These social beliefs and the ideology are the valid current and prevailing mentality although they do not withstand minimal analysis. The world economic practices make it indubitable and difficult to eradicate. It remains an unhuman ideology, foreign to human nature: today *inhumanity* is all too human!

Mexicans today are product of a very interesting *Melting Pot* as a consequence of Mexican History and the resulting interbreeding. In their contemporary culture, Mexicans remain somehow “foreign” to themselves, but this time the “opposites” they have to overcome are minority-majority, rich-poor, and supra-ordinated and subordinated labor relations. Mexicans usually do not perceive belonging to one of opposites as damaging to their dignity as human persons. The ‘poor’ want to become ‘ultra-rich’, the employee an employer, a majority member part of the select minority, etc. Says Aristotle: „by reason of the luxury in

which they are brought up, they (the wealthy) never learn, even at school, the habit of obedience. On the other hand, the very poor, who are in the opposite extreme, are too degraded. So that the one class cannot obey and can only rule despotically; the other knows not how to command and must be ruled like slaves. Thus arises a city, not of freemen, but of masters and slaves, the one despising, the other envying; and nothing can be more fatal to friendship and good fellowship in states than this: for good fellowship springs from friendship” (Aristotel, 1959, 1295b 15 ff.).

Contemporary Mexicans have inherited different ways of being estranged from human nature and live without fully understanding how poor the human social order turns out to be when entering negative correlative relations.⁴¹ In Mexico seeing each conational as a person is problematic; it is not part of the everyday culture. By this obliviousness democratic life becomes impossible.

Hegel (1770 - 1831), Stuttgart's philosopher, called this enmity the struggle between conflicting self-consciousnesses. And he said this ends when opposing self-consciousness recognize the other for what they are. A slave-master relationship ends when the individuals involved recognize each other as human beings.

If Mexico cannot be considered a middle class nation, it is because in some respect its population is unaware of the real worth of its human nature and of the true sense of political life. Nothing can be so far from friendship and good fellowship than wealth disparity. Good social fellowship springs from a nation composed, as far as it is possible, of equals and similars in terms of opportunities and well-being.

References:

- ARISTOTLE: Politics. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press 1959.
- BUENO, G.: La Teoría de la esfera y el descubrimiento de América, 1989. Dostupné na internete:
<http://www.filosofia.org/rev/bas/bas20101.htm> [6/3/2008].
- CAMARGO, D. M.: Historia de Tlaxcala. México: Ateneo Nacional de Ciencias y Artes de México 1972.

⁴¹ See Baillie (1967).

- COTRÉS, H.: Cartas de relación de la conquista de México. México: Colección Austral Mexicana 1995.
- DE LAS CASAS, B.: Tratados. Vol. I. México: FCE 1965.
- DÍAZ DEL CASTILLO, B.: Historia Verdadera de la Conquista de la Nueva España. 1968, México: Porrúa 1968.
- EURIPIDES: Suppliant Women. 2010. Dostupné na internete: <https://bacchicstage.wordpress.com/euripides/suppliant-women/> [8/9/2016].
- EWEN, F.: Bertolt Brecht, his life, his art and his times. New York: The Citadel Press 1969.
- FINLEY, M. I.: Politics in the Ancient World. Cambridge: Cambridge University Press 1983.
- GARCÍA MARTÍNEZ, B.: La Conquista Española, en Gran Historia de México Ilustrada, T. II. México: Planeta 2002.
- HEGEL, G. W. F.: Phänomenologie des Geistes. Werke 3. Frankfurt a. M: Suhrkamp 1986.
- HEGEL, G. W. F. The Phenomenology of Mind. New York: Harper & Row Publishers 1967.
- HERNÁNDEZ LICONA, G.: El desarrollo económico en México. Retos del Siglo XXI. Ciudad de México: Departamento Académico de Estudios Generales ITAM. 2016.
- HERNÁNDEZ LICONA, G.: Methodology for Multidimensional Poverty Measurement in Mexico. 2010. Dostupné na internete: http://www.coneval.gob.mx/rw/resource/coneval/med_pobreza/MPMMPingles100903.pdf [8/9/2016]
- HURTADO, G.: El Perfil del Hombre y la Cultura en México, México: Imprenta Mundial 1939.
- HURTADO, G.: El Hiparión. Antología. México: UNAM 2006.
- KATZ, F.: La servidumbre agraria en México en la época porfiriana. México: SEP-Setentas 1976.
- LEÓN-PORTILLA, M.: *La visión de los vencidos. Relaciones indígenas de la conquista*, México: UNAM 2000.
- LEÓN-PORTILLA, M.: La Filosofía Náhuatl. Estudiada en sus fuentes, México: Instituto de Investigaciones Históricas, UNAM 1979.
- LEÓN-PORTILLA, M.: El Pensamiento Prehispánico, México: UNAM 1973.
- MANN, CH. C.: Uncovering the New World Columbus Created. New York: A Division of Random House 2012.
- McCADDEN, C. J. – DEL CASTILLO NEGRETE, M.: La clase media en México. México: Senado de la Republica 2015.
- McCADDEN C. (ed.): Extranjeros a la naturaleza humana. Estudios Filosofía-Historia-Letras. Roč. 8, č. 86 (2008), pp. 153 – 166.
- McCADDEN, C.: Des étrangers à la nature humaine. Réflexion sur le cinquième centenaire du voyage de Christophe Colomb en Amérique. Les échos de Saint-Maurice. Roč. 22, č. 4 (1992), p. 88.
- MILL, J. S.: Principles of Political Economy. With some of their applications to Social Philosophy. London. New York. Toronto: Longsmans, Green and Co. 1929.
- MOSSE, C.: Las Doctrinas Políticas En Grecia. Edited by Rosario. Barcelona: A. Redondo 1970.
- MOTOLINÍA, F.: Historia de los indios de la Nueva España, México: Porrúa 1979.
- O'GORMAN, E.: América, in Estudios de Historia de la Filosofía en México. México: UNAM 1973.
- PAUL III.: Sublimus Dei. 1537. Dostupné na internete: <http://www.papalencyclicals.net/Paul03/p3subli.htm> [6/3/2018].
- PAZ, O.: The Labyrinth of Solitude. Life and Thought in Mexico. New York: Grove Press 1961.
- PAZ, O.: El laberinto de la soledad. México: FCE 1967.
- PORTILLA, J.: Fenomenología del Relajo, México: FCE 1985.
- RAMOS, S.: El Perfil del Hombre y la Cultura en México. México: UNAM-SEP 1987.
- RAMOS, S.: Profile of Man and Culture in Mexico. Texas: University of Texas Press 1962.
- RICARD, R.: The Spiritual Conquest of Mexico: An Essay on the Apostolate and the Evangelizing Methods of the Mendicant Orders in New Spain, 1523-1572. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press 1974.
- SIERRA MONCAYO, M. J. – SORDO CEDENO, R.: Atlas Histórico de México. México: ITAM 2007.

TURNER, J. K.: México Bárbaro. México: Editores Mexicanos Unidos 2013.

URANGA, E.: Análisis del Ser del Mexicano México: Gobierno del Estado de Guanajuato 1990.

VALERO, L.: El secreto está en la clase media. Reforma, 6 de septiembre de 2005.

VASCONCELOS, J.: La raza cósmica. Misión de la raza iberoamericana,. México: Espasa-Calpe Mexicana 1963.

POROVNANIE NÁRODNÝCH IDENTÍT UKRAJINY A SLOVENSKA (ZISŤOVANIE SPOLOČNÝCH A KONFLIKTNÝCH PERCEPCIÍ A STEREOTYPOV)

GITA GEREMEŠOVÁ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: gita.geremesova@unipo.sk

Abstract:

The study compares identities of the Ukrainian and Slovak ethnicities; they both contribute with their respective uniqueness to Europe – in a certain sense – as a supranational community as well as to Europe consisting of differences and regional connotations. The existence of both ethnicities in a historical sense is primarily related to the European macro-regions of East and West. In this context, Christianity fulfilled important cultural and civilizational functions; it determined people's educational levels, morals, customs, etc. In this sense, the Ukrainian ethnicity archetypically identified with the Orthodox Christianity. The principle of caesaropapism, the superiority of the political power compared to the ecclesiastical power, as well as the principle of Catholicity brought into the nation's "mentality" the elements of collectivism, communalism, obedience, respect toward authority, and heteronomous religious morals, which were later transformed to secular morals, i.e. party and state orders / bans. The Slovaks living in the Roman-Catholic / Evangelical Christianity partially acquired the cultural and civilizational heritage of the West. By separating the secular and ecclesiastical powers, the West enabled the rise of individualism, liberty, nation states, and human and civil rights; however,

one cannot overlook Slovakia's geographic position within Middle Europe, and therefore the backwardness of its society. Both Slovakian and Ukrainian ethnicities, and more precisely, their elites led the national emancipatory processes in multi-ethnic empires (Russia and the Habsburg Monarchy) with a single state nation; they had been confronted with the issue of the linguistic nationalism.

Keywords:

East, Emancipation, Ethnicity, Christianity, Identity, Language, Nation, Slovaks, Ukrainians, West.

Úvod

„Tak sme teda tu: obyvatelia doby rozvratov a rozporov, takej, v ktorej sa môže stať všetko – alebo takmer všetko, zatiaľ čo nič – alebo takmer nič – nemožno podniknúť so sebaistotou a s istotou, že to dovedieme až do konca,“ konštatuje v doslove svojej posmrtno vydanéj knihy s názvom *Retrotópia* Zygmunt Bauman (2017, s. 143), pričom uvedená práca, ak použijeme istú mieru nadsázky, je (aj) „nekrológom“ nad zajtrajškami kultúry Západu,

spenglerovsky povedané jeho zánikom, resp. civilizácie ako takej. Uvedený(é) proces(y) zapadá do scenára inštrumentálnej krízy západnej society, pričom jej ťažisko spočíva (aj) v odlúčení moci a politiky. Keďže „moc sa vymanuje spod politickej kontroly, zatiaľ čo politiku prenasleduje nekonečný nedostatok moci“, je tu ďalšia inštrumentálna kríza, a to „obavy týkajúce sa inštitucionalizovanej neschopnosti a inštrumentálnej ľahostajnosti. (...) Sme vrhnutí do rozvinutého kozmopolitného stavu“ (podč. Z. B.), čo predstavuje všeobecnú, celosvetovú vzájomnú závislosť, spoluprácu a výmenu, ibaže v nesúlade „s kozmopolitným povedomím“ (Bauman, 2017, 143), takmer s kozmopolitným akoby svedomím, ktoré neprekročilo fázu pôrodných bolestí. Toto kozmopolitné morálne vyprázdnené povedomie má aj ďalšiu negatívnu konotáciu, keď národné, etnické sa pomaly rozpúšťa a mizne v globálnej identite. Povedané ináč, v globálnej dedine sveta stráca sa prvok jedinečnosti, neopakovateľnosti, zvláštnosti, ba až autochτόnosti toho-ktorého etnika (národa) a jeho kultúry.

O niečo skôr ako Z. Bauman a v istom zmysle adresnejšie sa k podobnému problému vyjadril český filozof Břetislav Horyna, ktorý v monografii *Idea Evropy* (2001) prezentuje skeptický a mnohými teoretikmi spochybňovaný jeho nadmieru kritický, „neadresný“ názor na európsky integračný projekt. Okrem iného pochybuje o skutočnej europeizácii Európy.¹ Vo vzťahu k nami pertraktovanej téme – národným identitám Ukrajiny a Slovenska – nemožno teda bez kritických výhrad akceptovať názor B. Horynu, podľa ktorého „pokračuje doterajšia defenzívna stratégia budovania Európy, ktorá v konečnom ohľade vsadila na Európu hospodárstva, ekonomických väzieb, Európu obchodu a administratívnej integrácie. V ekonomizme Európskej únie sa stráca zo zreteľa Európa a európanstvo, lebo tým, čo zaniká je Európa kultúr, Európa lokálnych a regionálnych významov, Európa ducha vnútorných diferencii“ (podč.

G. G.) a tým, čo vzniká je spoločenstvo redukované na administratívne regulovanú ekonomickú vzájomnosť“. (Horyna, 2001, s. 173). Ak by sme mali pokračovať v diskutabilnom tvrdení autora, tak jedine nadmerne používanou „frázou“, že druhý faktor, ktorý determinuje myslenie a procesy európskej integrácie je označovaný termínom globalizácia. Z pohľadu filozofie dejín sú globalizačné tendencie pozoruhodné tým, že sa v nich údajne vracajú dejiny ako singulárny proces, ktorý synchronizuje všetky hnutia ľudstva ako subjektu do jednotných dejín sveta. Vystáva otázka, či globalizácia tak nadobro uzatvára cestu diferenciácii(iám), medzikultúrnej komunikácii a procesom inkulturácie?² Celkom isto nie.

Ukrajinské versus slovenské

Ak je, či má byť Európa pochopená aj ako kultúrna hodnota, jednota v kultúrnej mnohosti a rozmanitosti, svoje miesta si v nej zstanú tak Ukrajina, ako i Slovensko; Slovensko inštitucionálne v podobe riadneho člena únie, Ukrajina ako asociovaný člen európskeho spoločenstva. Pre obe etniká bolo historickým údelom, že politickým rámcom ich národno-emancipačných hnutí boli *multietnické ríše* s jedným dominantným národom – v neposlednom rade s náboženstvom – a jeho (ich) mocensko-imperiálnymi ambíciami. Ak uplatníme kritérium času, kedy nastúpilo národné hnutie, to slovenské začalo okolo roku 1840, západo-ukrajinské (rusínske) okolo roku 1860,

¹ Hovorí o povrchnej okcidentalizácii, ktorá sa naplno rozbehla po roku 1989. Je spojená s civilizačným rozumej sebazáchovným, pragmatickým –, nie kultúrnym pôsobením európskosti, a tak sa nemôže javiť ináč ako kritizovaná, otupujúca a retardovaná amerikanizácia, t. j. len ekonomizácia a nie raz formálne sa javiaca politická demokracia; za hrmostne ohlasovanou globalizáciou stojí planetarizácia americkej predstavy o ľudských právach. (Horyna, 2001, s. 176 – 183).

² Iný názor, o niečo optimistickejší, prezentujú autori a diela staršej proveniencie, ako napr. britský sociológ a teoretik globalizácie Roland Robertson. V jeho (ich) prípade globalizácia nie je len jednostranne unifikujúci proces šírenia dominantnej západnej kultúry, ale tiež protismerný pohyb zdôrazňovania diferentnosti. Ide teda o dvojsmerný proces partikularizácie univerzalizmu vyznačujúceho sa predstavou sveta ako jediného celku a univerzalizácie partikularizmu, teda očakávania, že jednotlivé subsystémy tohto celku budú mať svoje odlišné identity. Pre nami – v ďalšom texte – osobitne zdôrazňovaný fenomén náboženstva má hodnotu názor českého religionistu D. Lužného, že ak „politický a ekonomický systém globálne posilňuje unifikáciu, potom náboženstvo zvýznamňuje partikularitu (...), pôsobenie partikulárnych náboženských tradícií oslabuje unifikujúci tlak sekulárnych a politických činiteľov. Celkom zreteľne rastie význam kultúrne podmienenej odlišnosti“. (1997, s. 157).

kým východo-ukrajinské so začiatkom v roku 1880 či ešte neskôr patrí medzi oneskorené národné hnutia. Za závažný a možno rozhodujúci moment/znak oneskorených národných hnutí považuje M. Hroch „dlho pretrvávajúcu nevyhranenosť a duplicitu identít v období postupujúcej modernizácie. Žiadne z týchto oneskorených národných hnutí totiž nevyrastalo zo situácie etnickej pospolitosti, ktorej príslušníci by zdieľali jedinou kolektívnu identitu. Po dlhú dobu pred nástupom národného hnutia boli Katalánci obdobne ako Baskovia zároveň Španielmi, Škóti boli zároveň Britmi, Litovci boli zároveň (a predovšetkým) Poliakmi, Ukrajinci v cárskej ríši boli považovaní a sami sa z veľkej časti tiež považovali za Rusov (Malorusov)... Vo všetkých týchto prípadoch sa národné hnutie rodilo (...), presnejšie jeho emancipácia, vyzdelením regiónu zo štátneho národa“. (Hroch, 2016, s. 258). Aj preto analyzujúc v ďalšom texte historicky podmienenú identitu ukrajinského národa v etape jeho kreovania, budeme chápať „ruské“ a „ukrajinské“ ako identické v zmysle ich spoločného vzťahovania sa k byzantsko-ortodoxnej religióznej minulosti. I preto identifikujeme sa s teoretickým konceptom A. Dulebu; podľa neho „historickým faktom zostáva, že ruská identita bola spoločná pre všetkých východných Slovanov v postkyjevskom období. Pojem „Rus“, „Rusín“ používali na označenie svojej identity (9. – 19. storočie) rovnako i neskorší Rusi, Bielorusi, Ukrajinci (vrátane haličských), ba dokonca ho dodnes používajú i zakarpatskí Rusíni („Rusnáci“). V postkyjevskom období tento názov vyjadroval oveľa viac príslušnosť k východnej kresťanskej cirkvi (pravoslávnej, neskôr i gréckokatolíckej), než národnú identifikáciu v etnickom zmysle“. (Duleba, 2000, s. 44). Máme na mysli identitu „ruskú“ s jedným „s“, nie ruskujú“ s dvomi „s“.

Etymológia pojmu „identita“ sa viaže k latinskému termínu „identicus“ s významom zhodný, totožný, rovnaký. „Identitu a jej koncept musíme vnímať vo viacerých aspektoch, často zoradených vo viacerých horizontálnych i vertikálnych úrovniach. Dva základné horizontálne usporiadané aspekty na tej istej hierarchickej úrovni opisujú identitu jednak ako rovnakosť, resp. totožnosť, ale zároveň aj ako osobitosť.“ (Findor, 2005). Etnikum i národ spadajú do rámca skupinovej identity s adresným súborom znakov, hodnôt alebo podmie-

nok vytvárajúcich spolupatričnosť na úrovni určitého spoločenstva, parciálnej society. Skupinová identita má poväčšine symbolický charakter, i keď pocit totožnosti býva zvecnený, ako sme uviedli, konkrétnymi znakmi, hodnotami, ako sú jazyk, náboženstvo, spoločná história, morálka a mravnosť, estetický kód atď.

Vyvstáva otázka, aký je vzťah medzi etnickým a národným povedomím, hľadiac na to, že odborná spisba nezvykne medzi nimi diferencovať. Z hľadiska nášho predmetu skúmania ide o dôležitý *metodologický moment*; v horizontoch posunu a akejsi transformácie od etnického k národnému sa pohybovali obidve society – slovenská i ukrajinská. Jadrom etnického i národného povedomia je minimálna sieť vzájomných uznaní. „Minimálna, teda taká, z ktorej nikoho, kto deklaruje, že do nej patrí, nemôžem vylúčiť,“ mieni F. Novosád (2010, s. 99). Následne pojem „národa“ a „národného“ precizuje v tom zmysle, že „etnické spoločenstvo sa mení na národ tam, kde je potrebné aspoň potenciálne svoju príslušnosť k spoločenstvu aj deklarovať. (...) Sú väzby, do ktorých padáme, a sú väzby, ktoré získavame, ktoré si musíme zaslúžiť. Etnicita je väzba, do ktorej sme spadli, národná príslušnosť môže byť už záležitosťou rozhodnutia. (podč. G. G.). (...) Etnické povedomie bolo vždy dopĺňané inými lojalitami: náboženskou, stavovskou, regionálnou. (...) Etnická a náboženská lojalita často splývali, neraz sa však dostávali aj do konfliktu. (...) ...etnická alebo náboženská lojalita usiluje o podriadenie si ostatných lojalít“. (Novosád, 2010, s. 99, s.103).

Ak sme správne pochopili tvrdenia uvedeneho filozofa, potom formovanie moderných národov je aj úsilím o dominanciu etnickej lojality. Dalo by sa povedať, že etnické povedomie sa mení na národné povedomie v tej miere, v akej si etnické povedomie, etnická lojalita nárokuje na dominantné postavenie v súbore lojalít. Úsilie o dominanciu znamená politizáciu etnického povedomia. Vrcholným aktom sebakonstruktie národa, premeny etnika na národ je aspirácia vytvoriť vlastný štát. Pohľad do slovenskej a zvlášť ukrajinskej minulosti je toho dôkazom. Obidve etniká žili v spoločenstve s „národmi“ historickými; tie mali svoj štát, a teda svoju pýchu, šľachtu, aristokraciu, vzdelanú inteligenciu, vysokopostavený klérus. Boli

nimi Maďari, Česi, Rusi, Poliaci i Litovčania.³ Poznámka na spresnenie: existovala uhorská šľachta so slovenským, resp. slovanským etnickým povedomím (J. Zápoľský), podobne i ruská šľachta s ukrajinskými/kozáckymi koreňmi (Alexej G. Razumovskij). Jadro vtedajšieho „konfliktu“ nespočívalo v etnicite, ale v tom, že slovenská i ukrajinská šľachta identifikujúca sa s Uhorskom/Poľskom, resp. Ruskom predstavovala „národ“, ale národ stredoveko-stavovský. Je to spoločenstvo primárne integrované nie etnicky, ale politicko-mocensky. Spája ho vedomie vyvolenosti a spoločenskej, resp. feudálno-stavovskej (ekonomickej) nadradenosti.

Ak sa prenesieme z pôdy ríš na európsky kontinent ako taký, najzávažnejšie regionálne rozdiely spočívali medzi dvoma základnými zložkami európskeho kontinentu – medzi latinským, rímskym „Západom“ a grécko-ortodoxným „Východom“. Toto západo-

východné vymedzenie stalo sa trvalým delítkom európskeho kontinentu potom, čo sa k rozdielu dogmatiky a liturgie pridali odlišné kultúrne a civilizačné vzorce odvodené z rozdielov sociálnych a politických štruktúr. Ako píše historik J. Křen, v 19. stor. už celkom zreteľne novoveké videnie Európy vystupuje ako rozdielnosť Západu a Východu, „pričom jeden z hlavných podnetov k tomuto pohľadu a novotvaru vyšiel práve z myslenia východoeurópskeho, z ruských sporov medzi slavjanofilmi a západníkmi“. (Křen, 2005, s. 20). A tak, v ďalšom texte, pokúsime sa zjednodušene naznačiť charakteristiky oboch regiónov, ortodoxného Východu a latinského Západu, dvoch častí európskeho kontinentu, na ktoré bola naviadaná bytnosť a existencia ukrajinského a slovenského etnika, a ktoré v ďalšom vývoji determinovali ich duchovno-kultúrno-národnú a do istej miery aj politickú identitu.⁴ V oboch prípadoch sa nám do centra pozornosti dostáva fenomén náboženstva.⁵ Pod národnú osobitosť,

³ Rešpektovaný historik, teoretik národa a národných hnutí M. Hroch v jednej z mnohých publikácií svojej teoretickej spisby postavil vzťah etnika a národa do polohy viacerých významných rozdielov nevylučujúc, že v istých momentoch národné a etnické sa prekrývalo (jazyk, idea spoločného nepriateľa, náboženstvo). Pre potreby našej práce sme museli zobrať na vedomie istý časový posun na ceste od etnického k národnému. Narážame tým na moment celkového civilizačného zastávania „ukrajinského“ Východu (Ruska) za Západom. V historickom predstihu neniesol sa ani vývoj „rusínskej“ rakúskej, habsburskej Haliče, podobne tak „slovenského“, stredoeurópskeho Uhorska.

V parafráze uvádzame aspoň niektoré „veličiny“ spojené s národom a národným. Na rozdiel od etnickej skupiny mal národ takmer úplnú hierarchickú sociálnu štruktúru, ktorá zodpovedala dosiahnutému stupňu vývoja danej oblasti; príslušníci národa boli napriek hierarchickej sociálnej členitosti zároveň pospolitostou rovnoprávných občanov; moderný národ žil na území, ktoré malo inštitucionalizovanú vnútornú správu; príslušníci národa používali kodifikovaný jazykový štandard, resp. osvojovali si svoj spisovný jazyk v školách, ktorých vyučovací jazyk bol ich materčinou; moderný národ sa hlásil k súboru výtvorov vyššej kultúry, ktoré považoval za svoje, špecificky národné; okrem povedomia spoločného pôvodu si príslušníci národa osvojili znalosť dejín ako dejín jediného kolektívu či osobnosti. (Hroch, 1999, s. 7). Uvedené dáva dohromady veľkú modernizačnú trajektóriu spoločnosti, prechod od tradičnej, neskoro feudálno-stavovskej spoločnosti k rano-kapitalistickej, protomodernej.

⁴ Používajúc literárnu skratku, ktorá v „hrubých“, a predsa celkom výstižných obrysoch definuje rozdiel latinského Západu a ortodoxného Východu, uvádzame krátku pasáž z románu *Paměti antisemity*, ktorého autorom je v Rakúsku, resp. Bukovine narodený Rumun píšuci nemecky a navyše jedinečný reprezentant stredoeurópskej literatúry – Gregor von Rezzori (1914 – 1998). Píše: „Žili sme v Bukovine, na juhovýchode Európy, v takmer astronomicky vzdialenej provincii – podľa dnešných merítok.“ (Rezzori, 2016, s. 13). „...i strýko Huber a teta žili v rozpoltenom svete. Odľahlé mestečko vo východnom pohraničí bývalej habsburskej – a tým vlastne starej rímskej – ríše, v ktorej vlastne hrali úlohu kultúrnych miestodržiteľov, ležalo na mieste, kde sa pretínali – pokiaľ nechceme povedať, kde o seba drhli – dve civilizácie. Tá jedna, západná, nemala dosť dlhého trvania, aby krajine a ľuďom mohla darovať viac než – ako by sa tomu hovorilo dnes – z technickej kolonizácie vyplývajúcu infraštruktúru, ktorá ale nelenila a začala ničť to málo, čo tu bolo pôvodného. Tá druhá, východná, tu celkom bez ochrany vystavená i vetrom z východných stepí, nasadila ako obranu fatalistickú odovzdanosť osudu, s ktorou ale popustila uzdu sklonom k ľahostajnosti, ‘zludračeniu’ a lajdáctvu.“ (Rezzori, 2016, s. 21 – 22).

⁵ Bez toho, aby sme zachádzali do teoretických detailov a podrobností, v súvislosti s náboženstvom a jeho úlohou (významom, miestom) v procese formovania (aj) etnického/národného povedomia, odvolávame sa na autorov P. L. Bergera a T. Luckmanna, ktorí na filozoficko-teoretickej báze sociológie vedenia a následne v sociológii náboženstva rozpracovali koncept náboženstva ako symbolické-

svojráz a identitu Slovákov sa z duchovného hľadiska zreteľne podpísalo západné, tak katolícke ako evanjelické kresťanstvo, a to bez toho, aby sme – popri celom rade ďalších faktorov materiálnej a geopolitickej povahy zvlášť (!) – podceňovali či násobili úlohu každého z nich v národno-emancipačnom zápase Slovákov v storočí nacionalizmu, t. j. v 19. storočí. Navyše sama idea národa, viera v národ, stáva sa akýmsi sekulárnym náboženstvom. Kým byzantsko-latinské kresťanstvo sa podpísalo pod identitu „starých Slovákov“, v historickej kontinuite a nadväznosti protestantizmus pripravil pôdu pre vznik moderného národa, ktorý môže (mohol), ale aj nemusí zostať s vierou spojený. Sledovaním svojich vlastných náboženských cieľov protestantizmus dosiahol transformáciu roľníckeho dialektu na „skutočný“ jazyk, kodifikovanú podobu slovenčiny.

Identifikácia s náboženstvom nebola a dodnes nie je nikde tak dôsledná ako u národov, ktoré boli zbavené svojej politickej existencie, nemali vlastný štát chrániaci a reprezentujúci ich záujmy alebo ktoré svoj štát stratili. Celkom isto je to aj „prípád“ slovenského i ukrajinského etnika. Takýto nacionálny konfesionalizmus či skôr konfesiónálny nacionalizmus, „transformácia náboženstva na nacionalistickú ideológiu je o to výhodnejšia, že nacionalisti môžu využiť húževnatú lojalitu, ktorú po stáročia vytvára spoločná viera,“ tvrdí britský znalec problematiky nacionalizmu Elie Kedourie (2000, s. 38). Relígia v určitých dobových kon-

textoch predstavovala možnosť ako zachovať osobitosť etnika, národa; cirkev sa tak stávala pre vlasť/národ akousi archou zmluvy, tým, kto konzervuje „dušu“ národa. V situácii, keď neexistovali politické elity a kde bol nedostatok vzdelaných jedincov (dnes by sme ich nazvali nezávislými intelektuálmi), dávali klerici – aj vo funkcii politikov, literátov, národohospodárov – národno-emancipačnému pochodu charakter boja o nový jazyk, v prvej inštancii mienený ako jazyk religiózny, za ktorým nasledoval jazyk svetský, jazyk memoránd, prosbopisov, pamätí...

V ukrajinských reáliách musíme byť pri spojení národ – cirkev – štát o čosi obozretnejší. V nábožensko-konfesiónalnom ohľade jednoznačnú prevahu v ukrajinskej societe malo a dodnes má ortodoxné kresťanstvo. S odlišnou situáciou sa konfrontovalo ukrajinské pravoslávne etnikum v pravoslávnom Rusku po Perejaslavskej dohode (1654), keď kozáci Bohdana Chmelnyckého prešli pod ochranu ruského cára v nádeji udržiac si doterajšiu autonómiu, pričom stratili „výsadu“ ochrancu viery, byzantská ortodoxia im totiž slúžila na „samoidentifikáciu inakosti“ (Duleba, 2000, s. 56), kritické vymedzenie sa voči niekdajším poľským utlačovateľom a rusínske/ukrajinské uniatske etnikum v poľsko-litovskom štáte (1569) situované aj do priestoru východnej Haliče ako jej súčasť. Uniati, t. j. gréckokatolícka cirkev vznikla na základe podpisu Brestskej únie (1596)⁶ a snahy integrovať rano-novovekú poľskú štátnosť na báze jednoty „oltára a trónu“.⁷ Na rusínske/ukrajinské gréckokato-

ho univerza. Podľa nich nomická (všeobecná, vyjadrujúca zákonitosť) funkcia symbolického sveta, symbolického univerza, a teda i náboženstva, jednoducho spočíva v tom, že „dáva všetko na svoje miesto“ (Berger, Luckmann, 1999, s. 99). Symbolický svet (náboženstvo) je matricou všetkých spoločensky objektivizovaných a subjektívne reálnych významov, pričom platí, že schopnosť usporiadať, „preorganizovať“, legitimizovať svet je najstabilnejšia pri relatívne prirodzenom svetonázore, náboženstve, kým umelé svetonázory (veda, ideológia) samy seba o túto „ambíciu“ viac alebo menej pripravujú. T. Luckmann je presvedčený, že náboženstvo je vlastne každej spoločnosti, náboženstvo slúži na integráciu sociálneho poriadku a legitimizáciu status quo, náboženské prezentácie slúžia na legitimizáciu správania vo všetkých sociálnych situáciách, náboženstvo je kľúčom, historicky neopakovateľným, jedinečným, svojráznyim prazákladom symetrie skutočnosti, resp. jej konštrukcie. Prvok náboženskej sebatranscendencie človeka je natoľko zrejmy vo všetkých historických i súčasných kultúrach, že to nielen religionistov primälo hovoriť o ňom ako o antropologickej konštante.

⁶ Synoda v Breste zaručovala niekdajším pravoslávnyim veriacim zotrvanie vo východnej liturgii, vrátane staroslovienského jazyka, používania juliánskeho kalendára, práva metropolitu menovať sufragánnych, t. j. jemu podriadených biskupov za ústupok, a to uznať rímskeho pápeža, patriarchu Západu, za hlavu cirkvi a následne prijať katolícku vierouku. Zdôrazňujeme tieto historické „detaily“ aj preto, že – podľa nášho názoru – to veľa nezmenilo na letore Východu, *mentallite* (A. J. Gurevič) pravoslávia rusínskeho/ukrajinského etnika.

⁷ Do rámca rekatolizačných ambícií (aj) uhorskej katolíckej cirkvi spadá vznik cirkevných únií. Podobne ako v prípade prvej únie v Breste, uskutočnili sa medzi svetskou mocou, katolíckou hierarchiou a ortodoxným kňazstvom. Na základe dohody o akceptovaní východného (byzantského) rítu, voľby nového uniatskeho biskupa synodou a priznaní všetkých práv katolíckeho kňazstva uniatskym kňazom, došlo v r. 1646 na hrade v Užhorode za

lícke etnikum čakalo po prvom delení Poľska (1772) opäť „len“ rímsko-katolícke, habsburské Rakúsko. Áno, hovoríme o Haliči, ktorá neodolala mocenským ambíciám Márie Terézie a jej monarchie. Vedľa „poľského“ rímskeho katolicizmu vo funkcii štátneho náboženstva boli uniati vedení ako jedna z recipovaných, t. j. rakúskym štátom uznaných rovnoprávných cirkví (1791). Silný element predstavovalo i náboženstvo Izraelitov. Nie náhodou bola Halič nazývaná aj rakúskym Jeruzalemom.

V 16. storočí priestorom Západu, a teda i slovenským etnikom, mohutne „zatriasla“ lutersko-kalvínska *reformácia*, súc paralelná s procesmi humanizmu a renesancie, ktoré boli nastavené viac-menej svetsky, „bezbožne“. Cárské Rusko imperiálnou politikou Petra I. a Alexandra I. anektovalo Pobaltie a Fínsko, kde luteránska cirkev neruských etník bola legalizovaná, avšak z hľadiska sily a moci pravoslávia ako štátnej viery predstavovala viac-menej epizodickú záležitosť.⁸

Domýšľajúc problém okcidentu do konca, Západ, resp. aj náš slovenský (stredoeurópsky) priestor následne „zasiahlo“ osvietenstvo v podobe tolerančných patentov a dekrétov Márie Terézie a Jozefa II. ako súčasti politiky osvietenského absolutizmu, zatiaľ čo 19. storočie po (ne)úspešných revolúciách rokov meruôsmych je dobou pozvoľného príchodu kapitalizmu a nástupu prvej priemyselnej modernosti. Zrod národa, národného povedomia budúcich Slovákov i Rusínov / Ukrajincov teda poznamenali dve závažné okolnosti. Išlo o rozpad starého, prísne hierarchického feudálneho stavovského poriadku. Nový poriadok pre špecifickú povahu práce v procese prvotnej

prítomnosti 63 rusínskych popov, k slávnostnému uzavretiu únie s Rímom. K novej, uniatskej alebo gréckokatolíckej cirkvi sa postupne pridali Rusíni v celom Hornom Uhorsku. Prvotnou prekážkou dovŕšenia zjednotenia Rusínov v krajine bol šľachtický rod Rákóczióvcov, ktorý sa hlásil k reformovaným (kalvínským) kresťanom.

⁸ V bitke pri Poltave (1709) ruské vojsko vedené Petrom I. (1689 - 1725) na hlavu porazilo švédské vojsko Karola XII.; i keď Severná vojna trvala ešte 12 rokov, o jej výsledku už bolo rozhodnuté - Švédsko bolo porazené a Rusko sa trvalo usadilo v Pobaltí. Počas Fínskej vojny medzi Švédskom a Ruskom bolo Fínsko znovu dobyté armádami Alexandra I. (1801 - 1825). V Porvoo ustanovený Fínsky snem (29. marec 1809) deklaroval oddanosť ruskému cárovi. Fínsko zostalo autonómnym veľkokniežatstvom Ruského impéria až do konca r. 1917.

akumulácie kapitálu, ére industrializmu, vytvára mobilnú, atomizovanú spoločnosť s formálnou rovnosťou; idea moderného národa tak integruje, slúži na formulovanie idey rovnosti, „rovnakosti“ a legitimizuje nastupujúcu buržoáznú spoločnosť. Spoločnosť vymedzuje svojich členov nie stavom, ale kultúrou, jazykom, resp. špecifikom strednej Európy pri definovaní národa je preferovanie úlohy jazyka.

Podobne k etnicite, akejsi „letore“ budúceho ukrajinského národa, ako sme už uviedli, priradíme duchovné dedičstvo Kyjevskej Rusi, teda pravoslávnu religióznosť (zbožnosť). Povedané slovami českého historika M. Hrocha: „Východoslovanské územia Kyjevskej Rusi sa vymanili z tatárskej nadvlády a vďaka tomu sa v ranom novoveku zrodil, resp. obnovil ďalší európsky makroregión, ktorý bol určený *slovansky modifikovanou ortodoxnou tradíciou* (podč. G. G.) a v ktorom dominovala Moskovská Rus, ktorá sa legitimizovala ako nástupca Kyjevskej Rusi. Jej teritórium sa čoskoro rozšírilo na západ k Baltu a na juh až k Čiernemu moru.“ (Hroch, 2016, s. 56). Cárská autokracia na Ľavobrežnej Ukrajine a v súvislosti s náboženstvom zvlášť spojená s politikou Petra I. bola konfrontovaná s cirkevnými herézami i „úchylkami“, ale nikdy nepripustila reformáciu, vznik novej a v istom zmysle „svetskej“ cirkvi (cirkví). Civilizačné výdobytky v podobe humanisticko-osvietenskej vzdelanosti boli dostupné iba úzkemu okruhu vzdelancov. Prítomnosť či absencia uvedených historických pochodov, ich dôsledné zavŕšenie alebo ignorancia, stali sa súčasťou identity nami skúmaných etník, t. j. historická determinovanosť a akási civilizačná „nedoslýchavosť“, absencia vzdelanosti a jej elít sa dnes javia ako nedostatok, neschopnosť, so znalosťou veci pozitívne využívať (ak, tak „len“ nezneužívať) režim parlamentnej demokracie a s ňou previazanú občiansku spoločnosť.⁹

Analyzujúc historicky podmienenú identitu, svojráz, osobitosť a rozdielnosť ukrajinského a slovenského národa radi by sme ju (ich) pripodobnili *k mentalite* s tým, že vo vzťahu k sociologickej definícii národa a národného je

⁹ V tejto súvislosti hodno spomenúť filozofa - politika Borisa Zalu, poslanca Európskeho parlamentu, ktorý v Britských listoch (2003) uverejnil stať s kritickým a hlavne príznačným názvom „Desať rokov po: Slovensko potrebuje druhé osvietenstvo“.

o čosi „vágnejšia“, laickejšia, ale trvácnejšia, nepreoretizovaná, o to viac akoby samozrej- má, a práve preto aj viac reflektovaná verejnou mienkou, často i politikou, publicistikou. S ka- tegóriou „mentality“ pracuje excelentný ruský historik, medievalista A. J. Gurevič (1924 – 2006). V *Historikovej histórii* (2007), teda autobi- ografii, predkladá jej nasledovnú charakteristi- ku: „Mentalita je nekonečne bohatá rovina nášho vedomia, je to ona diferencovaná a záro- veň zmätená kategória, ktorá obvykle nie je predmetom sebaanalýzy. Ale práve preto, že si mentalitu človek neuvedomuje alebo uvedo- muje len čiastočne, ovláda človeka omnoho sil- nejšie než ideológia. Mentalita sa mení, ale pomaly, pozvoľna, a pretože nie je kontrolova- ná vedomím ani do tej miery, ako môžu byť kontrolované napríklad religiozita a iné formy ideológie, mentalita nám ani tak neslúži, ako nás zotročuje. Môžem zmeniť ideológiu alebo politické názory, ale prestať milovať svoju vče- rajšiu mentalitu a zamilovať sa do zajtrajška?“ (Gurevič, 2007, s. 119). Podobne iná, netradič- ná, ale vedecky zaujímavá a „neošúchaná“ je kategória „*memu*“.¹⁰

Vráťme sa k predmetu našej práce – národu (národom) –, kde je na mieste historicky ko- rektná presnosť, obozretnosť podporená vte- dajšími faktickými dejmi a udalosťami. Histo- rické učebnice, resp. kvalifikovanejšie štúdie a analýzy bez ideologicko-politických predsud- kov a mystifikácií, cielene proruských, done- dávna prosovietskych dezinterpretácií, zdô- razňujú, že to, čo sa považuje za ukrajinský ná- rod je výsledkom dvoch pôvodne dlho samo- statných národotvorných procesov. Pod tým prvým mienime rusínske hnutie v rakúskej Ha- liči; jeho vznik a ďalší rozmach datujeme do 60. rokov 19. stor. To druhé, teda ukrajinské uzrelo svetlo sveta v cárskej ríši na konci 19. storočia, v dobe, keď hnutie v rakúskej relatív- ne slobodnejšej Haliči už dosiahlo masovejší charakter. Cársky autokratický režim neuzná- val existenciu ukrajinského národa a považoval

obyvateľov na teritóriu neskoršej Ukrajiny za Malorusov hovoriacich dialektom ruštiny.¹¹ Cirkevná príslušnosť k pravosláviu bola pova- žovaná za súčasť ruskej národnej identity a cir- kev jednoznačne odmietala snahy o šírenie ukrajinskej národnej identity. Preto tiež nebola uniatska (grécko-katolícka) cirkev, ku ktorej sa hlásilo ukrajinské národné hnutie v Haliči, v Rusku zákonom povolená alebo aspoň „ti- cho“ tolerovaná. Ponovembrová boľševická vláda aspoň na čas uznala existenciu ukrajin- ského národa, vytvorila zväzovú republiku Ukrajina a podporovala až do nástupu Stalina k moci v polovici 20. rokov začínajúcu národ- no-vedomovacu kampaň. Je iróniou osudu, že časť haličských Ukrajincov – Rusínov po skončení 1. svetovej bola začlenená do obnove- ného, t. j. druhého poľského štátu a tam prena- sledovaná mocným, „pyšným“ poľským naci- onalizmom. So Stalinom nanovo prišla rusifi- kácia a po zábore východného Poľska, mimo- chodom ide o dôsledok sovietsko-nemeckého paktu z augusta 1939 roku, postihla perzekúcia onú uvedomelú pôvodne haličskú západnú časť Ukrajiny.

A tak, *Ukrajina nie je historickou entitou* náro- kujúcou si z pozície historického práva na štát- nosť ako samozrejmosť, ak si len „neprivlastní“ na spôsob mýtu Kyjevskú Rus. Jej hranice s Ruskom z veľkej časti nie sú ani historické, ani etnické, ani prírodné; hodno zdôrazniť, že pre- važná časť súčasného územia Ukrajiny sa od konca 18. storočia stala súčasťou ruského im- péria. Podobne pravdu historickej vedy igno- ruje dokonca aj časť slovenskej odbornej verej- nosti (!) vydávajúc veľkomoravské kniežatstvo a jeho vládcov za slovenský protoštát či domo- vinu „starých Slovákov“ s kráľom Svätoplú- kom...

¹⁰ Mem (angl. *meme*) – kultúrny ekvivalent génu; po- jem zaviedol britský etológ a evolučný biológ R. Dawkins. Podľa neho jednoduchý mem je ako- usi jednotkou kultúrnej informácie, vzorcom poz- návania a správania, prenáša sa komunikáciou. Zložitými, komplexnými memami sú napr. ve- decké teórie alebo náboženské idey. Otázkou zos- táva, do akej miery možno túto kategóriu s vede- kou exaktnosťou aplikovať na národ a jeho arche- typálnosť.

¹¹ Historické pozadie i aktuálnu súčasnosť kome- toval Mykola Rjabčuk v českej jazykovej mutácii Ukrajinského žurnálu v obsiahlej stati nazvanej *Sila slabých* nasledovne: „Ukrajina ako samostatný projekt, ako politický národ, nemá ako súčasť Ruska alebo akejkoľvek Ruskom vedenej „únie“ žiadny *raison d’etre*, žiadny zmysel ani šancu. Celá ruská identita sa zakladá na zvrátenej viere, že Ukrajinci nie sú samostatným národom, ale len regionálnym poddruhom Rusov. Ukrajinci za tejto situácie nemajú zvlášť na výber: buď sa rozpustíť vo východoslovanskoruskem imperiálnom supe- retnose, alebo sa od Ruska čo najrozhodnejšie vzdialíť.“ (2014, s. 6).

„V dôsledku historického vývoja súčasná Ukrajina pozostáva z troch základných osobitných regiónov, ktoré sa dlhodobo vyvíjali relatívne samostatne a majú preto odlišné geopolitické charakteristiky. Tieto tri regióny môžeme podmienene označiť ako – *západný, centrálny a východný*,“ uzatvára vyššie pertraktovaný problém A. Duleba (2000, s. 95). Zaujímavý postreh v súvislosti s historicky determinovanou situovanosťou Ukrajiny, partikularizmom národno-emancipačným, kultúrnym, náboženským i politickým a jeho (ich) následnou interpretáciou v historickej spisbe uvádza M. Lebduška odvolávajúc sa na ukrajinského historika a profesora Ukrajinskej katolíckej univerzity vo Lvove Jaroslav Hrycaka: „Kým vo Lvove sa kladie dôraz na obdobie pokusov o získanie samostatnosti (ukrajinskí kozáci, Ukrajinská ľudová republika, vyhlásenie nezávislosti v roku 1991), v Donecku zase na udalosti a obdobia, ako je Perejaslavská rada v roku 1654 (tradične v duchu veľkoruských naratívov interpretovaná ako ‘zjednotenie’ Ukrajiny s Ruskom) alebo Ukrajinská SSR. Z historických postáv vo Lvove vyzdvihovali osobnosti, ktoré sa snažili Ukrajinu osamostatniť (Ivan Mazepa, Mychajlo Hruševskij), a v Donecku Bohdana Chmelnyckého, ktorý priviedol Ukrajinu k ‘zjednoteniu’ s Ruskom. Podobne bolo sovietske obdobie vo Lvove interpretované ako ‘národná tragédia’, kým v Donecku skôr ako ‘staré dobré časy’.“ (Lebduška, 2017, s. 259).

Na adresu reálnej a miestami i fiktívnej regionálnej, náboženskej, ekonomickej a politickej nejednoty Ukrajiny, popri rade ďalších autorov, sa vyjadrila i americká historička A. Applebaumová v pútavo napísanom historizujúcom „cestopise“ (2014). Podľa zverejneného itinerára autorka cestovala pohraničím Európy vtisnutým medzi civilizáciu Európy a Ázie – východom Poľska, západom Ruska, kde sa tiesnili Poliaci a Litovčania, Rusi, Bielorusi a Ukrajinci v mestách Minsk, Brest, Kobryn, Lvov, Voronžy, Drohobyč.¹² Za originálnu čo

¹² A. Applebaumová stretla vo Vilne ukrajinského jazykovedca. Na otázku autorky, čo s Ukrajinou, ten hovorí: „No čo, s Ukrajinou je jeden problém (...). Viete, nie je jasné, čo majú ľudia na mysli, keď hovoria ‘Ukrajina’. Ukrajín je veľa. Je Kyjev, centrálna Ukrajina, srdce Kyjevskej Rusi, odkiaľ pochádzame. Áno, v Kyjeve ľudia hovoria najkrajšou, najčistejšou ukrajínčinou. Je východná Ukrajina – Doneck, Charkov, Dnepropetrovsk –, ktorá bola bohužiaľ tak dlho ruská, že jazyk úplne stratila, hovo-

do názvu i obsahu možno považovať štúdiu dvojice autorov L. Jelen a P. Dostála prezentovanú ako „Fantomové hranice – historické podmienosti politických a socioekonomických rozhraní súčasnej Ukrajiny“ (2017).¹³

Aj vzhľadom k historicky osnovej teritoriálnej, svetonázorovo-náboženskej, ideologicke-politickej a nepochybne ekonomickej rozpoštenosti (partikularizácii) Ukrajiny možno sa k problému jej národnej identity iba priblížiť, prípadne zvýrazniť určité momenty vzťahujúce sa k profilu, resp. identite jej society v podobe národa. A to už sme sa zmienili o spoločnom rusko-ukrajinsko-bieloruskom dedičstve Kyjevskej Rusi, kde obzvlášť vystupuje problém identity prvých dvoch etník...

Európa regiónov – to nie je len Západ a Východ; historická veda – osobitne rešpektovaní historici M. Hroch (1999, 2016), J. Křen (2005) i predstavitelia historickej sociológie Jaroslav Krejčí (2002), J. P. Arnason (1993) – nás poučila, že v priebehu 15. a 16. storočia sa v európskom priestore sformovali makroregióny západnej Európy, jej juhu, európsky sever, osmanská juhovýchodná Európa, Moskovská Rus a akási „Medzieurópa“, t. j. stredná Európa. Napriek

rí sa tam nejakou zmiešaninou ruštiny, je to niečo ako slang. Potom sa tiahne pobrežie Čierneho mora, Krym, Odesa, územie podmanené Katarínou Veľkou, osídľované jej dvoranmi, ktoré nazvala Novorossijsk. Tam ľudia tiež hovoria rusky, ale historicky a právne patrí Krym k Ukrajine, máme s nimi veľké množstvo vzťahov, mnohí z nás sú potomkami krymských Tatárov.(...) „Potom je severná Bukovina a krásne mesto Černovice, teraz sa volá Černivci, je južná Besarábia, krajina Gagauzov, Turkov. Tieto územia boli na konci poslednej vojny zabrané Rumunskom, hovorí sa tam ukrajinsky a moldavsky, a tiež zmesou oboch týchto jazykov. (...) No a konečne západná Ukrajina – mám na mysli Lvov, ktorý bol poľský (...). A samozrejme Zakarpatská Rus, ktorej tam dlho vládlo Uhorsko a potom Československo. (...) Popočúvajte si tamjší jazyk, to nie je moja ukrajínčina, to nie je ukrajínčina Kyjeva (...). To je zakarpatská ukrajínčina.“ (...) „A celú tu rozmanitosť, celú tu rôznorodosť sa z nás pokúšali striasť (...). Všetci sme teraz sovietski ľudia, *homo sovieticus*... A teraz máme demokratickú a s demokratizáciou prichádza nová vlna nacionalizmu... Rôznorodosť, tou je Ukrajina krásna. Rôznorodosť je náš poklad.“ (2014, s. 158 – 159).

¹³ Pozri L. Jelen, L., a P. Dostál, P., 2017. Fantomové hranice – historické podmienosti politických a socioekonomických rozhraní súčasnej Ukrajiny. In: *Mezinárodní vztahy/Czech Journal of International Relations*, roč. 52, č. 3, s. 70 – 89.

tomu uvedené makroregióny možno považovať „len“, matematicky vyjadrené, za podmnožiny civilizačných odlišností a sociálno-kultúrnych rozdielností množín Východu a Západu. Sú to odlišné kultúrne a civilizačné vzorce, v ktorých nie malú, ba podstatnú úlohu zohrávalo náboženstvo. Z pohľadu historickej postupnosti to bolo kresťanstvo po veľkej schizme (1054), t. j. rímsky katolicizmus a pravoslávie s ich explicitným, prísnyim teologicko-doktrínálnym a kultovým obsahom i sprostredkovaným, implicitným dosahom (presahom) na každodenný život, mravy, kultúru a obyčaje ľudí, teda to, čo patrí do „mentality“ každodennosti, nad ktorými prečnieval legitimitačný potenciál kresťanstva. V oboch častiach regiónu Európa plnilo kresťanské náboženstvo funkciu ideológie v zmysle obhajoby politických zámerov ríše a cisára (cára), t. j. legitimizovalo moc ako takú.

Vyššie uvedení autori v konštitutívnom elemente východnej Európy (zjednodušene Ruska, Ukrajiny), ak opomenieme „nomádsku civilizáciu“ (Knobloch, 2008, s. 22), podčiarkujú fenomén pravoslávneho kresťanstva a osobitne césaropapistický model vlády byzantskej kresťanskej tradície, ktorý nepoznal mocenské napätie medzi štátnou a cirkevnou mocou, považoval neobmedzenosť cisárskej (cárskej) moci za nespochybniteľnú danosť.¹⁴ Taktiež sa konštatuje, že východnou cirkvou a jej teológiou bol odmietnutý racionalizmus a vysoká akademičnosť, učenosť západnej scholastiky. Pôsobivejšia a ľudsky prístupnejšia bola emocionalita spojená s iracionalitou a mystičnosťou obradu samého. Renesancia sa prejavila na Východe len okrajovo, o moderných deficitoch nehovoriac. Dejiny východnej cirkvi, ako sme už uviedli na inom mieste, poznali kacírov a kacírskе hnutia, nie však reformáciu.¹⁵

¹⁴ Cár Peter I. zrušil úrad administrátora (1721), ktorý doposiaľ riadil neobsadený post patriarchu, a namiesto neho zriadil duchovné kolégium – Najsvätejší synod, na čele ktorého stál oberprokurátor menovaný cárom. Tým dovŕšil podriadenie pravoslávnej cirkvi štátnej moci.

¹⁵ Vyššie uvedení autori charakterizujú rad ďalších, hlavne politicko-mocenských a právnych momentov, pričom „základný rozdiel oboch častí kontinentu spočíva v samej podstate konštrukcie spoločnosti: pre Západ je charakteristický zmluvný princíp s právnou kodifikáciou (napr. právne založená sústava lénnych vzťahov siahajúca od panovníka po poddaného), na Východe sú spoločenské pozície od-

Kresťanstvo na Rus neprišlo z Ríma, ale z Byzancie. Rusko v dôsledku likvidácie byzantského impéria stalo sa hlavnou oporou východo-kresťanskej civilizácie. Tak ako Byzantská ríša, i Rusko sa ocitlo, i keď len na kratšiu dobu, v područí turko-tatárskych národov. Priamy styk Ruska s ostatnými časťami Európy bol prerušený, celá pravoslávna časť Európy sa potom vyvíjala ináč než európsky západ. „Pre spontánnu adaptáciu dejinnému rytmu Západu chýbala Rusku skúsenosť zo znovuobjavenia antických hodnôt, chýbal zážitok renesancie.“ (Krejčí, 2002, s. 173). Rímskokatolícke učenie o dualizme duchovnej a svetskej moci – „Čo je cisárovo, dávajte cisárovi, a čo je Božie, Bohu“ (Mr 12, 17) – nenašlo významnú ozvenu v ruských podmienkach. Investitúra, t. j. právomoc k udeleniu cirkevných i svetských hodností, zápas o investitúru bol bojom o vymedzenie mocenských pozícií, frontálny útok na pápežskú autoritu vo veciach jej svetskosprávných kompetencií. Integrovaná funkcia katolíckej cirkvi zostala či bola redukovaná na oblasti, v ktorých jej svetská moc zostala verná.¹⁶

Obidve časti kresťanstva šli každá svojou cestou. Vo vzťahu k štátu zastávala západná cirkev učenie o *dvoch mečoch*, zatiaľ čo východná cirkev sa držala učenia o *symfónii* medzi cir-

vodené veľmi silne od štátu, cára či sultána, a aristokracia je v podstate služobnou šľachtou, ktorej privilégia sú založené na štátnej službe. Jednou vetou: Vo vývoji *východnej Európy* hrá neporovnateľne väčšiu úlohu štát“, zdôrazňuje J. Křen (2005, s. 20 – 21). Ak môžeme renomovaného historika „doplniť“, liace do rúk budúcemu mocnému štátu dobrovoľne odovzdala pravoslávna „nomenklatúra“, kým na Západe išlo o tvrdý mocenský zápas, ktorý predznačil boj o investitúru a dovedol cirkev a štát do vzťahu dualizmu dvoch mocí, neskôr rozluky cirkvi a štátu.

¹⁶ Investitúra (lat. *investio* – oblečenie, prepožičiavanie hodnosti) v stredovekej západnej a strednej Európe bola slávnostným spôsobom uvádzania svetských feudálov i cirkevných hodnostárov do úradu a s ním spojenej držby majetkových práv – cirkevného benefícia alebo svetského léna. Súčasťou ceremónie bolo i odovzdávanie symbolických inšigní moci (žezlo, prsteň, berla atď.). Svetská moc po celý stredovek zápasila s mocou cirkevnou (pápežskou) pri udeľovaní investitúry, resp. chcela uzurpovať čím viac právomocí spojených s výkonmi aktu investitúry. Istým svetským resentmentom tohto aktu v prítomnosti je vysluhovanie omše s ďakovným hymnom, latinským chválospevom *Te Deum* (laudamus) pri štátnych ceremonióch; napr. u nás po voľbe prezidenta.

kvou a cisárom v zmysle, že panovník je hlavou cirkvi. „V západnom kresťanstve došlo k skĺbeniu (...) latinského a germánskeho génia loci, čo utvrdilo zmysel pre organizáciu a presnosť a s tým súvisiaci väčší dôraz na praktickú stránku života.“ (Krejčí, 2002, s. 57). Navyše západné učenie o dvoch mečoch, teda „oddelenie spirituálnej a svetskej, ideologickej a politickej sféry je jednou z jedinečne plodných separácií Západu, bez ktorých sú nemysliteľné budúce ‘ľudské práva’, principiálna emancipácia ‘spoločnosti’, budúce národné štáty, ale aj renesancia a reformácia“, hovorí J. Scuzs (2001, s. 21). Domyslené do konca, Západ v historickej retrospektíve vzťahom cirkvi a štátu na spôsob „modu vivedni“, ale aj istou mierou skepticcity voči jej štruktúram vsadil (aj) na individualizmus, slobodu vedomia a svedomia, individuálne práva. Na Východe sa omnoho viac uplatnilo komunitárne vnímanie spoločnosti a väčší dôraz na poslušnosť voči autorite a duchovnej i svetskej hierarchii; Rusko a na neho naviazaná Ukrajina nepozná (nepoznala) individualizmus, jednotka sa rozplýva v kolektíve. Ako sa zdá, kolektívizmus bol či doposiaľ, aspoň do istej miery, pretrvávajúca (!?) ako základný rys ruskej, resp. ukrajinskej národnej identity, ich zaostalejších oblastí v ekonomickom zmysle. V politickej rovine sa Západ postupne približoval k ideám pluralitnej demokracie a systému, súčasťou ktorého bola aj starosť o „otázku sociálnu“, t. j. pokus riešiť sociálne a triedne protirečenia v podobe zmieru, nenásilnou cestou, prípravy budúceho sociálneho štátu. Svätá Rus a jej „ruský ľud nikdy sa necítil byť nejako zvlášť pripútaný k pozemským veciam, majetku, rodine, štátu (...), bol s pozemským životom spätý svojím hriechom (...), je však svojimi cnosťami vzdialený svetu a obrátený k nebu. Bol k tomu duchovne vychovaný svojím pravoslávím“, píše N. Berďajev (2004, s. 85) a pokračuje, že „pravoslávie vstúpilo ideu povinnosti, nie ideu práva“. (2004, s. 87). Ideu slepej poslušnosti, nie vzdoru, nebodaj revolúcie...

„Som presvedčený o tom, že teológia – a voľby, ktoré vyžaduje – má dôležitú vysvetľujúcu hodnotu a že jej neznalosť zahmlieva porozumeniu dejinám,“ hovorí francúzsky historik Alain Besancon (2015, s. 19). Táto myšlienka, resp. celý súbor statí uvedeného autora o ruskej histórii, filozofii i kultúre, v ktorých závažným problémom sa stala aj „náboženská exaltácia štátu“ (Besancon, 2013, s. 115), nás priviedla k štúdiu nazvanej *Vliv pravoslavných hodnot na vývoj demokracie v Rusku v 21. storočí* autorky Julie Kolesnichenko. (2016, s. 209 –

214). Formuluje na prvý pohľad takmer bizarný názor, že „nikoho v súčasnom svete neprekvapí tvrdenie, že demokracia v Rusku má svoju zvláštnu osobitú povahu, ktorá sa značne líši od demokracie americkej alebo od jej európskych podôb. Nelíši sa v spôsobe politického usporiadania spoločnosti alebo vo volebných mechanizmoch, ale v účinnosti metód ovplyvňovania verejnej mienky a v prekvapivo názorovej jednote väčšiny obyvateľov Ruska“ (podč. G. G.) (s. 209). Autorka sa identifikuje s názorom, že i keď sa hovorí, že v Rusku je totalita alebo aspoň autoritársky politický režim, stále ide o demokraciu (absencia základných rysov totalitarizmu v ruskom politickom systéme, štátom vynucovaná ideológia, jediná strana ovládajúca štátny aparát, policajná kontrola a sledovanie občanov, centrálna riadená ekonomika atď.). „Musím si ale položiť otázku,“ pokračuje autorka, „prečo potom tento politický systém navonok toľko pripomína autoritársku moc prezidenta“ a dôvodí nasledovne: „Jedno z možných vysvetlení vidím v ruskej národnej ideji, ktorá bola ovplyvnená pravoslávím a v priebehu niekoľkých sto rokov utkvela v národnej myšli.“ (Kolesnichenko 2016, s. 210). Odvoláva sa na ruského filozofa Semjona Franka (1877 – 1950), ktorý označil kolektívizmus za základný rys ruskej národnej povahy nie v podobe akejsi fyzickej či „ekonomicko-obščinovej“ pospolitosti, ale v spirituálno-duchovnej jednote, spolupatričnosti, sunáležitosti. Semjon Frank svoju teóriu zakladá na pravoslávnom princípe *sobornosti*.¹⁷ „Tento pri-

¹⁷ *Malý slovníček pravoslavných teologických pojmov a názvosloví* definuje pojem *sobornost* nasledovne: „Jeden zo základných znakov kresťanskej cirkvi, vyjadrujúci (fixujúci) jej sebareflexiu ako všeobecnej, univerzálnej. Na *všeobecnost* hľadíme ako na špecifické dedičstvo pravoslávnej tradície (všeobecnost ako súhrnné chápanie/súhrn názorov/) cirkevného ľudu, na rozdiel od protestantského náboženského individualizmu a autoritárstva pápeža v rímsko-katolíckej cirkvi. Cirkevnoslovanský termín pre katolicitu cirkvi – *sobornaja cerkov* (zborová cirkev, t. j. miesto, kde sa ľudia zhromažďujú) – v sebe spája oba vyššie uvedené významy: všetci ľudia vstupom do Cirkvi vchádzajú do jediného zboru, teda stávajú sa jediným zborom, vytváraným všetkými miestnymi pravoslávnyimi cirkvami po celom svete, resp. sa tu mnohí ľudia stávajú jedným mystickým Telom Kristovým, vytváraným všetkými veriacimi, ktorí sú údmi (moderne povedané: bunkami) tohto Tela.“ Dostupné na internete:

ncíp je protikladom k tzv. západnému 'jasvetonázoru', ktorý propaguje individuálnu voľbu spásy pre každého člena spoločnosti. (...) Princíp sobornosti sa z ruského národného svetonázoru nevytratil ani v priebehu utlačovania a zakazovania pravoslávnej viery v sovietskom období. Naopak ho kolektivistická ideológia prehĺbila a z náboženskej roviny tento princíp previedla tiež do roviny politickej." (Kolesnichenko, 2016, s. 210 – 212). Postava silného, autoritatívneho prezidenta (Putina?) či generálneho tajomníka našla svoj predobraz v milostivom cárovi – báťuškovi. *Východný princíp pravoslávnej rusko/ukrajinskej sobornosti do hodnotového sveta viac alebo menej sekulárnej spoločnosti za istých podmienok implantuje kolektivoizmus, prísne, „zhora“ oktrojovaný poriadok a stabilitu, rovnosť, ba až rovnosťárstvo a morálku osnovanú na heteronómnych, rozumej stranícko-štátnych princípoch; buduje spoločnosť byrokracie, pretvárinky a degraduje individualitu, jedinečnosť každej ľudskej osobnosti.*

Počín autorky J. Kolesnichenko, resp. popis transformácie sakrálnu-náboženského na sekulárne, svetsko-politické religionistická veda nazýva „znovuobjavením transcencie“ (Liessmann, Zenaty, 1994, s. 154), akési kvázi-náboženstvo. Ide teda o to, že moderné sekulárne a politické hnutia vykazujú v svojom totalitarizme špecificky náboženské prvky a interpretujú svoje princípy sebachápania, ktoré možno označiť za náboženské. K nim patrí niekedy nárok na absolútnosť, výlučný nárok na pravdu, perspektíva totálneho spasenia, vyhládka na „raj na zemi“, existencia neomylného vodcu alias otca národa, vlasti... Zámenu náboženského, sakrálneho jazyka v politike za svetský, profánny jazyk s identickými ambíciami, t. j. nárokmi na neomylnosť a výlučnosť jednej pravdy v totalitárnych režimoch vystihol už spomínaný nekompromisný kritik bolševickej revolúcie, nábožensky orientovaný filozof N. Berďajev slovami: „...tvrdím, že v základoch ruskej revolúcie, rozpútanej v poloárijskom, polobarbarskom živle a v atmosfére rozkladajúcej sa vojny, je náboženský fakt spojený s náboženským založením ruského ľudu. Ruský ľud nemôže vytvoriť priemerový humanistický štát, nechce právny štát v európskom zmysle slova. Je svojím duchom apolitický a očakáva koniec dejín, buď príchod

kráľovstva Božieho, bratstvo v Kristovi, alebo súdružstvo v antikristovi, vládu vládca tohto sveta.“ (2004, s. 87).

Pravoslávna teológia poznačila jedinečnosť, identitu či neopakovateľnosť ruského / ukrajinského etnika, teda toho, čo zvykne byť zvlášť v umelecko-literárnej tvorbe nazývané „ruskou dušou“ svojou koncentráciou na mystiku, náboženskú exaltovanosť, emocionalitu liturgie na úkor istej „vecnosti“, „racionality“, vzdelanosti vo viere. A. Besancon hovorí: „V celej náboženskej literatúre Byzancie by sme len obťažne hľadali systematický výklad o etike alebo o správaní sa kresťanov, skôr ide o nespočetné príklady z morálnej teológie Písma, o asketické úvahy o modlitbe a o duchovnom živote. (...) Ale nikde nenarazíme ani na najmenší pokus o vytvorenie sekulárnej morálky pre človeka vo všeobecnosti. (...) To znamená, že sa na našej ceste nemôžeme zastaviť u morálky, ktorá vystačí sama sebe, ale sa pohybujeme iba v morálke, ktorá má zmysel len vtedy, ak je uchopená v dynamike *deifikácie*. (...) Kresťan žije rozdvojene: v chráme ako anjel a na zemi ako človek, ktorého morálne správanie nie je cenené toľko ako dar sĺz a schopnosť dojímať sa.“ (Besancon, 2015, s. 24, 32). Povedané inými slovami sústredenosť na mystiku do tej miery, že mystika pohlcuje alebo polarizuje nielen kresťanský život, ale ľudský život vôbec, vyvoláva u bezbožných i latinských kresťanov údiv. Cudzinca v Rusku vždy miatli kontrasty jeho zbožnosti, návaly dobrotivosti, štedrosti, pramálym ľpením na statkoch tohto sveta. Ale na druhej strane ich zaráža jeho brutalita, záchvaty krutosti, jeho plienivá nenásytnosť, kontrast medzi jeho materializmom a spiritualizmom.¹⁸

Schopnosť trpieť, prežiť, materiálne strádať možno pripísať aj na vrub organizačným štruktúram pravoslávia. Pravoslávna cirkev zložená z nezávislých národných jednotiek je už samotným svojím charakterom decentralizovaná, nemá pápeža, aby jej dodával súdržnosť; jej zložky majú sklon počínať si autokefálne alebo mať samostatné vedenie. A pretože sa rozdelila do mnohých národných vetví od-

<http://orthodoxia.cz/slovník.htm#katolický>
[13/1/2019].

¹⁸ Politický geograf R. D. Kaplan z pozície svojej vedy k tomu dodáva, že geografia, t. j. neistota suchozemskej moci i chlad „vypestoval v Rusoch schopnosť trpieť, istý komunizmus, či dokonca ochotu obetovať jednotlivca pre spoločné dobro“. (2013, s. 162).

delených navzájom územnými a jazykovými bariérami, ktoré mali svoju vlastnú hierarchiu, nezostávalo jej než sa prispôbiť brutalite „feudálno-nevoľníckej“ cárskej autokracie, akejkoľvek dočasnej moci. „Cirkev mohla tiež povstať a bojovať za základné hodnoty. Mala protestovať proti nevoľníctvu, inštitúcii tak protikladnej kresťanskej etike. Žiadna časť kresťanstva sa nevyznačovala obdobnou necitlivosťou a ľahostajnosťou k spoločenskej a politickej nespravodlivosti. Človek nemôže než plne chápať slová A. Solženicyna, ktorý prehlásil, že ruské dejiny by boli v uplynulých niekoľkých storočiach nezrovnateľne humánnejšie a harmonickejšie, keby sa cirkev nevzdala svojej nezávislosti a keby nechávala svoj hlas zaznieť medzi ľuďmi (...),“ hovorí už nežijúci americký historik poľského pôvodu R. Pipes (2004, s. 300 – 301).

Ak máme vysloviť záver na adresu historicky determinovaného rozpoloženia Západu a Východu ako dvoch zásadných civilizačných entít, resp. ich (ne)vzťahovania sa – ako dedičstvu – k modernej Ukrajine Euromajdanu a jej Revolúcii dôstojnosti, Ukrajina má (musí) rezignovať na svojím charakterom patriarchálne „ruské“ hodnoty bezprecedentnej kolektívnej disciplíny, skupinovej konformity a nekritickej úcty k autorite štátu. Má či musí sa posúvať k „hodnotám sebaujadrenia (*self-expression values*), ktoré sú typické dôrazom na individuálnu slobodu, ľudskú rôznosť a občiansku autonómiu“ (Sviták, 2017, s. 296), teda politickým prednostiam a výdobytkom Západu, resp. vyspelých krajín Európskej únie, ktorých progresivita nie je daná iba úspechmi tretej, dnes už štvrtej priemyselnej revolúcie. Ide tiež o kultúrnu tradíciu a historickú kontinuitu, ako sme vyššie uviedli. Napokon, ako istá „výstraha“ pre národnú a štátnu svojbytnosť Ukrajiny a jej proeurópskych ambícií môže vyznieť názor, že „hlavnými definičnými znakmi ruského sveta sú ruský jazyk, Ruská pravoslávna cirkev a spoločná historická pamäť. Koncept nemá v žiadnom prípade vyhranene etnocentrický charakter“. (Lidl, 2017, s. 83). Podľa tohto varovania po rusky hovoriaca východná Ukrajina patrí do ruského imperiálneho sveta, je to Ukrajina formálnych Ukrajincoŧ s perspektívou nevyhnutného návratu do budúceho globálneho (neo)eurázijského projektu s panslovanským (ruským) „elementom“ zvlášť, „v protiklade s eurocentrizmom a západocentrizmom“ (Krej-

čí, 2017, s. 321) a s účasťou tichomorských mocností, Indie a Číny. Aspoň tak vyzerá v našej laickej interpretácii geopolitický náčrt usporiadania univerzálnej – ruskej civilizácie 3. tisícročia, t. j. nie je určená iba Rusom...

Slovenské versus ukrajinské

Identitu slovenského etnika/národa odvodzujeme od tradícií latinského Západu, ktorý v nábožensko-kultúrnom, politickom a civilizačnom význame spredmetňuje protiklad na byzantskú vzdelanosť a zbožnosť sa odvolávajúceho Východu. Pri zbežnom pohľade možno len súhlasiť; používame latinku, nie azbuku, riadime sa gregoriánskym kalendárom, odhadom tri štvrtiny Slovákov sa identifikujú ako rímskokatolícki kresťania alebo prináležia k niektorej z protestantských cirkví a denominácií. Len necelé percento obyvateľstva sa hlási k pravosláviu a ani oni neboli formovaní byzantsko-ruskou tradíciou césaropapizmu. Západu prináleží aj historické prvenstvo v realizácii princípu odluky cirkví a štátu, nami, i keď nedôsledne, „privlastnený“, podobne tak osvietenký výdobytok slobody vyznania, slova či svetonázoru, pričom cestu týmto slobodám prekliesnila luterská reformácia...

Podobne ako Ukrajina a jej národ nie je v historickom zmysle entitou a v kultúrno-civilizačnom zmysle jednoznačne monolitom Východu (viď Halič!) – pričom hovorí sa aspoň o troch Ukrajinách –, ani spolupatričnosť Slovenska a Slovákov so Západom spoliehajúca sa na historickú determinovanosť nie je takou jednoznačnou (jasnozrivou) záležitosťou. Domyslené do konca, do dnešných dní v našej svetonázorovo-kultúrnej, politickej i občianskej výbave prechováваме návyky, nedostatky a stereotypy, ktorými veľa dlžíme nášmu prihláseniu sa k Západu. Dovolíme si vysloviť na adresu slovenských stredoeurópskych „západníkov“ – strednej Európy ako historickej „podmnožiny“ Západu – niekoľko postrehov, pričom argumentačne sa oprieme o autority slovenskej historickej a filozofickej vedy (L. Lipták, F. Novosád). Nápomocné nám budú i geopolitické úvahy literáta V. Mináča.

„Slovenská spoločnosť zápasí s mnohými vecnými, obsahovo určenými problémami. Do prvej skupiny môžeme zaradiť tie problémy, ktoré vyplývajú z historickej a geopolitickej podmienenosti osudov slovenskej spoločnosti

(...), z faktu, že Slovensko bolo vždy len časťou, že bolo závislé a podriadené začlenené do väčších politických celkov. Sme krajinou na periférii alebo poloperiférii európskeho vývoja a patríme k tzv. oneskoreným národom (...), ktorých vývoj bol rôznym spôsobom obmedzovaný zvonka, pričom sa tieto vonkajšie obmedzenia často 'internalizovali', a tak sa návyk na periférnosť stal súčasťou politickej psychológie. Obidva tieto faktory (...) spôsobujú, že vždy znovu a znovu sa stretávame s problémom ako prekonať zaostalosť, ako sa vyrovnáť iným (...)," konštatuje F. Novosád (2003, s. 155).

Ak budeme Slovensko z historického hľadiska ponímať ako vnútrozemskú provinciu Uhorska, nemôžeme nespomenúť jeho *hraničnú* geografickú stredoeurópsku situovanosť. Pri hľadaní geografickej príslušnosti vystupovali v stredoeurópskom teritóriu do popredia „tri komplementárne ideálne-typické koncepty, ktoré samy osebe neboli stredoeurópskym špecifikom, prejavovali sa však v tomto makroregióne veľmi silne. Jednalo sa o myšlienku 'dobiehania civilizácie', o ideu 'hradby' či 'výplne civilizácie' a o predstavu 'mosta'", mieni M. Scholz (2014, s. 162). Predstava hradby pôsobila u jednotlivých národov stredoeurópskeho teritória ako prostriedok seba vymedzenia voči inakosti a pružne interagovala s konceptom civilizačného deficitu. Relatívne najdlhší život má koncept „dobiehania civilizácie“ v podobe stredoeurópskeho civilizačného deficitu voči Západu, resp. jej ambíciám na „západnosť“. Po vytlačení Turkov z centrálnej časti Uhorska, resp. ich porážke pri Viedni (1683) a istej stabilizácii hospodárskych a politických pomerov v ríši Habsburgov vystupuje znateľnejšie do popredia koncept či funkcia strednej Európy ako „hradby“, „výplne civilizácie“, rozumej kresťansko-katolíckej society; stredná Európa integrovaná na ideu Regnum Marianum má chrániť Západ i vlastnú svojbytnosť pred mohamedánskymi Turkami a ortodoxným cársko-romanovským Ruskom. Pritom za hradbu voči Východu tradične samy seba pokladali Poľsko a Uhorsko, kde otázka civilizačnej výplne dostávala výraznejšie i náboženskú dimenziu – svet západného kresťanstva sa na jej hraniciach či dokonca už v okrajových častiach ich teritória stretával s pravoslávny vierovyznaním a islamom.

Slovensko je hraničným územím, miestom, kde sa stretávali nielen národy, ale aj veľké ríše a svetodějinné sily; ide o poznanie takmer „čítankové“ a už v minulosti nie raz bolo základom pre úvahy i niektoré koncepcie, napríklad pre už spomínanú myšlienku „mosta“. „Nič však nie je historickej skutočnosti tak vzdialené ako predstava v úlohe *spojnice* medzi čímsi, predstava vedomého ťaženia zo svojej polohy. Práve naopak,“ hovorí L. Lipták. (1999, s. 31). S prípustnou dávkou zjednodušenia možno povedať, že Slovensko tvorilo akési prechodné územie: výrazne zaostávalo za vyvinutými krajinami západnej a strednej Európy, avšak nepatrilo ani zďaleka medzi najzaostalejšie európske oblasti.

A tak, keď si osvojíme myšlienku Slovenska ako hranice, akejsi chronickej „hraničnosti“, znamená to skoro permanentné zotrúvanie na okraji „čohosi“, čo znemožnilo, aby sa tu spoločenské systémy, štátne útvary, vyhranené kultúry plne rozvinuli, aby prešli vlastnou silou, skúsenosťou, vlastným prežitím od štádia zrodu až po štádium zrelosti. Sily, ktoré mohla zmobilizovať táto krajina boli príliš slabé, aby samostatne usmernili jej chod či osud. Vnútorné konflikty slovenskej spoločnosti sa odohrávali v kontextoch, ktoré slovenská spoločnosť mohla ovplyvňovať len v zanedbateľnej miere. Slovenská politika bola využívaním príležitostí, ktoré sa otvárali vývojom medzinárodného systému. Potenciál slovenskej spoločnosti nestačil na obsadenie možností, ktoré sa otvárali zmenami medzinárodnej scény. Akceptovanie tejto stránky slovenských dejín – vychádzajúc z poňatia historického procesu ako dialektiky objektívneho a subjektívneho – znamená, že náš dejinotvorný proces bol v istom zmysle náhodný; naši predkovia neboli vždy vedomým aktérom (subjektom) svojich osudov. Spišovateľ a esejista Vladimír Mináč s „ľahkosťou“ slova jemu vlastnou to príznačne komentoval vetami: „Lenže dejiny sa neprehnali ponad nás, boli každodenne s nami a my, naši predkovia, aj keď anonymne, aj keď mnoho ráz v inonárodnom preoblečení (podč. G. G.) sme spoluvytvárali historickú skutočnosť“ (podč. G. G.) (1993, s. 20).

Na tému *hraničnej* polohy Slovenska azda najzávažnejšie a vedecky pregnantné súdy – podľa nášho názoru – vyriekol spomínaný L. Lipták v dvoch zásadných štúdiách napísaných v roku 1969. V prvej z nich – „Niektoré

historické aspekty slovenskej otázky,“ presnejšie v podkapitole o geografickej polohe Slovenska – napísal: „Osobitnú pozornosť si zasluhuje hraničná poloha Slovenska. Náčrt slovenských dejín demonštruje, že sa naše teritórium skoro pravidelne nachádzalo na hranici dosahu a vplyvu veľríš, civilizácií, ´svetov´ (rímska ríša, Avari, Veľká Morava, vpád Mongolov, Osmanská ríša, priemyselná revolúcia s jadrom v západnej Európe, socialistický tábor). Územie Slovenska však nebývalo smerom hlavného náporu, najdôležitejších zrážok, vlny udalostí idú prevažne rovinami na severe a na juh od nás. *Sme na hranici, ale nie na križovatke.* (podč. G. G.) Všestranné skúmanie tejto stránky slovenských dejín ukazuje nielen nespočetné príklady násilného neorganického lámania domácich vývojových línií, ale aj mnoho prípadov akulturácie, vzájomného ovplyvňovania atď.“ (Lipták, 1997, s. 448). Podobne sa vyjadril aj v druhej štúdii s názvom „Poloha Slovenska na javisku európskych dejín“¹⁹, kde navyše v historickej postupnosti vymenúva viac alebo menej závažné sociálne, ekonomické i kultúrne dôsledky geografickej situovanosti Slovenska na hranici, vrátane našej „prispatosti“, malosti, vierolomnosti, úskočnosti, života (aj) v permanentnom „priebrane“.

Vladimír Mináč svoju esej s názvom „Odkiaľ a kam, Slováci“ uvádza slovami: „Lahko je tým, ktorých dobyli rímske légie; rímski vojvodcovia a rímski historiografi ich pomenovali, vystavili im krstný list, určili ich podľa veľkorímskeho kľúča.“ (1993, s. 9). Nimi akoby predznačil údel slovenského etnika – „byť na hranici“ či žiť za/pred hranicou. Fakt, že vtedajšia Európa končila za čiarami, ktoré sa označovali ako *Limes romanus*, L. Lipták nazval problémom politickej geografie a našich slovanských či slovenských predkov odsúdil do úlohy zastaviť sa „na hranici, ale nie na križovatke“. Európa za Rýnom a Dunajom bola nebezpečným územím barbarov a vojny, ktoré viedli Rimania na našom území neboli vojnami

dobyvačnými, ale preventívne, neposúvali hranicu na Dunaji, iba ju chránili zo severu.

Bez toho, aby sme nahrádzali učebnicu dejepisu, uveďme, že vládca Mojmir okolo roku 833 spojil svoje moravské kniežatstvo s pribinovským – nitrianskym. Veľká Morava „hrešiac“ na svoju geografickú polohu bola odsúdená raz na politicko-mocenský konflikt s Franskou ríšou, druhý raz na politický dialóg s Byzanciou... Nemýli sa F. Novosád, keď konštatuje: „Pokiaľ vo vývoji slovenskej spoločnosti nachádzame nejaké osobitosti, tak sú to „osobitosti polohy a potenciálu, nie osobitosti kvality a štrukturálnych podmienok vývoja.“ (2010, s. 43).

Byť, existovať, zotrvať na hranici *dosahu a vplyvu veľríš, civilizácií, svetov* – aké symptomatické aj pre súčasnosť. Európa dnešných dní usiluje o likvidáciu hraníc, kontrastov a bariér z nich vyplývajúcich, ale tým, že sme vždy museli rešpektovať *hranicu*, nemohli sme ju len tak prekročiť, vybrať si dokonca slobodne smer, trasu, čas a spoločníkov, ako by to bolo v prípade *križovatky*. Naša poloha i Európa zároveň postavili nás pred nezávideniahodný problém. Tým, že sme zotrvali *na hranici* – rozumie sa samo sebou *na hranici civilizácie a civilizovaného, kultivovaného správania sa, mravov a obyčajov* –, potrebujeme pas, legitimáciu, vstupenku do klubu európskych národov v podobe vzdelania, rozvinutej vedy a ambiciózných vedcov, patričnú úroveň kultúry, morálky a politiky i svojprávnych, slobodných, vzdelaných, tolerantných jednotlivcov / občanov bez známok úskočnej servilnosti, pretváranky a svetonázorovej „schizofrénie“.

Byť za hranicou, v západo-východnom priebrane, ako to glosoval V. Mináč, je teda údelom slovenského etnika, jeho kultúrnej nespokojnosti, oportunistiky v morálnom, náboženskom i politickom zmysle. Príkladov je viac. Na jednej strane – súc za hranicou – spája toto spoločenstvo v onej dobe svoj osud s gréckym, byzantským kresťanstvom (na čo dodnes poukazuje v základom právnom dokumente štátu), aby pri prvej príležitosti muselo podľahnúť latinskému Západu. Možno to naformulovať aj „zmiernivejšie“ v tom zmysle, že slovanský obrad solúnskych bratov vychádzal z rítu byzantského, ale postupne bol doplňovaný západnými prvkami. Tak sa vytváral nový, samostatný typ liturgie, ktorý spájal bohatstvo východného obradu s triezvejším obradom rímskym. Cyril

¹⁹ „Skutočnosť, že sme akosi pravidelne vždy na okraji priestoru, ríše či mocenskej oblasti, tiež spolupôsobí na to, že veľké myšlienky, idey, hnutia prichádzajú nielenže oneskorene, ale stávajú sa u nás významnejšou spoločenskou silou až v čase, keď sa v mieste svojho zrodu už stihli dostať z pozície revoltujúcich a inšpirujúcich myšlienok do štádia oficiálne prijatých a príslušne zauzdených a obstrihaných ideológií.“ (Lipták, 1999, s. 37 – 38).

a Metod vyhovejúc pozvaníu Rastislava k nám priviezli písmo a jazyk. Dali si svoje pôsobenie na Morave, vrátane bohoslužby v slovanskom jazyku, potvrdiť dvoma pápežmi. Ibaže zase pláno „zaúradovala“ hranica: intrigy franských/bavorských biskupov vymohli u pápeža Štefana V. zákaz slovanskej liturgie, po čom nasledoval nedobrovoľný odchod Metodových žiakov z Moravy. A tak, historicky determinovaná najprv kresťanská, t. j. byzantsko-latinská, potom kresťansko-ateistická svetonázorová dvojdomosť,²⁰ rozpoltenosť nás sprevádza do dnešných dní. Vznik Slovenskej republiky v podmienkach chýbajúceho konsenzu vzťahujúceho sa na otázku demokratického charakteru štátu znamenal, že „bolo dôležité nájsť hodnoty a princípy, ktoré by boli zjednocujúcim prvkom spoločnosti. Namiesto absentujúcej zjednocujúcej vízie boli do ústavy vložené prvky, ktoré odkazovali na najmenej politicky kontroverzné obdobie z histórie – kristianizáciu územia počas Veľkomoravskej ríše. Podobne ako táto prvá kristianizácia, aj rekrystianizácia po roku 1990 bola realizovaná zhora, teda cez zákony a základné politické dokumenty štátu“ (Tižík, 2006, s. 181 – 182). Po prijatí Ústavy Slovenskej republiky v roku 1992 sa podľa jej prvého článku prvej hlavy deklaruje nový štát ako „zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo“. Vzápätí, v ďalších častiach sa preambula Ústavy Slovenskej republiky odvoláva na svoje východiská v náboženskom učení kresťanstva, keď ide o deklaráciu tradície „v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy“. A teda, „viac ako o laicitu ide v prvom článku ústavy o *formálne deklarovanie náboženskej neutrality*“ (podč. G. G.), komentuje vyššie uvedenú svetonázorovú nerozhodnosť, rozpoltenosť, ba až „pretváрку“ zo strany štátu, v konečnom dôsledku pokrytecké nadbiehanie náboženstvu M. Tižík (2006, s. 182). Prvá i druhá kristianizácia, presnejšie rekrystianizácia boli realizované

zhora, na pokyn a zásah politickej moci; navyše dovezené do niekdajšieho pohanského, v našej prítomnosti do kvázi ateistického prostredia. Takéto počiny zo strany štátnej moci sa podpíšu pod „deficity“ viery. Dar viery sa nie raz zredukuje do podôb formalizovaných liturgií, „naoktrojovaných“ úkonov... *Písmo, jazyk, s ním spätá kultúrnosť a v istom zmysle aj nábožnosť boli importom, dovozovým „artiklom“, čo sa zapíše do historickej pamäti národa ako ľahostajnosť, ba až neúcta k vzdelaniu, vzdelaným elitám a kultúrnosti ako takej.* „Za hlavné hodnoty sa (...) pokladali tie, ktoré boli najdôležitejšími v roľnícko-drevorubačskej societe: fyzická sila, nie duchovné schopnosti, telo, nie rozum. Logickým dôsledkom bolo, že duševná činnosť nikdy nebola uznaná za prácu.“ (Bakoš, 2001, s. 15).

Naša hraničná stredoeurópska situovanosť nás poznamenala i deficitom štátnosti. Syndrómom nedostatku vlastných štátnych tradícií trpia i Slováci, čo donedávna kompenzovali paternalizmom „nebeským“. Boj za „inobytie“ národa v podobe štátu bol religiózne podfarbený, mal a doposiaľ má status legitimizácie náboženstvom. Nie vždy išlo o uvedomelý zápas za svojbytnú, sekulárnu, emancipovanú kultúru, v ktorej adekvátne miesto, úctu a rešpekt požíva aj náboženstvo bez toho, aby v laickom (sekulárnom) štáte cirkev povýšila svoj názor (záujem) za celospoločenský. Intelligencia masovo, bezhlavo a predovšetkým zištne, pokrytecky nadbiehala/nadbieha cirkvi a náboženstvu, keď iba prednedávnom deklamovala niečo, čo možno nazvať ateisticko-osvietenským fundamentalizmom.

Chronická hraničnosť „zaskočila“ Slovensko aj v takej historickej chvíli, ako bola veľká duchovná premena éry renesancie a reformácie. Pod turecko-islamskou hrozbou sa z reformácie nevyvinula natoľko reforma spoločnosti ako reforma cirkvi. Podobne akt zápasu reformácie s jezuitskou protireformáciou mohol priniesť viac pozitívnych civilizačných podnetov, školstvu zvlášť.

„Smer presunu civilizácie vždycky znamenal kultúrne povýšenie – z vyššieho Západu na nižší Východ,“ hovorí americká historička A. Applebaumová (2014, s. 31). Zo Západu na (naš) Východ civilizáciu v modernom zmysle slova priviezli – obrazne povedané – osvietenici, ktorých antiklerikálna slobodomyselnosť stála za výbuchom jakobínskej buržoáznej re-

²⁰ Pod kresťansko-ateistickú svetonázorovú dvojdomosť, rozpoltenosť sa podpísali ideologické pomery nastolené po februárovom puči 1948; v politicko-právnej rovine išlo o prijatie tzv. cirkevných zákonov (1949). Štát na jednej strane pokrytecky deklaroval slobodu vedomia a svedomia (svetonázoru), na strane druhej vytláčal vieru, veriacich a cirkvi z verejného priestoru, vrátane zákazu gréckokatolíckej cirkvi, likvidáciou kláštorov, zoštátnením cirkevného majetku atď.

volty s jej erbovnými heslami slobody svetonázoru, slobody vlastníctva a rovnosti pred zákonom. Osvietení habsburskí panovníci cestou „zhora“, reglementmi a patentmi súc v strachu pred jakobínmi uvádzali do života základnú vzdelanosť pre neurodzený poddanský stav. Následne revolúcie roku meruôsmeho prinášali, resp. opäť priviezli z Francúzska polovičatú likvidáciu poddanských povinností, ale v situácii, keď výdobytky slobody nemal kto oceniť a zužitkovať. Čo počať s nanútenou, nevyžiadanou slobodou, s kým alebo čím sa mala konfrontovať? Tak trochu to evokuje dnešnú situáciu, keď neoliberalná propaganda velebí súkromné vlastníctvo, slobodu podnikania, ibaže na pozadí absencie akékoľvek mravného étosu v duchu hesla, že dovolené je všetko, ak nie je zákonom zakázané. *Morálne kleslo do podoby čírej identity s legálnym!!!* Výdobytky priemyselnej revolúcie vtedy, tak ako dnes revolúcie informačnej, tu opäť iba dorazili, nestačili sa udomáčniť do podoby rozvinutého kapitalizmu, do podoby vyhranej a vyhrotenej triednej polarizácie, vrátane sformovania kultivovanej robotníckej triedy a ňou vybojovaných sociálnych výdobytkov a už tu bol socializmus...

Ak britský sociológ A. Giddens konštatuje, že „pod vplyvom globalizácie sa na Západe uvoľnili zo zovretia tradície nielen verejné inštitúcie, ale i všedný život“ (2000, s. 58), stále menej je tradícia žitá „tradičným“ spôsobom, celkom to tak neplatí o Slovensku. Oneskorená a navyše „zvonku, bez zásluh dovezená industrializácia“ znamená, že „kolektívna mentalita ľudí zostala predindustriálnou, vo svojom jadre agrárnou a feudálnou (...), duchovno sa (...) vymedzilo iba na vieru a iracionalitu“ (Bakoš, 2001, s. 15) a tomu korešponduje nie ojedinelá netolerantná, preinštitucionalizovaná religiozita, religiozita žijúca v zajatí konfesijných hraníc a predsudkov, často s podozrievavým postojom voči inakosti svetskej i sakrálnej povahy, t. j. akási predmoderná zbožnosť.

Ak sme pristúpili na „hru“ L. Liptáka o hraničnom „údele“ Slovenska a jeho zrejmych dôsledkoch, potom musíme súhlasiť aj s názorom, ktorý na okraj prekonávania slovenskej zaostalosti a deformovanej štruktúry spoločnosti, vrátane deformovaného, prevráteného, akéhosi večne feudálneho zrkadlenia „vecí ľudských“ hovorí, že ide o „pohyb medzi krajinosťami: medzi oportunizmom

a 'jánošíkovstvom', medzi prispôbovaním sa a popieraním očividnej reality, evolucionizmom a radikalizmom, podceňovaním vlastných možností a nekonečnou vierou, že 'nejako bude'“. (1997, s. 458). Kontrasty Slovák - raz radikála, rebela, inokedy oportunistu a pritakávača - boli výdatne živene a prikryté, maskované závojom oddanosti vo viere, poslušnosti voči Bohu, dedičstvu otcov, vernosťou k veciam rodiny, národa, štátu a kulminujúce v ponovembrovom vývoji prostredníctvom hesla „cudzie nechceme, svoje si nedáme“ do podoby bezostyšného rozkrádania národného majetku, teda svojsky pochopeného procesu liberalizácie ekonomickej sféry a (ne)vypelosti politických zložiek štátu.²¹

Sluhami a oportunistami v tom najnehumánnejšom, a teda aj nekresťanskom počíne sa stali Slováci súc spojencom hitlerovského Nemecka. „Štát a slovenský národ - ak budeme parafrázovať text Ústavy z 21. júla 1939 - žiada o ochranu Boha všemohúceho, lebo na životnom priestore mu určenom, s Jeho pomocou, zriadil si svoj slobodný slovenský štát.“ Na teritóriu proklamovanej slobody sa nenašlo miesto pre jeho židovských obyvateľov; tí nepodliehali ochrane Boha a ústavy, iba zákonníku či kódexu, o ktorom právnici hovoria, že svojou „dôslednosťou“ či skôr brutalitou prekonal aj svoj nemecký vzor vpísaný do norimberských protizidovských opatrení. A opäť máme čo do činenia s hranicou, tentoraz hranicou medzi „zlom väčším“ a „zlom menším“. Vtedajšia vládna a politická elita v záujme menšieho zla prihlásila sa k hitlerovskej Tretej ríši, lebo väčším zlom sa javil bolševický Východ. Možno preto M. Šimečka s istou dávkou

²¹ V „synergii“ politického oportunizmu, veľkej sily prispôbovosti na jednej strane a rebelantského opozičnictva na strane druhej preda len preváži oportunita, ktorú V. Mináč britko nazval sluhovstvom: „Klientelizmus, sluhovstvo ako povolanie, ako profesionalita, to je jediné 'filum successionis', jediná skutočná niť následníctva, odvrátená tvár slovenskej skutočnosti“ (1993, s. 20). Len tak, pre istotu, na inom mieste svoj názor dopĺňa slovami: „Sluhovstvo, ono nadšené zapredávanie všetkého vlastného vlastnou materou počínajúc a vlastnou rečou končiac, je skutočne slovenský genetický komplex. Nie je to zrada: nemožno zradiť to, čo nepociťujeme ako vlasť. Slovenská vlasť bola vždy zanedbaná; bola teda aj zanedbateľná. Emancipovať sa z takej vlasti bola nevyhnutnosť pre ťažkostivých bez cti a mocichtivých bez moci.“ (1993, s. 19).

sarkazmu o societe Slovákov hovorí, že „...v každej slovenskej rodine bol jeden komunista a jeden ľudák ako ochranné štíty pre prípad, že sa režim vymenia“ . (2017, s. 11).

Záver

V predloženom texte sme vychádzali z premisy, že v jednostranne ekonomizujúcom videní či trajektórii Európskej únie zaniká, zanikla by Európa kultúr, Európa lokálnych a regionálnych významov, Európa ducha vnútorných diferencií a v pozitívnom zmysle slova Európa „konfliktného“ spoločenstva miest, regiónov, etník s ich vlastným, nenapodobiteľným duchom času a miesta, geniom loci. Nádejame sa, že tomu tak nie je a slovenské etnikum/národ, osobitosť, neopakovateľnosť, jedinečnosť jeho kultúry, zvykov, mravov, náboženstva, „mentality“ je presne takým istým prínosom, akým môže byť členstvo Ukrajiny v tomto - v istom zmysle - nadnárodnom spoločenstve.

V komparácii identít vyššie uvedených národov považujeme za potrebné zdôrazniť tieto momenty:

1. Bytnosť a existencia oboch etník/národov bola v historickom zmysle primárne naviazaná na dva veľké makroregióny, ktoré sa sformovali v Európe 15. a 16. storočia - Východu a Západu - a v ktorých veľkú, ak nie rozhodujúcu kultúrno-civilizačnú misiu zohralo kresťanstvo determinujúce mravy, zvyky, vzdelanosť, každodenný život vedľa existencie oficiálnych cirkví - rímskej, evanjelických cirkví a pravoslávnej, neskôr gréckokatolíckej a ich úlohy ako legitimizátora moci monarchu/cára a existencie monarchie ako takej.

2. Ukrajinci v procese prechodu od etnika k národu sa identifikovali s byzantským kresťanstvom, kde historickú úlohu zohral kozácky „fenomén“ ako jedinečný prvok ukrajinskej histórie. Pravoslávie princípom césaropapizmu, jednotou moci svetskej a duchovnej, resp. nadradenosťou moci svetskej nad mocou duchovnou i princípom sobornosti vnieslo do „mentality“ národa prvky kolektivismu, komunalizmu, poslušnosti, úcty k autorite, „schopnosti“ trpieť, nebúriť sa, mystickým cirkevným obradom unášať sa do „inéno sveta“, heteronómnej, t. j. zvonka nanútenej cirkevnej morálky, transformovanej do morálky svetskej,

t. j. stranícko-štátnej byrokracie a jej príkazov/zákazov.

3. Slováci majú svoje miesto na Západe, v rímsko-katolíckom, neskôr evanjelickom kresťanstve, do istej miery prebrali kultúru a civilizačnú výbavu Západu. Ten oddelením moci duchovnej a svetskej prekľesnil cestu individualite, slobode, národným štátom, budúcim ľudským a občianskym právam; nie je možné ale opomínať hraničnú stredo európsku situovanosť Slovenska a aj tým determinovanú zaostalosť jeho society.

4. Obidva národy - slovenský i ukrajinský -, resp. jeho elity viedli národno-emancipačný proces v multietnických ríšach (Rusko, habsburská monarchia) s jedným štátnym národom. Obrodzenie nikdy nemalo celoplošný dosah. Celé vrstvy sa dostali do súčasnosti bez toho, aby ich zasiahol proces skvalitňovania, kultivovania života. Žijúc v postavení druhoradého národa sme náchylní k prejavom xenofóbie, či intolerancie; syndróm nepriateľa je dnes aktuálny tak na Slovensku (Maďari, Židia, Rómovia, moslimovia), ako na dnešnej Ukrajine (Rusi, Poliáci). Politický extrémizmus revitalizuje vodcov a lživodcov (Tiso - Kotleba, Bandera - Pravý sektor, Azov). Obidva národy, viac alebo menej, aj vo vzťahu k oneskorenému národno-emancipačnému procesu doposiaľ nevytvorili národ občanov, t. j. absentuje pochopenie vzťahu národného a štátneho, vrátane aktivít občianskej spoločnosti.

5. Obidva národy v emancipačnom procese sa konfrontovali s problémom jazykového nacionalizmu. Kým u Slovákov išlo o vymedzenie sa voči Maďarom, u Ukrajincov je proces zložitejší, t. j. Ukrajinci v cárskom Rusku nemohli sa vymedziť cez vieru a jazyk. Skorší a progresívnejší proces v relatívne slobodnejšej rakúskej Haliči umožnil Rusinom/Ukrajincom vymedziť sa voči Poliakom cez náboženstvo - pravoslávie, resp. gréckokatolícke kresťanstvo a jazyk; na pôde Haliče došlo ku kodifikácii rusínskeho, resp. ukrajinského jazyka v roku 1892, ktorý už mal blízko k dnes používanej ukrajinčine.

Literatúra:

APPLEBAUMOVÁ, A.: Mezi Východem a Západem. Napříč pohraničím Evropy. Ostrava: Občanské sdružení PANT 2014.

- ARNASON, J. P.: The future that failed. Origins and destinies of the Soviet model. London: Routledge 1993.
- BAKOŠ, O.: Od šamanov k avantgarde II. Metamorfózy štatútu intelektuála. OS. Fórum občianskej spoločnosti, Roč. 5, č. 6, (2001) s. 11 – 16.
- BILČENKO, J.: Ukrajina čtyři roky po Majdanu. Iluze volby mezi klasickým a liberálním fašismem. 2018. Dostupné na internete: <http://casopisargument.cz/2018/02/26/ukrajina-cytri-roky-po-majdanu-iluze-volby-mezi-klasickym-a-liberalnim-fasismem/>. [3/5/2018].
- BAUMAN, Z.: Retrotopia. Cambridge: Polity Press 2017.
- BERĎAJEV, N., 2004. Nový středověk. Úvaha o osudu Ruska a Evropy. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart 2004.
- BERGER, P. – LUCKMANN, T.: Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění. Brno: CDK 1999.
- BESANCON, A.: Svatá Rus. Brno: CDK 2015.
- BESANCON, A.: Svoboda a pravda. Výbor esejů. Brno: CDK 2013.
- BIDLO, V.: Jaké jsou východoevropské dějiny?, 2018. In: HAVELKA, M. – CABADA, L. (eds.): Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/39810208_Zapadni_vychodni_a_stredni_Evropa_jako_kulturni_a_politicke_pojmy. [23/1/2018].
- BUDIL, I. T.: Mýtus, jazyk, kulturní antropologie. Praha: Triton 2003.
- CUSTINE, de A.: Dopisy z Ruska. Rusko v roce 1839. Praha: Argo 2015.
- DANIŠ, M.: Úvod do štúdia dejín východnej Európy I. Stredovek. Bratislava: Hlbiny 2016.
- DULEBA, A.: Ukrajina a Slovensko. Geopolitické charakteristiky vývinu a medzinárodné postavenie Ukrajiny. Implikácie pre Slovensko. Bratislava: VEDA 2000.
- FINDOR, A.: Čo je „identita“? In: MARUŠIAK, J. – FERENCOVÁ, J. (eds): Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie: Zborník zo seminára. Bratislava: ÚPV SAV 2005, s. 47 – 48.
- GEREMEŠOVÁ, G.: Viditeľný človek a neviditeľné náboženstvo (Kontext a text „neviditeľného náboženstva“ Thomasa Luckmanna). In: SISÁKOVÁ, O. (ed): Filozofická antropológia a ontológia ľudskej existencie. Prešov: FF PU v Prešove 2012, s. 133 – 164.
- GIDDENS, A.: Unikající svět. Jak globalizace mění náš život. Praha: Slon 2000.
- GUREVIČ, A. J.: Historikova historie. Praha: Argo 2007.
- HANUŠ, J. (ed.): Rusko a Západ. Eseje o (ne)porozumění. Brno: CDK 2015.
- HORYNA, B.: Idea Evropy. Pohledy do filosofie dějin. Praha: Argo 2001.
- HROCH, M.: Hledání souvislostí. Eseje z komparativních dějin Evropy. Praha: Slon 2016.
- HROCH, M.: V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě. Praha: Lidové noviny 1999.
- JAKUBOVSKÁ, K.: Ukrajinské kozáctvo: od subkultúry k dominantnej kultúre. In: BALLAY, M. – GABAŠOVÁ, M. – KUDLAČÁKOVÁ, V. (eds.): Minority v subsystéme kultúry. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Nitra: Kulturologická spoločnosť v spolupráci s Katedrou kulturológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre 2014, s. 141 – 153.
- KAPLAN, R. D.: Pomsta geografie. Jak mapy vyprávějí o příštích konfliktech a boji proti osudu. Praha: Nakladatelství Karolinum 2013.
- KEDOURIE, E.: Nacionalizmus a sebaurčenie. OS. Fórum občianskej spoločnosti, Roč. 5, č. 8 (2000), s. 37 – 39.
- KENNEDY, P.: Svět v jednadvacátém století. Chmurné vyhlídky i vkládané naděje. Praha: Lidové noviny 1996.
- KNOBLOCH, E.: Nomádi a Rusové. Asijské vlivy v ruských dějinách. Praha: Triton 2008.
- KOLESNICHENKO, J.: Vliv pravoslavných hodnot na vývoj demokracie v Rusku v 21. století. In: ŠIMSA, M. (ed.): Náboženství a filosofie v sekulární demokracii. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta J. E. Purkyně v Ústí n. Labem 2016, s. 209 – 214.
- KREJČÍ, J.: Postižitelné proudy dějin. Civilizace a sociální formace, struktury a procesy, kultura a politika, revoluce a renesance, náboženství, národy a státy. Praha: Slon 2002.
- KREJČÍ, O.: Geopolitika Ruska. Praha: Professional Publishing 2017.

- KŘEN, J.: Dvě století střední Evropy. Praha: Argo 2005.
- KRUPA, V.: Podoby ukrajinského kresťanstva. 2014. Dostupné na internete: <http://www.impulzrevue.sk/article.php?1131>. [20/10/2017].
- LEBDUŠKA, M.: Spoločenský a politický vývoj na Ukrajine po revoluci dôstojnosti. In: ŠÍR, J. (ed.): Ruská agrese proti Ukrajine. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum 2017, s. 259 – 272.
- LÍDL, V.: Ukrajina, ruský svět a eurasijská integrace. In: ŠÍR, J. (ed.): Ruská agrese proti Ukrajine. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum 2017, s. 75 – 92.
- LISSMANN, K. – ZENATY, G.: O myšlení. Úvod do filosofie. Praha: Votobia 1994.
- LIPTÁK, L.: Niektoré historické aspekty slovenskej otázky. In: CHMEL, R. (ed.): Slovenská otázka v 20. storočí. Bratislava: Kalligram 1997, s. 446 – 459.
- LIPTÁK, L.: Slovensko v 20. storočí. Bratislava: Kalligram 1998.
- LIPTÁK, L.: Storočie dlhšie ako sto rokov. Bratislava: Kalligram 1999.
- LONGWORTH, P.: Dějiny impéria. Sláva a pád ruských říší. Praha – Plzeň: Beta – Dobrovský & Ševčík 2008.
- MALIA, M.: Lokomotivy dějin. Revoluce a utváření moderního světa. Brno: CDK 2009.
- Malý slovníček pravoslavných teologických pojmů a názvosloví. Dostupné na internete: <http://orthodoxia.cz/slovník.htm#katolicky> [13/1/2019].
- MINÁČ, V.: Odkiaľ a kam, Slováci? Bratislava: Remedium 1993.
- LUŽNÝ, D.: Nová náboženská hnutí. Brno: Ústav religionistiky FF MU 1997.
- NOVOSÁD, F.: Útržky o Slovensku. Apolitické úvahy o súčasnosti. Bratislava: Kalligram 2010.
- NOVOSÁD, F.: Doba X. Eseje o formách politickosti. Bratislava: Iris 2003.
- NOVOSÁD, F.: V zrkadle kultúry. Bratislava: Iris 2016.
- NYKL, H.: Náboženství v ruské kultuře. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart 2013.
- NYKL, H.: Pravoslavná církev a ruské impérium: zkušenost synodálního období. In: SLÁDEK, K. (ed.): Monoteistická náboženství a stát. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart, 2009, s. 131 – 164.
- PEČENKA, M. – LITERA, B.: Dějiny Ruska v datech. Praha: Dokořán 2011.
- PIPES, R.: Rusko za starého režimu. Praha: Argo 2004.
- POLLACK, M.: Americký císař. Praha: Větrné mlýny 2014.
- PORTNOV, A.: Medzi Ruskom a Poľskom. 2014. Dostupné na internete: <https://www.tyzden.sk/casopis/14941/medzi-ruskom-a-polskom/>. [2/2/2018].
- REZZORI von G.: Paměti antisemity. Praha: Argo 2016.
- RJABCŮK, N.: Síla slabých. 2014. Dostupné na internete: http://ukrzurnal.eu/pdf/uz_cze_05.pdf [4/3/2018].
- ROJEK, P.: Rusko: Prokletí impéria. Zdroje ruského politického chování. Brno: CDK 2015.
- Rozrůzněnost není slabost, říká o současné Ukrajině historik Andrij Portnov. 2017. Dostupné na internete: www.novinky.cz/kultura/salon/436623-rozruzenost-neni-slabost-rika-o-soucasne-ukrajine-historik-andrij-portnov.html. [10/3/2018].
- RYCHLÍK, J. – ZILYNSKYJ, B. – MAGOCSI, P. R.: Dějiny Ukrajiny. Praha: Lidové noviny 2015.
- SCHOLZ, M.: Hledání střeoevropského teritoria. Okraje, hradby, mosty. In: DOLEŽALOVÁ, A. (ed.): Střední Evropa na cestě od minulosti k budoucnosti. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, CEVRO Institut 2014, s. 161 – 171.
- SLÁDEK, K. (ed.): Monoteistická náboženství a stát. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart 2009.
- SVITÁK, M.: Rusko-ukrajinská válka jako konflikt hodnot. In: ŠÍR, J. (ed.): Ruská agrese proti Ukrajine. Praha: UK, Nakladatelství Karolinum 2017, s. 294 – 305.
- SZUCS, J.: Tri historické regióny Európy. Bratislava: Kalligram 2001.
- ŠIMEČKA, M.: Medzi Slovákmi. Stručné dejiny ľahostajnosti od Dubčeka k Ficovi alebo ako som sa stal vlastencom. Bratislava: N Press 2017.
- TIŽÍK, M.: V novom štáte. OS. Fórum občianskej spoločnosti, Roč. 10, č. 3 – 4 (2006), s. 171 – 190.

WILSON, A.: The Ukrainians. Unexpected nation. Second edition. New Haven and London: Yale Nota Bene. Yale University Press 2002.

Štúdiá je čiastkovým výstupom grantovej úlohy Asociácia EÚ s Ukrajinou a cezhraničná spolupráca medzi Slovenskom a Ukrajinou: dôsledky a príležitosti (AASKUA) – APVV-15-0369.

STOSUNKI POLSKO-SŁOWACKIE W LATACH 1993 – 2002

KRZYSZTOF ŻARNA

Institute of Political Sciences
Faculty of Sociology and History
University of Rzeszów
Poland
E-mail: zrnk75@wp.pl

Abstract:

The main purpose of the article is to present a relations of the newly created entity on the international arena of the Slovak Republic and the Republic of Poland. Time caesuras include the period from 1993 to 2002. In 1993, the establishment of the Slovak Republic was proclaimed and in 2002, both Slovakia and Poland completed the accession negotiations in Copenhagen related with joining the European Union. The article is based on the assumption that in the analysed period the relations of both countries were determined by striving for be a part of Euro-Atlantic structures.

Keywords:

European Union, International relationships, NATO, Poland, Slovakia.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie stosunków nowopowstałego podmiotu na arenie międzynarodowej – Republiki Słowackiej i Rzeczypospolitej Polskiej. Cezury czasowe obejmują okres od 1993 r. do 2002 r. i ich wybór wydaje się oczywisty. W 1993 r. proklamowano powstanie Republiki Słowackiej a w 2002 r. zarówno Słowacja jak i Polska zakończyły negocjacje akcesyjne w Kopenhadze w sprawie przystąpienia do Unii Euro-

pejskiej. Artykuł opiera się na założeniu, że w analizowanym okresie relacje obu państw zdeteminowane były dążeniami do struktur euroatlantyckich.

Analizując stosunki Rzeczypospolitej Polskiej z sąsiadami można dojść do wniosku, że relacje bilateralne z Republiką Słowacką budzą stosunkowo najmniejsze emocje. Nie są one obciążone przeszłością w takim stopniu jak stosunki z Niemcami, Rosjanami, Litwinami, Ukraińcami czy nawet Czechami.

W kontekście możliwości oddziaływania na politykę międzynarodową, pomiędzy Polską a Słowacją widać zasadnicze różnice. Wynikają one przede wszystkim z wielkości tych państw, ich potencjału demograficznego, gospodarczego, historii, odsetka mniejszości narodowych i etnicznych oraz sytuacji wewnętrznej. Podczas gdy Słowacja jest państwem o małym znaczeniu na arenie międzynarodowej, Polska aspiruje do roli mocarstwa lokalnego w regionie Europy Środkowej.

Przez całe dwudziestolecie międzywojenne Polska miała bardzo napięte stosunki z Czechosłowacją. Pomimo tego, że Słowacy nie posiadali wówczas swojego państwa, dochodziło jednak do spotkań polityków polskich i słowackich. Nie można jednak stwierdzić, aby był to proces ciągły, były to raczej sporadyczne kontakty. Spowodowane to było tym, iż w wymienionym okresie Słowacja nie odgry-

wała istotnej roli w planach polskiej polityki zagranicznej. Już w 1919 r. udająca się do Paryża na konferencję pokojową delegacja słowacka została przyjęta w Warszawie przez Józefa Piłsudskiego. W ramach najbardziej wpływowej na ziemiach słowackich Słowackiej Partii Ludowej Hlinki (HSLS) funkcjonowało skrzydło polonofilskie z Karolem Sidorem na czele (Orlof, 1999).

W okresie majowego i wrześniowego kryzysu w Czechosłowacji w 1938 r. doszło do kilku spotkań przedstawicieli mniejszości niemieckiej, węgierskiej i słowackiej w celu koordynowania wspólnej polityki wobec Pragi. Ladislav Deak wysunął tezę, że doszło do porozumienia Niemiec z Węgrami i Polską¹. W zasadzie sugeruje to współpracę. Tymczasem minister Józef Beck był jedynie informowany w lutym 1938 r. przez Hermanna Göringa o zamiarze anektowania Austrii (Żarna, 2015).

Po układzie monachijskim doszło do wydarzenia, które zaważyło na dalszych relacjach polsko-słowackich. Polacy wystąpili w dniu 1 listopada 1938 r. z notą w sprawie delimitacji granic na Spiszu i Orawie - 226 km², 3200 mieszkańców - (Berhauzen, 1975, s. 414), co spowodowało spadek zaufania do Polski i wzmocnienie ostatecznie skrzydła germanofilskiego (Ferdinand Durčanský, Karol Murgaš, Alexander Mach) w ramach HSLS. Warto wspomnieć o tym, iż Słowacy o polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej nie odgrywali dużej roli ze względu na Węgry, które z kolei miały dla niej znacznie większe znaczenie.

W dniu 6 października 1938 r. w Żylinie odbył się zjazd Słowackiej Partii Ludowej Hlinki i Słowackiej Partii Narodowej (SNS) na którym proklamowano autonomię. Od tego momentu nastąpiła oficjalna zmiana nazwy państwa na Czecho-Słowację. Słowaków satysfakcjonowała daleko posunięta autonomia. Postulat niepodległości pojawił się na wyraźne żądanie Adolfa Hitlera. Dnia 14 marca 1939 r. słowacki sejm proklamował powstanie Państwa Słowackiego, którą to niezwłocznie uznała Polska. Było to państwo satelickie wobec III Rzeszy. We wrześniu 1939 r. trzy dywizje słowackie (I - „Jánošík”, II - „Škultéty”, III - „Rázus”) wspólnie z armią niemiecką uczestniczyły w ataku na Polskę a samo

Państwo Słowackie okupowało część ziem polskich (Štefanský, 2000).

W okresie istnienia Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej zawarte zostały trzy umowy i układy. Dnia 19 maja 1991 r. obie strony porozumiały się w kontekście ruchu bezwizowego². W dniu 6 października 1991 r. zawarto w Krakowie Układ pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy (Orlof, 1977, s. 101 - 102), (Żarna, 2006). Układ ten przyczynił się do współpracy politycznej pomiędzy oboma państwami. Z kolei dnia 16 czerwca 1992 r. zawarto umowę, która dotyczyła rynku pracy³.

Słowacy postulowali do Polaków o poparcie ich dążeń do niepodległości, jako do narodu, który takie starania powinien ze względu na swoją niezwykle skomplikowaną historię dobrze zrozumieć. Premier Vladimír Mečiar swoją pierwszą po objęciu stanowiska wizytę złożył w Polsce. Republika Słowacka jako państwo pozbawione federacyjnego poparcia, a więc słabsze, zmuszone było szukać nowych partnerów. Oznaczało to znacznie większe niż dotąd zainteresowanie współpracą z północnym sąsiadem. Stosunki polityczne zostały zapoczątkowane wizytą w grudniu 1992 r. w Warszawie słowackiego wicepremiera i ministra spraw zagranicznych Milana Knažki. Do nieoficjalnego spotkania szefów rządów Vladimíra Mečiar i Hanny Suchockiej doszło 20 grudnia 1992 r. w Zakopanem. Obie strony przedstawiały wizję bilateralnych relacji po rozpadzie Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej (Madera, 2003). Ostatecznie Polska uznała Słowację 1 stycznia 1993 r. W Bratysławie utworzona została Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej a w Warszawie Ambasada Republiki Słowackiej (Herman, 2000).

W dniu 2 marca 1993 r. na uroczystościach objęcia urzędu prezydenta przez Michała Kováča obecny był prezydent Lech Wałęsa. Kilka miesięcy po powstaniu państwa słowackiego

¹ Na ten temat szeroko L. Deak (1986).

² Dohoda medzi vládou Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a vládou Poľskej republiky o bezvízovom styku, Z.z.1991, č. 322.

³ Dohoda medzi vládou Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a vládou Poľskej republiky o vzájomnom zamestnávaní československých a poľských občanov. Dostupné na internete: <http://www.foreign.gov.sk> [14/04/2014].

oficjalną wizytę w Bratysławie złożył 8 lipca 1993 r. minister spraw zagranicznych Krzysztof Skubiszewski, który podpisał umowę o sukcesji umów polsko-czechosłowackich z lat 1918 – 1992⁴, co tymczasowo regulowało stan stosunków prawnych między państwami, po czym rozpoczęto budowanie stosunków traktatowych od podstaw (Łoś, 2007). Jedyną oficjalną wizytę na szczeblu rządowym w tamtym okresie złożył w dniach 13 – 14 lipca 1993 r. wicepremier Roman Kováč, który podjął rozmowy z premierem polskiego rządu Hanną Suchocką i wicepremierem Henrykiem Goryszewskim (Łoś, 2007).

Prezydenci obu państw spotkali się ponownie w Pradze 12 stycznia 1994 r. z okazji wizyty prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Billa Clintona w stolicy Czech, Pradze. Kilka dni później, w dniach 25 – 26 stycznia 1994 r., wizytę w Warszawie złożył prezydent Michal Kováč, który rozmawiał z Lechem Wałęsą o sprawach bezpieczeństwa i stosunkach gospodarczych. Podkreślano konieczność intensyfikacji współpracy i koordynacji polityki mającej na celu akcesję obu państw do struktur euroatlantyckich. M. Kováč otrzymał z rąk prezydenta L. Wałęsy jedno z najwyższych polskich odznaczeń państwowych. Podczas tego pobytu prezydent Słowacji musiał tłumaczyć się z korespondencji premiera Słowacji Vladimíra Mečiara i premiera Jugosławii Milana Paniča. W korespondencji tej pojawiły się informacje o umowie w sprawie sprzedaży broni dla toczącej wojnę Jugosławii. Sam prezydent o tym fakcie nic nie wiedział (Mojžišta, 2003).

W kwietniu 1995 r. przedstawiciele obu rządów podpisali protokół o spłacie polskiego zadłużenia wobec Słowacji sprzed 1989 r., który oszacowano na 28,5 mln. dolarów amerykańskich. Postanowiono, że likwidacja zadłużenia odbędzie się poprzez dostawy polskiego węgla. Kilka dni później nowy premier Rzeczypospolitej Polskiej Józef Oleksy spotkał

się w Żywcu z premierem Republiki Słowackiej Vladimírem Mečiarem. Miejsce spotkania nie było przypadkowe, gdyż rozmawiano o współpracy transgranicznej, a odbyło się ono przy okazji otwarcia nowego przejścia granicznego Zwardoń-Skalite (Madera, 2003).

W wymienionym okresie Warszawę odwiedził nowy minister spraw zagranicznych Eduard Kukan. Podpisano wówczas szereg umów: w sprawie popierania i wzajemnej ochrony inwestycji⁵; w sprawie unikania podwójnego opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i majątku⁶; o współpracy gospodarczej i handlu⁷. Dwie ostatnie umowy tworzyły dobrą podstawę do wzajemnych stosunków gospodarczych. Analizując pierwszy okres wzajemnych stosunków, to Rzeczpospolita Polska, z wyjątkiem roku 1993 r., notowała ujemne saldo bilansu handlowego z Republiką Słowacką. Notowano systematyczny wzrost wzajemnych obrotów, co nie zmienia faktu, że Polska wysyłała na Słowację zaledwie 1 % swojego eksportu, a importowała 1,5 %. Najważniejszymi partnerami handlowymi Słowaków analizowanym okresie byli kolejno Niemcy, Czesi i Rosjanie (Bonusiak, 2011).

We wrześniu 1995 r. wizytę na Słowacji złożył minister Dariusz Rosati. W rozmowach z politykami słowackimi omawiano stosunki bilateralne oraz kwestię przyszłej akcesji obu państw do Sojuszu Północnoatlantyckiego. W październiku 1995 r. ministrowie spraw zagranicznych Juraj Schenk i Bronisław Gerek spotkali się w Warszawie, gdzie wydali wspólne oświadczenie, że ich celem jest akcesja obu państw do UE i NATO a także rozwój współpracy w ramach Środkowoeuropejskiego Porozumienia Wolnego Handlu i na obszarach przygranicznych. Warto jednak wspomnieć, że stanowisko Vladimíra Mečiara często blokowało współpracę w ramach euroregionów: Tatrzy i Karpaty. Posłowie HZDS domagali się rekompensaty, m. in. zwrotu 25 wioszek na Spiszu i Orawie, które Polska zajęła w 1920 r. oraz

⁴ Protokol medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Poľskej republiky o platnosti dvojstranných medzinárodných dohôd medzi Slovenskou republikou a Poľskou republikou uzavretých medzi Československom (Československou republikou, Československou socialistickou republikou, Českou a Slovenskou Federatívnou Republikou) a Poľskom (Poľskou republikou, Poľskou ľudovou republikou) v rokoch 1918-1992. Dostupné na internete: <http://www.foreign.gov.sk> [15/04/2018].

⁵ Zmluva medzi Slovenskou republikou a Poľskou republikou o ochrane a podpore investícií, Z. z. 1997, č. 27.

⁶ Zmluva medzi Slovenskou republikou a Poľskou republikou o zamedzení dvojakého zdanenia v odbore daní z príjmov a z majetku a protokol k zmluve, Z. z. 1996, č. 95.

⁷ Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Poľskej republiky o hospodárskej spolupráci a obchode, Z. z. 1996, č. 343.

ziem, których rząd Josefa Tisy zrzekł się w 1938 r. (Łoś, 2007).

W 1995 r. oba państwa zaangażowały się w międzynarodowy konflikt ekologiczny związany ze słowacką elektrownią atomową w Mochovcach. Polscy ekolodzy poprosili premiera Waldemara Pawlaka, aby ten zwrócił się do Słowaków o zabezpieczenie składowania odpadów radioaktywnych. W kwietniu 1995 r. pełnomocnik polskiego rządu zaprotestował przeciwko naruszeniu przez Słowaków umowy międzynarodowej o gospodarce wodnej na wodach przygranicznych. Chodziło o kontynuowanie przez jednego ze słowackich przedsiębiorców budowy elektrowni wodnej na Popradzie i to pomimo wcześniejszych ustaleń nakazujących zaprzestania inwestycji. Po interwencji obie strony ustaliły wspólne zbadanie wpływu tego projektu na wielkość przepływu wody w Popradzie i dopiero po tym podjęcie razem dalszych decyzji (Łoś, 2007).

Proces akcesji euroatlantyckiej państw Europy Środkowej wchodził w 1996 r. w decydującą fazę. Szefowie państw spotykały się w tamtym czasie kilkakrotnie. Prezydent Aleksander Kwaśniewski po raz pierwszy odbył wizytę na Słowacji w dniu 1 marca 1996 r. Dało się w tamtym okresie zauważyć wyraźne ochłodzenie stosunków polsko-słowackich. Przedstawiciele polskich władz podkreślali, że będą popierać dążenia Słowacji do uczestnictwa w NATO i UE, ale konieczne są zmiany systemowe w tym państwie i dotychczasowy styl sprawowania władzy. A. Kwaśniewski podkreślił to w dyskusjach z M. Kováčem, ale już sam V. Mečiar w trakcie rozmowy z polskim prezydentem nie podjął tematyki akcesyjnej. W tym okresie doszło do zbliżenia na linii Bratysława-Moskwa (Morawiec, 2001), co wyraźnie zaniepokoiło stronę polską. Prezydent M. Kováč odwiedził Polskę w czerwcu 1996 r. przy okazji spotkania prezydentów Europy Środkowej w Łańcucie oraz rok później w Gnieźnie, biorąc udział w obchodach 1000-lecia śmierci św. Wojciecha. Swoimi posunięciami politycznymi dawał do zrozumienia, że pomimo rządów V. Mečiara, Słowacja nie chce izolować się na scenie politycznej⁸.

⁸ Fundacja Aleksandra Kwaśniewskiego Amicus Europae, *Działalność międzynarodowa Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego w latach 1996 - 2005*. Dostępne na internecie: <http://fae.pl/raport-n->

11 maja 1996 r. nowy polski premier Włodzimierz Cimoszewicz odwiedził Słowację. Konsekwencją wizyty było podpisanie umowy o małym ruchu granicznym. Z premierem V. Mečiarom rozmawiał na temat współpracy dwustronnej oraz możliwości współdziałania w zwalczaniu przestępczości międzynarodowej. Obaj premierzy mieli okazję spotkać się z szefami rządów państw CEFTA we wrześniu 1996 i 1997 r. Podczas wrześniowej wizyty w Słowacji w 1996 r. szef polskiej dyplomacji Dariusz Rosati w rozmowach z premierem i przewodniczącym Rady Narodowej Republiki Słowackiej Ivan Gašparovič ocenił stan stosunków bilateralnych jako dobry. Efektem było podpisanie umowy o wczesnym powiadomieniu o awariach w elektrowniach jądrowych, wymianie informacji oraz współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa jądrowego i ochrony radiologicznej (Wlachovský-Duleba-Lukáč, 1997).

Podczas roboczego spotkania w Starym Smokowcu w dniu 28 lutego 1997 r. podpisano protokół o współpracy obu ministerstw spraw zagranicznych. Pavol Hamzik odwiedzając Polskę w maju 1997 r. podkreślił, że ze względu na swoje położenie polityczne jest ona jednym z najważniejszych partnerów Słowacji (Łoś, 2007).

Podtrzymywane były również kontakty pomiędzy parlamentami. W czerwcu 1996 r. z oficjalną wizytą do Warszawy przybył przewodniczący Rady Narodowej Republiki Słowackiej Ivan Gašparovič, a w maju 1997 r. marszałek Sejmu Józef Zych odwiedził Słowację. W kwietniu 1997 r. przewodniczący Polsko-Słowackiej Grupy Między-parlamentarnej Jan Komornicki został ambasadorem Polski w Słowacji (Wlachovský-Duleba-Lukáč, 1997).

Dużą wagę w stosunkach dwustronnych miała współpraca resortów obrony, jej zakres wyznaczało podpisane 9 czerwca 1993 r. Porozumienie o współpracy wojskowej⁹. Premier Jozef Moravcik zakładał jak najszybsze członkostwo w NATO. Z kolei premier Vladimír

dzialalnosci-miedzynarodowej-prezydenta-rp-aleksandra-kwasniewskiego-w-latach-1996-2005.pdf [19/04/2018].

⁹ *Dohoda medzi Ministerstvom obrany Slovenskej republiky a Ministerstvom národnej obrany Poľskej republiky o spolupráci vo vojenskej oblasti*, 1993. Dostępne na internecie: <http://www.foreign.gov.sk> [19/04/2014].

Mečiar podpisał akces Słowacji do udziału w Partnerstwie dla Pokoju w dniu 9 lutego 1994 r. W marcu 1996 r. podczas oficjalnej wizyty słowackiego szefa Sztabu Generalnego Armii Republiki Słowackiej Josefa Tuchyni, omawiano problemy współpracy naukowo-technicznej, szkoleniowej i organizacyjnej, współpracę przemysłów zbrojeniowych, wymieniano doświadczenia w restrukturyzacji armii. Dyskutowano również nad realizacją programu Partnerstwa dla Pokoju. W maju 1996 r. podczas pobytu na Słowacji minister obrony narodowej Rzeczypospolitej Polskiej Stanisław Dobrzański omawiał szczegółowe problemy współdziałania sił lotniczych oraz wspólny udział w ćwiczeniach „Rozhodnost-96” na Słowacji oraz „Tatry-96” w Polsce. Współpraca resortów została rozszerzona o współpracę przygraniczną między Krakowskim Okręgiem Wojskowym a II Armią Republiki Słowackiej z siedzibą w Preszowie. Nawiazano też kontakty między wyższymi szkołami wojskowymi (Tomaszewski, 2009). Kolejna wizyta, tym razem wiceministra obrony narodowej Andrzeja Karkoszki w Bratysławie w grudniu 1996 r., potwierdziła zainteresowanie współpracą w tworzeniu systemów łączności, techniki radarowej, modernizacji broni pancernej i przeciwpancernej. Poza tym przedstawiciele obu państw wzięli udział w corocznym spotkaniu ministrów obrony państw Grupy Wyszehradzkiej, które odbyło się na Półwyspie Helskim we wrześniu 1996 r. (Madera, 2003).

Rozmowy i dobre stosunki były kontynuowane w następnych latach. Efektem kwietniowej wizyty w Polsce ministra obrony Jana Sitka było podpisane porozumienie o zasadach ruchu lotniczego wojskowych statków powietrznych obu państw oraz o współpracy komendantów żandarmerii wojskowej obu państw. W dziedzinie wojskowej oba państwa kontynuowały współpracę w ramach Grupy Wyszehradzkiej. Ministrowie obrony spotkali się na konsultacjach w sprawie realizacji programu Partnerstwa dla Pokoju, wymieniali doświadczenia w spełnianiu kryteriów członkostwa w NATO, nakreślili zasady współdziałania w regionie (Łoś, 2007).

Biorąc pod uwagę współpracę wojskową przełomowym mógł okazać się rok 1997. Podczas szczytu Sojuszu Północnoatlantyckiego w Madrycie Polska wspólnie z Czechami

i Węgrami została zaproszona do członkostwa. Gdy stało się jasne, że Polska zostanie członkiem NATO i granica polsko-słowacka będzie granicą Sojuszu, podczas oficjalnej wizyty w 1997 r. szef Sztabu Generalnego RP gen. Henryk Szumski potwierdził, że nie osłabi to współpracy wojskowej Polski i Słowacji. Referendum w sprawie przystąpienia do NATO (23 – 24 maja 1997 r.) przyniosło klęskę prozachodnim Słowakom – frekwencja była bardzo niska: około 9,5 % uprawnionych. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski podczas swej wizyty w Bratysławie w 1997 r. zadeklarował, że Polska będzie popierać starania Słowacji o wejście do struktur euroatlantyckich (Żarna, 2015).

Wiosną 1998 r. politycy opozycyjni z Mikulašem Dzurindą udali się do Polski, która w ich ocenie była liderem procesu integracyjnego w regionie Europy Środkowej. Politycy zostali przyjęci przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego, premiera Jerzego Buzka, ministra spraw zagranicznych Bronisława Gremka, marszałków Sejmu Macieja Płażyńskiego i Senatu Alicję Grześkowiak (Dzurinda, 2002).

Nie miało to większego znaczenia w kontekście sytuacji w samej Słowacji. Dopiero zmiany, które zaszły po wyborach parlamentarnych w 1998 r. stworzyły nową sytuację. Liderzy nowych rządowych partii odwiedzili Polskę jeszcze przed wyborami na zaproszenie grup parlamentarnych Akcji Wyborczej Solidarność i Unii Wolności, otrzymując wsparcie polskich władz. Po zwycięstwie Mikulaša Dzurindy nastąpił zwrot polityczny i słowacki premier wraz z ministrem spraw zagranicznych Eduardem Kukanem odwiedzili Polskę już w listopadzie 1998 r. Mikulaš Dzurinda rozmawiał z prezydentem Aleksandrem Kwaśniewskim i marszałkiem Sejmu Maciejem Płażyńskim. E. Kukan i M. Dzurinda potwierdzili, że priorytetem będzie dążenie do członkostwa w NATO i UE (Maruśiak, 1999). W ocenie ambasador Słowacji w Polsce Magdy Vášaryovej stosunki polsko-słowackie były solidarne i ważne dla obu stron. Obydwa państwa wyznawały identyczne wartości demokratyczne i kulturowe i obrały sobie za cel członkostwo w tych samych strukturach (Vášaryová, 2011).

W lutym 1999 r. przybył do Polski przewodniczący parlamentu słowackiego Jozef Mi-

gaś, pełniący obowiązki głowy państwa. Słowacki polityk uznał, że Polska pełni ważną rolę w staraniach Słowacji o wejście do Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej. W podobnym tonie wypowiedział się Eduard Kukan, będący z kolejną wizytą w Warszawie dnia 6 kwietnia 1999 r. Podczas rozmów z polskim ministrem spraw zagranicznych Bronisławem Geremkiem mówiono o konieczności aktywizacji w ramach Grupy Wyszehradzkiej¹⁰. Już w styczniu kolejnego roku odbyło się w Bratysławie pierwsze tego rodzaju spotkanie wiceministrów obrony Słowacji, Czech, Węgier i Polski. Omówiono możliwości zacieśnienia współpracy. Słowacki minister obrony Pavol Kanic poprosił partnerów o pomoc w nadrobieniu zaległości w tej dziedzinie.

19 sierpnia 1999 r. nowo wybrany prezydent Rudolf Schuster złożył wizytę w Polsce. W rozmowie prezydentem Aleksandrem Kwaśniewskim zwrócił uwagę na konieczność poznania polskich doświadczeń i ich wykorzystania na Słowacji. W dniach 23 – 24 września 1999 r. w Gdańsku na konferencji Prawicy Środkowoeuropejskiej gościł Mikołaj Dzurinda (Łoś, 2007). W dniu 24 stycznia 2000 r. została podpisana umowa o współpracy i wzajemnej pomocy podczas katastrof, klęsk żywiołowych i innych poważnych wypadków¹¹. Pod koniec 1999 roku złożył wizytę sekretarz stanu w Ministerstwie Kultury Słowacji Milan Gacik, czego efektem było podpisanie 23 marca 2000 r. w Bratysławie polsko-słowackiej umowy rządowej o współpracy kulturalnej, edukacyjnej i naukowej¹².

Stało się to przy okazji wizyty na Słowacji ministra spraw zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej Bronisława Geremka. Obok kwestii związanych z perspektywą akcesji obu państw

do Unii Europejskiej rozmawiał on również z ministrem Eduardem Kukanem o sprawie dywersyfikacji dostaw ropy naftowej (konkretnie chodziło o ropę norweską). Polski minister został również przyjęty przez prezydenta Rudolfa Schustera (Lukáč-Samson-Duleba, 2000).

Specyficzny wymiar miał przyjazd premiera Jerzego Buzka, który przebywał w Bratysławie w dniu 31 maja 2000 r. Była to pierwsza oficjalna wizyta szefa polskiego rządu na Słowacji po odsunięciu od władzy Vladimíra Mečiara. Polski premier deklarował w Bratysławie, że Rzeczpospolita Polska jest zainteresowana tym, aby stosunki z Republiką Słowacką rozwijały się jak najlepiej. Jerzy Buzek prowadził rokowania z premierem Mikołajem Dzurindą i prezydentem Rudolfem Schusterem. Oprócz dominującej podczas spotkań problematyki związanej z akcesją do Unii Europejskiej, szefowie państw rozmawiali na temat modernizacji linii kolejowej pomiędzy słowacką Żyliną a polskim Bielskiem-Białą i o konieczności wybudowania nowego przejścia granicznego: Medzilaborce – Radoszyce (Śládek, 2001).

Sporo emocji w kontekście uniezależnienia się od dostaw gazu z Rosji budziła w regionie Europy Środkowej kwestia dywersyfikacji źródeł energii. We wrześniu 2001 r. w czasie obrad XI Forum Ekonomicznego w Krynicy doszło do spotkania premierów Polski, Słowacji i Węgier, którzy dyskutowali nad kwestiami bezpieczeństwa energetycznego. Premier Jerzy Buzek zasugerował na konferencji prasowej, że istnieje możliwość rozmów o zaopatrzenie w gaz płynący prosto z Danii i Norwegii także państw sąsiadujących z Polską. Premier Mikołaj Dzurinda stwierdził, że projekt ten jest godny uwagi.

W dniach 17-19 stycznia 2002 szef Rady Narodowej Republiki Słowackiej Jozef Migaś złożył oficjalną wizytę w Polsce, gdzie rozmawiał z marszałkiem Sejmu i premierem. Kilka dni później w dniu 23 stycznia 2002 r. doszło do spotkania ministrów obrony Słowacji, Czech, Polski i Węgier w Budapeszcie. Rozmowa dotyczyła współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej, wejścia do NATO, aktywności Sojuszu Północnoatlantyckiego na Bałkanach oraz walki z terroryzmem (Łoś, 2007).

Kolejne miesiące zdominowane były przez finalizowanie negocjacji z Unią Europejską. 19. marca 2002 na zaproszenie Danuty Hübner

¹⁰ Za rządów Vladimíra Mečiara Grupa Wyszehradzka w zasadzie nie funkcjonowała. W dniach 11 – 12 stycznia 1994 r. doszło do wspomnianego już spotkania z udziałem Billa Clintona. Kolejne spotkanie miało miejsce prawie pięć lat później, 21 października 1998 r. w Budapeszcie, gdzie doszło do spotkania na szczepku szefów rządów, natomiast z udziałem premiera Słowacji 14 maja 1999 r. (Gajewski, 2002).

¹¹ *Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Poľskej republiky o spolupráci a vzájomnej pomoci pri katastrofách, živelných pohromách a iných závažných nehodách*, 24 I 2000. Z. z. 2002, č. 739.

¹² *Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Poľskej republiky o kultúre, vzdelávacej a vedeckej spolupráci*, 23 III 2000. Z. z. 2002, č. 362.

złożył wizytę w Polsce sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Jarosław Chlebo. Spotkał się z ministrem Włodzimierzem Cimoszewiczem, rozmawiając głównie o współpracy bilateralnej, kooperacji regionalnej, Grupie Wyszehradzkiej i współpracy euroatlantyckiej. W dniach 25 – 26 kwietnia 2002 r. Aleksander Kwaśniewski złożył oficjalną wizytę na Słowacji, gdzie spotkał się z Rudolfem Schusterem, Mikulašem Dzurindą i Jozefem Migasem. Rozmawiano głównie o stosunkach ekonomicznych i integracji. W dniach 7 – 8 listopada 2002 r. słowacka delegacja z M. Dzurindą przybyła do Warszawy. Spotkała się ona z Aleksandrem Kwaśniewskim, Leszkiem Millerem, ministrem spraw zagranicznych Włodzimierzem Cimoszewiczem, marszałkiem Sejmu Markiem Borowskim i marszałkiem Senatu Longinem Pastusiakiem. Rozmowy dotyczyły kontaktów dwustronnych, wstąpienia do Unii Europejskiej i współpracy Grupy Wyszehradzkiej (Łoś, 2007).

W dniach 12 – 13 grudnia 2002 r. w Kopenhadze odbył się szczyt Unii Europejskiej, podczas którego zakończono proces negocjacyjny w sprawie przystąpienia do Unii Europejskiej dziesięciu kolejnych państw. Twarda i nieustępliwa postawa Polski w negocjacjach okazała się skuteczna, czego efektem były warunki członkostwa, z którymi delegacja polska wyjeżdżała z Kopenhagi były dużo lepsze niż te, które przed kopenhaskim szczytem zostały jej zaproponowane. Najwięcej krytyki wśród państw kandydujących polska postawa zebrała na Słowacji. Słowacki minister spraw zagranicznych E. Kukan uznał, że Polska poszła swoją własną drogą a w opiniotwórczym dzienniku „SME” z żalem stwierdzono, że po raz kolejny zmarnowano szansę na uczynienie z Grupy Wyszehradzkiej znaczącego ugrupowania regionalnego wewnątrz Unii Europejskiej (Lewanowicz, 2009; Żarna, 2009).

W kwietniu 2002 r. z dwudniową wizytą do Warszawy udał się prezydent Rudolf Schuster. Z rąk Aleksandra Kwaśniewskiego otrzymał Order Orła Białego. Obaj prezydenci rozmawiali o słowackich aspiracjach do Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz przyszłości współpracy wyszehradzkiej po zmianie rządu na Węgrzech. W tym ostatnim przypadku miał na myśli ewentualną zmianę na fotelu premiera – za rządów Viktora Orbana doszło do kryzysu w ramach Grupy

Wyszehradzkiej w kontekście dekretów Beneša.

Na szczególną uwagę zasługuje również współpraca transgraniczna. Na pograniczu polsko-słowackim istnieją trzy euroregiony: Euroregion Karpacki, Euroregion Tatry i Euroregion Beskidy (Lewkowicz, 2013). Euroregion Karpacki został powołany 14 lutego 1993 r. i jest największym (obejmuje Polskę, Rumunię, Słowację, Węgry i Ukrainę) i najbardziej zróżnicowanym kulturowo euroregionem w Europie¹³. Z kolei Euroregion Tatry jest transgranicznym stowarzyszeniem samorządów lokalnych polsko-słowackiego pogranicza. Zrodził się z idei zbliżenia i wszechstronnej współpracy pomiędzy mieszkańcami, instytucjami i władzami pogranicza. W dniu 26 sierpnia 1994 roku przedstawiciele polskich i słowackich samorządów Podhala, Spisza, Orawy i Liptowa podpisali Umowę pomiędzy samorządami Polski i Słowacji o założeniu transgranicznego związku Euroregion Tatry. Tworzą go dwa stowarzyszenia przygranicznych jednostek samorządowych: po stronie polskiej Związek Euroregion Tatry z siedzibą w Nowym Targu, po stronie słowackiej Zdrúženie Region Tatry z siedzibą w Kieżmarku¹⁴. Z kolei polsko-czesko-słowacki Euroregion Beskidy powstał 18 lutego 2000 r. Obejmuje przygraniczną część terenu województwa śląskiego i małopolskiego po stronie polskiej, województwa żylińskiego po stronie słowackiej oraz gmin wokół miasta Frydek-Mistek w Republice Czeskiej. W skład Euroregionu wchodzi: Stowarzyszenie "Region Beskidy" z siedzibą w Bielsku-Białej, Zdrúženie Regiön Beskydy z siedzibą w Żylinie oraz Sdrúžení Region Beskydy we Frydku-Mistku.

Reasumując, stosunki polsko-słowackie w analizowanym okresie były zdominowane dążeniami akcesyjnymi obu państw do Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej. W okresie rządów V. Mečiara na skutek polityki prowadzonej przez koalicję Ruchu na rzecz Demokratycznej Słowacji – Słowackiej Partii Narodowej – Zjednoczenia Robotników Słowackich Republika Słowacka znalazła się w izolacji międzynarodowej. Pogorszeniu

¹³ Euroregion Karpacki. Dostępne na internecie: <http://www.karpacki.pl> [02/01/2018].

¹⁴ Związek Euroregion Tatry. Dostępne na internecie: <http://www.euroregion-tatry.eu/home.html> [02/01/2018].

uległy również relacje z Polską. Rzeczpospolita Polska odegrała bardzo istotną rolę w chwili proklamowania samodzielnej Słowacji oraz w procesie akcesji tego państwa do struktur euroatlantyckich. Pomijając ten fakt, w momencie finalizacji rokowań Polska i Słowacja nie tworzyły wspólnego stanowiska we wszystkich obszarach, realizując swoje partykularne interesy.

Literatúra:

- BERHAUZEN, J.: Stosunki polsko-słowackie w latach 1938-1947, Przegląd Historyczny. Vol. 70, No. 3 (1975), s. 413 – 430.
- BONUSIAK, W.: Polsko-słowackie stosunki gospodarcze w okresie transformacji ustrojowej, In: PISULIŃSKI, J. (ed.): Polska-Słowacja-Europa Środkowa w XIX-XXI wieku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Ewie Orlof, Rzeszów: WUR 2011, s. 323 – 324.
- DEÁK, L.: Zápas o strednú Európu 1933-1938. Politické a diplomatické vzťahy. Bratislava: Pravda 1986.
- DZURINDA, M.: Zawsze znajdziesz drogę, Gazeta Wyborcza. 7. XI. 2002, s. 7.
- GAJEWSKI, J.: Najważniejsze spotkania wielostronne w ramach współpracy regionalnej Polski w latach 1990-2002. In: KUŹNIAR, R. – SZCZEPANIAK, K. (eds): Polityka zagraniczna RP 1989-2002, Warszawa: PAN 2002, s. 480 – 498.
- HERMAN, M.: Słowacja między Wschodem a Zachodem, Przegląd Zachodni, Vol. 16, No. 4 (2000), s. 157 – 158.
- LEWANOWICZ, C.: Przed negocjacjami, po negocjacjach, Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej, Warszawa: PAN 2003.
- LEWKOWICZ, Ł.: Euroregiony na pograniczu polsko-słowackim. Geneza i funkcjonowanie. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2013.
- LUKÁČ, P. – SAMSON, I. – DULEBA, A.: Visegrádska spolupráca, regionalne iniciatívy a vzťahy so susednými štátmi, In: KOLLAR, M – MESEŽNIKOV, G. (eds.): Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: IVO 2000, s. 381 – 382.
- ŁOŚ, R.: Polityka zagraniczna Słowacji, Łódź: Uniwersytet Łódzki 2007.
- MADERA, A. J.: Polska polityka zagraniczna. Europa Środkowo-Wschodnia 1989 – 2003. Kraków: WUJ 2003.
- MARUŠIAK, J.: Hlavné trendy v zahraničnej politike SR. In: MESEŽNIKOV, G. IVANTIŠIN, J. (eds.): Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava: IVO 1999, s. 290 – 298.
- MOJŽITA, M.: Diplomati považovali za česť pomáhať prezidentovi. In: BALÁŽ, A. (ed.): Nový štát a jeho prezident. Michal Kováč očami spolupracovníkov, Bratislava: Dilema 2003, s. 154 – 159.
- MORAWIEC, R.: Rosyjska obecność w Republice Słowackiej. 2001. Dostępne na internete: http://www.pism.pl/files/?id_plik=256 [19/04/2018].
- ORLOF, E.: Karol Sidor i jego polonofilstwo. In: ORLOF, E. (ed.): Od poznania do zrozumienia. Polacy, Czesi, Słowacy w XX wieku. Rzeszów: UR 1999, s. 101 – 108.
- ORLOF, E.: Kwestia słowacka w polskiej polityce zagranicznej w latach 1938 – 1939. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie 1977.
- SLÁDEK, K.: Poľské impulzy pre slovenskú zahraničnú politiku. In: KOTVANOVÁ, A. (ed.): Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2000, Bratislava: SFPA 2001, s. 79 – 82.
- ŠTEFANSKÝ, V.: Slovenská armáda v rokoch 1939-1944, In: BOBÁK, J. (ed.): Slovenská republika (1939 – 1945). Martin: Matica slovenská 2000, s. 185 – 188.
- TOMASZEWSKI, W.: Stosunki polsko-słowackie, In: MODZELEWSKI, W. T. (ed.): Polska wobec Słowaków. Współczesne stosunki polityczne, Olsztyn: INP UWM 2009, s. 144 – 155.
- VÁŠARYOVÁ, M.: *Sqsiad o pónocy*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury 2011.
- WLACHOVSKÝ, M. – DULEBA, A. – LUKÁČ, P.: Zahraničná politika Slovenskej republiky. In: BÚTORA, M. (ed.): Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997. Bratislava: IVO 1997, s. 80 – 92.
- ŽARNA, K.: Od Mečiara do Dzurindy. Główne kierunki polityki zagranicznej Republiki Słowackiej w latach 1993 – 2002. Rzeszów: WUR 2015.

ŻARNA, K.: Słowacja na drodze do Unii Europejskiej. *Polityka i Społeczeństwo*. Vol. 20, No 6 (2009), s. 132 – 140.

ŻARNA, K.: Rola mniejszości niemieckiej w powstaniu Republiki Słowackiej (14 marca 1939 r.). *Kresy Południowo-Wschodnie*. Vol. 2005 – 2006, No. III/IV (2006), s. 77 – 85.

VALORIZÁCIA STAROBNÝCH DÔCHODKOV AKO NÁSTROJ REALIZÁCIE SOCIÁLNEJ SPRAVODLIVOSTI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A MAĎARSKU 2016 – 2019

RICHARD GEFFERT – OSKAR TÓTH

Department of Public Policy and Theory of Public Administration
Faculty of Public Administration
Pavol Jozef Šafárik University in Košice
Email: richard.geffert@upjs.sk
oskar.toth@student.upjs.sk

Abstract:

Social justice, as a fundamental value of social policy, is a permanent object of the study of political theory and practice both in the historical and the contemporary context. The presented research paper addresses the content framework of this phenomenon through its specificities in the political-philosophical-axiological plane on the basis of selected economic indicators in terms of their secondary analysis. Its main objective is to identify the axiological understanding of social justice by relevant governmental entities and their coalitions in the Slovak republic and Hungary through valorisation mechanisms of retirement pensions between 2016 and 2019.

Keywords:

Axiology, Hungary, Old-Age Pensions, Slovak Republic, Social Justice.

Úvod

Sociálna spravodlivosť predstavuje vždy aktuálnu tému, ktorá je hýbateľom dejín človeka a spoločnosti. Zvlášť citlivo je vnímaná

v súvislosti so sociálnymi skupinami, ktoré sú sociálne odkázané, závislé na sociálnej pomoci príslušných subjektov sociálnej politiky. Práve seniori; ekonomicky už neaktívne obyvateľstvo, predstavujú (aj štatisticky) významnú skupinu obyvateľov štátu¹, ktorá je mimoriadne zraniteľná, aj v súvislosti so sociálnymi transfermi. Tie výrazným spôsobom ovplyvňujú kvalitu ich života prostredníctvom vybraných ekonomických nástrojov. Je preto nevyhnutné venovať mimoriadnu pozornosť identifikácii sociálnej spravodlivosti v teoretickej reflexii, ale tiež jej aplikácii v praxi. Reprezentuje kľúčový princíp sociálnej politiky, ktorý je vždy ukotvený v priestore a čase. Je predmetom polyparadigmatického skúmania politologickej, sociologickej, právnej, či ekonomickej

¹ Podľa údajov Sociálnej poisťovne počty starobných dôchodcov v Slovenskej republike v sledovaných rokoch: k 31. decembru 2016 – 1 048 842 osôb, k 31. 12. 2017 – 1 064 393 osôb, k 31.12.2018 – 1 069 255 osôb, k 31. januáru 2019 – 1 070 083 poberateľov starobného dôchodku (socpoist.sk). Celkový počet obyvateľov SR k 31.12. 2017 – 5 443 120 (slovak.statistics.sk).

teórie v permanentnom súčasnom aj historickom kontinuu globalizovanej spoločnosti².

Problematike sa dlhodobo venuje množstvo zahraničných, ale aj domácich vedcov a expertov³ v oblasti teórie, a praxe, keďže sociálna politika, ako aplikovaná disciplína je vedou pre prax (nie iba výskumom pre výskum v zmysle behavioralizmu). Ide o fenomén, ktorý je charakteristický značným axiologickým relativizmom. Nemožno unifikovať a absolutizovať jeho podobu, chápanie a používanie, napriek tomu je nevyhnutné vždy istým spôsobom reflektovať jeho uplatňovanie v praktickom živote a rešpektovať mocenské definotické; legislatívne vymedzenie (prirodzene v zmysle korektnej demokratickej kooperácie väčšiny s menšinovými požiadavkami). Existuje široké spektrum aplikácie sociálnej spravodlivosti v živote človeka, jednotlivých sociálnych skupín, ale aj spoločnosti ako celku. Samotná sociálna politika⁴ integruje minimálne šesť základných oblastí⁵, ktoré neoddiskutovateľne riešia vždy aj aplikovanie tohto základného princípu do každodenného života. Príspevok je zameraný na analýzu princípu sociálnej spravodlivosti, ako kľúčového princípu sociálnej politiky, v oblasti sociálneho zabezpečenia, cez sledovanie riešenia sociálnej udalosti – staroby, v zmysle saturovania ekonomických potrieb seniorov. Je zameraný na identifikovanie chápania sociálnej spravodlivosti pri valorizačno/indexačných mechanizmoch (iba)⁶ starob-

ných dôchodkov⁷ v dvoch štátoch – v Slovenskej republike a Maďarsku vo vybranom časovom diapazóne 2016 – 2019. Je realizovaný, ako sekundárna analýza relevantných štatistických výstupov, oficiálnych organizácií realizujúcich meranie štatistických údajov: Štatistický úrad SR, Sociálna poisťovňa, Úrad vlády SR, Maďarská štátna pokladnica, Úrad vlády Maďarska, Štatistický úrad Maďarska.

Axiologické orientácie vládnych politických subjektov a valorizačné mechanizmy starobných dôchodkov v Slovenskej republike 2016 – 2019

V sledovanom období 2016 – 2019 vládnu koalíciu v Slovenskej republike tvoria politické subjekty: SMER-SD, SNS a MOST-HÍD⁸. Ich hodnotovú syntézu možno z axiologického hľadiska charakterizovať, ako širokú ideologickú⁹ koalíciu, v ktorej každý zo zúčastnených subjektov má silný sociálny pilier svojho politického programu¹⁰, v ktorom identifikuje zá-

² Ako poznamenáva O. Mitaľ, možno konštatovať, že globalizačné procesy predstavujú jeden z kľúčových momentov súčasnej (post)modernej spoločnosti (Mitaľ, 2018).

³ O tomto fenoméne pojednáva napríklad J. Rawls, R. Titmuss, J. Keller, I. Radičová, V. Krebs, P. Staněk, V. Klaus, I. Dudinská, E. Bolfíková, I. Tomeš, V. Durdisová, a mnoho ďalších.

⁴ „Sociálna politika vo svojom teoretickom i praktickom základe spoluvytvára vzťahy jednotlivcov a skupín na makroúrovni a mikroúrovni, nakoľko ktorýkoľvek spoločenský jav zahŕňa navzájom sa prelínajúce ekonomické a sociálne aspekty...“ (Lačný, 2018, s. 279).

⁵ Väčšina autorov sa zhoduje na tom, že integrálnou súčasťou sociálnej politiky, ako syntézy praxe a vedy, je týchto šesť oblastí: sociálne zabezpečenie, rodinná politika, bytová politika, zdravotná politika, vzdelávacia politika a politika (ne)zamestnanosti. Bližšie pozri Geffert (2010; 2014).

⁶ Z dôvodu množstva typov dôchodkov je nevyhnutné sa zamerať zúžene na jeden typ sociálneho benefitu.

⁷ V Slovenskej republike je v súčasnosti starobný dôchodkový systém založený na troch základných samostatných pilieroch: I. pilier – povinné dôchodkové poistenie je dávkovo definované a priebežne financované poistenie spravované Sociálnou poisťovňou, II. pilier – starobné dôchodkové sporenie je príspevkovo definované poistenie financované prostredníctvom kapitalizácie, ktoré spravujú dôchodkové správčovské spoločnosti, III. pilier – dobrovoľné doplnkové dôchodkové sporenie je príspevkovo definované poistenie financované prostredníctvom kapitalizácie, ktoré spravujú doplnkové dôchodkové spoločnosti (www.socpoist.sk). V príspevku je pozornosť zameraná len na starobné dôchodky vyplácané z I. piliera Sociálnou poisťovňou, a to z dôvodu, že počet a výška dôchodkov z ďalších pilierov je v sledovanom období zanedbateľný. Pokiaľ ide o dôchodkový vek je pre rok 2018 ustanovený na 62 rokov a 139 dní a pre rok 2019 bude na úrovni 62 rokov a 202 dní. 28. 3. 2019 bol schválený ústavný zákon o zastropovaní veku odchodu do starobného dôchodku na 64 rokov.

⁸ Na základe výsledkov volieb do NR SR v roku 2016 vládnu koalíciu vytvorili štyri politické subjekty: SMER-SD, SNS, MOST-HÍD a #SIEŤ. Táto štvorkoalícia 1. 9. 2016 bola redukovaná na trojkoalíciu bez politického subjektu #SIEŤ.

⁹ Ideológiu chápeme v neutrálnom význame ako hodnotovú paradigmu. Ideologické koncepcie západnej civilizácie však chápeme ako axiologicky inkomensurabilné. Bližšie pozri Geffert (2007).

¹⁰ Každý štandardný politický subjekt má svoj politický program ukotvený na troch fundamentálnych

kladné charakteristiky social welfare¹¹ a welfare state¹². Z hľadiska typológie R. Titmussa¹³ (ako fundamentálnej typológie členských štátov OECD od roku 1974) sociálny pilier všetkých dotknutých politických subjektov tenduje k redistributívnemu modelu (aspoň v politických a volebných programoch). Dotknuté politické subjekty však možno z hľadiska ľavoprajvej politickej orientácie situovať do opačných častí; pólou politického spektra. Tento „pretažený“ fakt možno identifikovať aj v programovom vyhlásení vlády sledovanej koalície (bližšie pozri Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2016-2020, 2018-2020)¹⁴. O výsledkoch volieb do NR SR podrobne pojednáva tabuľka č. 1.

Tabuľka č. 2 pojednáva o základných hodnotách vládnych politických subjektov v Slovenskej republike 2016 – 2020, ktoré realizujú svoju predstavu sociálnej spravodlivosti aj v spôsobe valorizácie starobných dôchodkov.

Tabuľka č. 1: Výsledky parlamentných volieb do NR SR (05. 03. 2016)

Skratka politického subjektu	Počet hlasov	Hlasy v %	Počet mandátov
SMER – Sociálna demokracia	737 481	28,28 %	49
Sloboda a Solidarita	315 558	12,10 %	21
Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti – NOVA	287 611	11,02 %	19
Slovenská národná strana	225 386	8,64 %	15
Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko	209 779	8,04 %	14
SME RODINA – Boris Kollár	172 860	6,62 %	11
MOST – HÍD	169 593	6,50 %	11
#SIEŤ	146 205	5,60 %	10

Zdroj: Spracovanie podľa Štatistický úrad SR.: Voľby do národnej rady SR, 2016.

Tabuľka č. 2: Vládne politické subjekty SR a ich axiologická orientácia; 2016 – 2019

Politický subjekt	Celý názov	Základné hodnoty programu
SMER-SD	SMER-Sociálna demokracia	sociálna demokracia, sociálne, proeurópanstvo, stredolavica
SNS	Slovenská národná strana	národné cítenie ekonomický nacionalizmus, euroskepticizmus, národný a sociálny konzervativizmus, pravica
MOST-HÍD	Most-občianska strana	liberalizmus, liberálny konzervativizmus, proeurópanstvo, politický stred, až stredopravica

Zdroj: Spracovanie podľa politických programov vybraných politických subjektov.

Pokiaľ ide o aplikáciu princípu sociálnej spravodlivosti vo vzťahu ku konkrétnym legislatívnym opatreniam je pozornosť zameraná na mechanizmus valorizácie starobných dôchodkov v jednotlivých kalendárnych rokoch 2016, 2017, 2018 a 2019. Na ňom možno v istej miere, z axiologického hľadiska, demonštrovať chápanie sociálnej spravodlivosti vo vzťahu k redistribúcii sociálnych transferov od štátu, ako základného subjektu sociálnej politiky smerom k vybranej časti populácie – poberateľom starobného dôchodku.

Na tomto mieste je užitočné načrtnutie situácie v súvislosti s vybranou cieľovou populáciou, a to z hľadiska demografického, ako aj so-

pilieroch: hospodársky, národný a sociálny, bližšie Geffert (2014).

¹¹ Slovenská republika je podľa Ústavy SR charakterizovaná ako sociálne orientovaná trhovú ekonomiku (Ústava SR).

¹² „Nová koncepcia štátu, nazývaná aj ako welfare state, je charakteristická priamou integráciou štátu do výroby a sociálnych vzťahov s cieľom zaistenia všeobecného blahobytu, zmierňovania sociálneho napätia a tlmenia sociálnych konfliktov...“ (Dudinská, 2018, s. 298).

¹³ Social Policy. An Introduction Richarda Titmussa, je základnou knihou sociálnej politiky ako aplikovanej vednej disciplíny v členských štátoch OECD.

¹⁴ Od 26.marca 2018 boli realizované v rámci vlády SR významné personálne zmeny, v podstate bola de facto zostavená nová vláda, na čele s novým premiérom. Táto vláda však reflektovala výsledky parlamentných volieb do NR SR z roku 2016 a po axiologickej stránke sa žiadnym spôsobom neodlišuje od pôvodnej vlády SR (v podstate nedošlo k zásadným zmenám ani v sociálnom pilieri programového vyhlásenia vlády 2016), ktorá vykonávala moc do 26.3.2018. Bližšie pozri a porovnaj Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2016 – 2020, Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2018 – 2020.

cio-ekonomického. V Slovenskej republike k 31. decembru 2016 bolo vyplácaných 1 048 842 starobných dôchodkov, k 30. decembru roka 2017 bolo vyplácaných 1 064 393 starobných dôchodkov z celkového počtu dôchodcov 1 387 174, k 31. decembru 2018 1 069 225 dôchodkov z celkového počtu dôchodcov 1 396 287 (socpoist.sk). Priemerná výška vyplácaného starobného dôchodku v Slovenskej republike bola v roku 2015: 400,84 €, v roku 2016: 405,78 €, v roku 2017: 417,57 € a v roku 2018: 444,26 € (socpoist.sk). Pre zaujímavosť v nasledujúcich tabuľkách uvádzame prehľad výšky starobných dôchodkov a orientačné množstvo ich poberateľov vo vybraných sledovaných obdobiach:

Tabuľka č. 3: Prehľad výšky starobných dôchodkov v roku 2016 v SR

Výška starobného dôchodku (€)	Počet poberateľov
do 76	2477
od 76,10 do 110	3267
od 100,10 do 200	18690
od 200,10 do 305	87496
od 305,10 do 415	329994
od 415,10 do 515	174288
od 515,10 do 605	68158
od 605,10 do 705	35873
od 705,10 do 800	15721
od 800,10 do 900	8595
od 900,10 do 1000	4653
od 1000,10	3605

Zdroj: Spracovanie podľa Sociálna poisťovňa.: Správa o hospodárení Sociálnej poisťovne v roku 2016.

Najvyšší vyplácaný starobný dôchodok v SR v roku 2016 bol 2979 €. V roku 2016, od 1. januára¹⁵ sa v Slovenskej republike valorizovali¹⁶ starobné dôchodky o pevnú sumu 1,90 €. Od 1. 1. 2017 sa starobné dôchodky zvýšili v SR opäť o pevnú sumu, ktorá bola v porovnaní s rokom 2016 určená najmenej ako 2 % z priemernej mesačnej sumy daného druhu dôchod-

ku. V konkrétnom vyčíslení išlo o sumu 8,20 €. Pevná suma zvýšenia sa neurčila zo sumy vyplácaného dôchodku, ale z priemernej mesačnej sumy daného druhu dôchodku, vychádzalo sa pritom z priemerných mesačných súm dôchodkov platných k 30. júnu 2016.

Tabuľka č. 4: Prehľad výšky starobných dôchodkov v roku 2017 v SR¹⁷

Výška starobného dôchodku (€)	Počet poberateľov
do 200	24434
od 385 do 415	90000
od 415	441924
od 900 do 925	1437
od 1000	3721

Zdroj: Spracovanie podľa Sociálna poisťovňa.: Správa o hospodárení Sociálnej poisťovne v roku 2017.

Rok 2018 priniesol vo valorizácii starobných dôchodkov v SR zmenu, ktorej podstatou je sledovanie tzv. dôchodcovskej inflácie. Väčšina starobných penzií sa zvýšila o 8,40 €, avšak starobné dôchodky vyššie ako 1050 € stúpili percentuálne, a to o 0,8 %, teda celkovo o 9 € (toto zvýšenie sa týka len takmer 4181 starobných dôchodcov). V roku 2019 (od 1. januára) Sociálna poisťovňa zvýšila starobný dôchodok (podľa § 82 a § 293dx zákona č. 461/2003 Z. z. O sociálnom poistení v znení neskorších predpisov) o 2,6 % mesačnej sumy dôchodkov, najmenej však o pevnú sumu určenú ako 2 % z priemernej mesačnej sumy jednotlivých druhov dôchodkov vykazanej Sociálnou poisťovňou k 30. júnu 2018 (www.socpoist.sk).

Axiologické orientácie vládných politických subjektov a valorizačné mechanizmy starobných dôchodkov v Maďarsku 2016 - 2019

Pokiaľ ide o Maďarsko, v sledovanom období vládnú koalíciu tvoria politické subjekty FIDESZ a KDNP. Sledované roky predstavujú pokračovanie vládnutia tejto koalície. V roku 2014 FIDESZ v spolupráci s KDNP vyhrala voľby¹⁸ zo ziskom 45,04 % hlasov čo predsta-

¹⁵ V SR sa sociálne benefity valorizujú vždy 2-krát v kalendárnom roku, vždy k 1. 1 a k 1. 7.

¹⁶ Valorizácia predstavuje zvýšenie reálnej hodnoty finančnej dávky, indexácia predstavuje zvýšenie nominálnej hodnoty finančnej dávky (Geffert, 2009). Možno polemizovať o tom, či pojem valorizácia je vhodným ekonomickým pojmom v súvislosti s úpravou starobných dôchodkov, preto, lebo pri zohľadnení ďalších ekonomických ukazovateľov o valorizáciu ísť nemusí.

¹⁷ Údaje o výške a počte poberateľov starobných dôchodkov za rok 2018 v čase písania príspevku ešte sumárne neboli prístupné.

¹⁸ Tieto parlamentné voľby reflektovali zmeny ústavy účinné od 1. januára 2012 na základe zákona č. 203/2011 „O voľbe poslancov parlamentu“.

vuje 133 mandátov v 199 členom parlamente. Nasledujúca tabuľka podrobne pojednáva aj o výsledkoch parlamentných volieb v Maďarsku 2014, keďže presah vládnutia vzniknutej

koalície je do roku 2019. Príspevok kontinuálne, v zmysle sledovania stanoveného cieľa, pojednáva o valorizačných mechanizmoch starobných dôchodkov v období 2016 – 2019.

Tabuľka č. 5: Výsledky parlamentných volieb v Maďarsku (06. 04. 2014)

Skratka politického subjektu (koalície)	Získané mandáty					
	Jednomandátové obvody		Celoštátna listina		Spolu	
	Počet	Podiel	Počet	Podiel	Počet	Podiel
FIDESZ - KDNP	96	90,57	37	39,78	133	66,83
MSZP-EGYÜTT-DK-PM-MLP	10	9,43	28	30,11	38	19,10
JOBBIK	0	0	23	24,73	23	11,56
LMP	0	0	5	5,38	5	2,51
	106	100	93	100	199	100

Zdroj: Spracovanie podľa Národný volebný úrad Maďarska.: Výsledky parlamentných volieb v Maďarsku, 2014.

Vládnú koalíciu vytvorili politické subjekty FIDESZ a KDNP. V podstate išlo o tretiu, hodnotovo blízku vládu pod vedením Viktora Orbána, ktorú viedol do nasledujúcich parlamentných volieb 08.04.2018. Prezident Maďar-

ska, János Áder, dňa 17. 04. 2018 poveril predsedu víťaznej politickej strany parlamentných volieb FIDESZ, zostavením vlády. Novovzniknutá koalícia bola po odobrení parlamentom vymenovaná prezidentom 18. 05. 2018.

Tabuľka č. 6: Výsledky parlamentných volieb v Maďarsku (08. 04. 2018)

Skratka politického subjektu (koalície)	Získané mandáty					
	Jednomandátové obvody		Celoštátna listina		Spolu	
	Počet	Podiel	Počet	Podiel	Počet	Podiel
FIDESZ - KDNP	91	85,85	42	45,16	133	66,83
JOBBIK	1	0,94	25	26,88	26	13,07
MSZP-PÁRBESZÉD	8	7,55	12	12,90	20	10,05
DK	3	2,84	6	6,45	9	4,52
LMP	1	0,94	7	7,53	8	4,02
MNOÖ	0	0	1	1,08	1	0,50
EGYÜTT	1	0,94	0	0	1	0,50
FÜGGETLEN	1	0,94	0	0	1	0,50
	106	100	93	100	199	100

Zdroj: Spracovanie podľa Národný volebný úrad Maďarska.: Výsledky parlamentných volieb v Maďarsku, 2018.

Tabuľka č. 7: Vládne politické subjekty v Maďarsku v skúmaných rokoch 2016 – 2019

Politický subjekt	Celý názov	Základné hodnoty programu
FIDESZ	FIDESZ- Magyar polgári Szövetség	národný konzervativizmus, kresťanská demokracia.
KDNP	Kereszténydemokrata Néppárt	kresťanská demokracia, konzervativizmus.

Zdroj: Spracovanie podľa politických programov vybraných politických subjektov.

Podľa informácií Maďarskej štátnej pokladnice k 1. januáru 2016 bolo v Maďarsku vyplatených 2 169 780 dôchodkov, z toho 2 014 666 starobných dôchodkov pri celkovom počte obyvateľov 9 830 000 (nyugdijbiztositas.tcs.allamkincstar.gov.hu).

Tabuľka č. 8: Prehľad výšky starobných dôchodkov v Maďarsku v roku 2016

Výška starobného dôchodku (Ft)	Výška starobného dôchodku (€)	Počet poberateľov
do 25 000	do 77,63	14858
od 25 000 do 30 000	od 77,63 do 93,15	3155
od 30 001 do 50 000	od 93,16 do 155,26	37039
od 50 001 do 100 000	od 155,27 do 310,53	698394
od 100 001 do 200 000	od 310,54 do 621,06	1111412
od 200 001 do 300 000	od 621,07 do 931,59	135882
od 300 001	od 931,60	13926

Zdroj: Spracovanie podľa Maďarská štátna pokladnica.: Výška starobných dôchodkov v Maďarsku, 2016. Prepočet na euro, kurz 322,03 HUF = 1€ (23.11.2018 NBS).

V časovom diapazóne 1992 až 2012 bol v Maďarsku legislatívne zakotvený príspevkový a dôchodkový strop, ktorý zabraňuje vzniku a priznávaniu extrémne vysokých dôchodkov. Strop dôchodkov bol najprv stanovený na trojnásobok hrubej priemernej mzdy, potom postupne sa strop znížil na 1,5 násobok priemer-

nej mzdy a potom sa postupne zastavil v sume trojnásobku (Szabó, 2016). K 1. januáru 2017 bolo vyplatených 2 191 120 dôchodkov, z toho 2 045 738 starobných dôchodkov pri celkovom počte obyvateľov Maďarska 9 798 000 (nyugdijbiztositas.tcs.allamkincstar.gov.hu).

Tabuľka č. 9: Prehľad výšky starobných dôchodkov v Maďarsku v roku 2017

Výška starobného dôchodku (Ft)	Výška starobného dôchodku (€)	Počet poberateľov
do 25 000	do 77,63	15414
od 25 000 do 30 000	od 77,63 do 93,15	3435
od 30 001 do 50 000	od 93,16 do 155,26	36398
od 50 001 do 100 000	od 155,27 do 310,53	671460
od 100 001 do 200 000	od 310,54 do 621,06	1146426
od 200 001 do 300 000	od 621,07 do 931,59	154600
od 300 001 do 400 000	od 931,60 do 1242,12	16184
od 400 001 do 500 000	od 1242,13 do 1552,65	1470
od 500 001 do 600 000	od 1552,66 do 1863,18	259
od 600 001 do 700 000	od 1863,19 do 2173,71	63
od 700 001	od 2173,72	29

Zdroj: Spracovanie podľa Maďarská štátna pokladnica.: Výška starobných dôchodkov v Maďarsku, 2017. Prepočet na euro, kurz 322,03 HUF = 1€ (23.11.2018 NBS).

Zvýšenie dôchodkov o 1,6 % v roku 2016, prevyšovalo skutočnú mieru inflácie, avšak nárast o 1,6 % v nasledujúcom roku nevykompenzoval jej negatívny vplyv. Následne v novembri kalendárneho roka, dostali dôchodcovia 0,8 %-tnú korekciu, ktorá sa vyplátila v plnej výške (to znamená spätne za predošlých 12

mesiacov). Korekčný doplnok predstavuje 9,6 % z novembrového dôchodku. V januári 2018 táto dvanásťina (alebo 0,8 %) zvýšenia dôchodkov, bolo základom 3 % riadneho zvýšenia dôchodku. (Farkas, 2017). Vládne nariadenie č. 204/2018 (XII.12) stanovuje zvýšenie dôchodkov od 01. 01. 2019 o 2,7 %.

Tabuľka č. 10: Prehľad výšky starobných dôchodkov v Maďarsku v roku 2018

Výška starobného dôchodku (Ft)	Výška starobného dôchodku (€)	Počet poberateľov
do 25 000	do 77,63	3267
od 25 000 do 30 000	od 77,64 do 93,15	1494
od 30 001 do 50 000	od 93,16 do 155,26	31036
od 50 001 do 100 000	od 155,27 do 310,53	591063
od 100 001 do 200 000	od 310,54 do 621,06	1172413
od 200 001 do 300 000	od 621,07 do 931,59	187694
od 300 001 do 400 000	od 931,60 do 1242,12	22720
od 400 001 do 500 000	od 1242,13 do 1552,65	2705
od 500 001 do 600 000	od 1552,66 do 1863,18	469
od 600 001 do 700 000	od 1863,19 do 2173,71	119
od 700 001	od 2173,72	27

Zdroj: Spracovanie podľa Pénzcentrum.: Výška starobných dôchodkov v Maďarsku, 2018. Prepočet na euro, kurz 322,03 HUF = 1€ (23. 11. 2018 NBS).

Národné zhromaždenie ešte v roku 2011 prijalo zákon č. 166, ktorým sa ustanovil štátny rozpočet na rok 2012, a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré ďalšie zákony. Touto novelou došlo ku zmene systému zvyšovania dôchodkov (aj starobných) ustanoveného v zákone č. 81 z roku 1997 O dôchodkoch sociálneho zabezpečenia. VI. Kapitola, Ročné zvyšovanie dôchodkových dávok: Dôchodkové dávky sociálneho zabezpečenia stanovené pred 1. januárom bežného roka, v januári nasledujúceho roku po kalendárnom roku zistenia by sa mali zvýšiť do miery rastu spotrebiteľských cien. Plánované zvýšenie spotrebiteľských cien v bežnom roku je stanovené v Zákone o štátnom rozpočte. Ak je očakávaný rast spotrebiteľských cien v bežnom roku najmenej o 1 percentuálny bod vyšší ako očakávaná miera o koľko sa zvýšili tak v novembri daného roku sa má vykonať dodatočné zvýšenie dôchodku so spätnou účinnosťou od 1. januára. V prípade, ak odchýlka presiahne 1 percentuálny bod, potom rozdiel za celý rok sa uhradí v jednej sume v novembri príslušného roka. Pri zvyšovaní dôchodkov podľa ods. (3) Zákona o dôchodkoch sociálneho zabezpečenia, by sa mala zohľadniť miera rastu spotrebiteľských cien dôchodcov za prvých osem mesiacov bežného kalendárneho roka, ak prekročí očakávanú mieru rastu spotrebiteľských cien. Parlament v zmysle zákona oprávňuje vládu, aby prijala ďalšie potrebné opatrenia v prípade známej, či odhadovanej prognózy skutočných a očakávaných makroekonomických procesov a údajov (Zákon č. 81/1997).

Tabuľka č. 11: Zvyšovanie dôchodkov v Maďarsku 2016 – 2019

Rok	Percentuálne zvýšenie	Inflácia	Reálne zvýšenie
2016	1,6	0,4	1,2
2017	2,4	2,4	0,0
2018	3,0	2,8	0,2
2019	2,7	X	X

Zdroj: Spracovanie podľa Vasarlocsapat.: Miera zvyšovania dôchodkov v Maďarsku, 2016 – 2019.

Výška starobných dôchodkov výrazne závisí aj od samotného výpočtu v jednotlivých rokoch, ktoré sú stručne sumarizované do nasledujúcich bodov:

1) Celkový uznaný odpracovaný služobný čas (t. j. nielen po 1. januári 1988, ale celkový služobný čas, ktorý poistenec získal počas svojho života) v dňoch vydelení 365-timi. Takto možno zistiť počet všetkých rokov služobného času. Percento dôchodkového multiplikátora závisí od počtu týchto rokov.

Tabuľka č. 12: Dôchodkový multiplikátor

Odpracované roky	Percento (%)
15	43
20	53
25	63
30	68
35	73
40	80
50	100

Zdroj: Spracovanie podľa Nyugdíjguru.: Dôchodkový multiplikátor.

2) Počas výpočtu priemerného príjmu tvoriaceho základ starobného dôchodku v období

medzi 1. januárom 1988 a dňom žiadosti o dôchodok treba tento príjem znížiť o príspevky podľa platnej legislatívy pre príslušný kalendárny rok.

3) Ročné príjmy znížené o príspevky podľa predchádzajúceho bodu získané od 1. januára 1988 majú byť znížené o daň z príjmu.

4) Takto upravené ročné príjmy sa musia vynásobiť multiplikátorom valorizácie (výnimku tvoria rok žiadosti odchodu do dôchodku a predchádzajúci rok t. z. ak poistenec požiadava o odchod v roku 2019 tak príjmy z roku 2019, 2018 sa nevynásobia týmto multiplikátorom). Pri určovaní priemernej mesačnej mzdy sa príjmy získané pred odchodom do dôchodku vynásobia valorizačným multiplikátorom. Za každý rok, podľa miery rastu čistých priemerných príjmov v jednotlivých rokoch, sa upraví na úroveň príjmu kalendárneho roka odchodu do dôchodku. Valorizačné multiplikátory sú stanovené vždy v marci príslušného roka vládny nariadením (Farkas, 2019).

Tabuľka č. 13: Valorizačné multiplikátory¹⁹

Rok	Súčiniteľ
2016	1,129
2017	1,000
2018	1,000
2019	X

Zdroj: Spracovanie podľa Úrad vlády Maďarska.: Valorizačné multiplikátory, 2018.

5) Takto získané čisté, zhodnotené ročné príjmy treba sčítať, a tento súčet je potrebné vydeliť počtom odpracovaných dní od 1. januára 1988 po deň žiadosti odchodu do dôchodku, za ktoré mal poistenec príjem.

6) Vypočítaný denný priemerný čistý príjem sa musí vynásobiť 365, aby sa určil priemerný ročný príjem, ktorý musíme vydeliť 12, aby sme získali priemerný mesačný príjem.

7) V prípade vypočítaných dôchodkov nad 372 000 HUF podliehajú regresii.

Znamená to, že pri určovaní nároku na dôchodok sa zohľadňuje iba ich percentuálna časť. Pri príjmoch medzi 372 000 – 421 000 HUF 90 % a nad 421 000 HUF 80 %.

8) Týmto spôsobom získaný čistý príjem sa musí vynásobiť koeficientom dôchodkového multiplikátora z bodu 1. a získame výšku dôchodku (Farkas, 2019).

Záver

Na základe analýzy možno konštatovať, že problematika sociálnej spravodlivosti je aktuálnou v každom čase a priestore. Je predmetom záujmu teoretických aj empirických výskumov v rôznych oblastiach. Je tiež cieľovou kategóriou politikov celého politického spektra všetkých politických systémov a všetkých štátnych zriadení. Vždy predstavuje množstvo rôznych variácií jej interpretácie v teórii, ako aj aplikácii v každodennej praxi. Napriek širokej relatívnej chápania tohto zložitého fenoménu, ktorý je založený na rozsiahlej axiologickej pluralite subjektov, ktoré ju interpretujú a aplikujú na riešenie konkrétnych sociálnych udalostí, možno vyjsť zo základnej typológie sociálnej politiky R. Titmussa. Tá je realizovaná na základe miery účasti rôznych subjektov, predovšetkým štátu na redistribúcii zdrojov a podiele na realizácii sumy rôznych sociálnych opatrení. Štát je vždy reprezentovaný, v západnom axiologickom priestore, politickými reprezentáciami²⁰. V prípade sledovaných štátov – Slovenskej republiky a Maďarska, ktoré sú parlamentnými demokraciami (a viacstraníckymi politickými systémami), štát reprezentujú v sledovanom období 2016 – 2019 koalícia politických subjektov. Každý politický subjekt má hodnotové preferencie, ktoré prezentuje vo svojom politickom, volebnom programe a v prípade vytvorenia vládnej koalície sa jeho priority pretavujú do programového vyhlásenia vlády, v závislosti na volebnom zisku daného politického subjektu.

Možno konštatovať, že napriek populistickým formuláciám politických subjektov vo

¹⁹ Valorizačný multiplikátor predstavuje základný index medzi rokom získania príjmu a referenčným rokom, ktorý meria rast miezd týmito dvoma dátumami. Referenčným rokom je zvyčajne rok odchodu do dôchodku alebo z technických dôvodov predchádzajúci rok. V dôsledku toho sa musia na výpočet dôchodkov za bežný rok použiť nové multiplikátory valorizácie. Od začiatku uplatňovania valorizačného multiplikátora sa používa základný index čistých priemerných zárobkov (Rézmovits, 2015).

²⁰ Slovenská republika aj Maďarsko sú z hľadiska charakteristiky politického systému parlamentné demokracie s multistraníckym politickým systémom. Z tohto, ale aj mnohých dôvodov je vhodné a zaujímavé porovnanie základných charakteristík realizácie starobného dôchodkového systému v oboch štátoch.

svojich politických dokumentoch sa potvrdilo, že Yavicové a stredoľavé politické subjekty inklinujú pri realizácii svojho chápania sociálnej spravodlivosti pri starobných dôchodkoch k valorizačným mechanizmom, ktoré sú založené na plošnom zvyšovaní (valorizácii) sociálnych benefitov, bez testovania predošlého príjmu, a tiež výkonu (zásluhovosti) objektov počas ekonomicky aktívneho života (valorizácia starobných dôchodkov v SR v období rokov 2012 – 2016, keď SMER-SD bola jedinou vládnu politickou stranou²¹). V období rokov 2016 – 2019 sa postupne pri valorizácii starobných dôchodkov prejavuje axiologický vplyv koalíčných stredopravých politických partnerov vo vládnej koalícii – SNS a MOST-HÍD, kedy sa starobné dôchodky postupne posúvajú k percentuálnemu modelu.

Totožný mechanizmus valorizácie starobných dôchodkov možno sledovať aj v Maďarsku, a to v dvoch axiologicky kontinuálnych vládnych koalíciách politických subjektov FIDESZ a KDNP v období 2014 – 2019, kde dané politické subjekty z axiologického hľadiska možno radiť do stredopravej časti politického spektra s valorizáciou starobných dôchodkov, ktorá je založená na percentuálnom princípe.

V zásade boli potvrdené Titmussove modely sociálnej politiky aj pri chápaní, interpretácii a aplikácii sociálnej spravodlivosti, ako východiskovej kategórie sociálnej politiky.

Literatúra:

- A Fidesz - Magyar Polgári Szövetség Alapszabálya. Dostupné na internete: <<https://fidesz.hu>> [19/2/2019].
- A Kereszténydemokrata Néppárt alapszabálya. Dostupné na internete: <<https://kdnf.hu>> [19/2/2019].
- A 2018. évbén hatályos valorizációs szorzószámok. Dostupné na internete: <https://www.kormanyhivatal.hu> [19/2/2019].
- Állománystatisztikai adatok 2016. Dostupné na internete: <<https://nyugdijbiztositas.tcs.allamkincstar.gov.hu>> [19/2/2019].
- Állománystatisztikai adatok 2017. Dostupné na internete: <<https://nyugdijbiztositas.tcs.allamkincstar.gov.hu>> [19/2/2019].
- Analýzy k Národnému programu aktívneho starnutia na roky 2014 až 2020. MPSVaR SR 2018. Dostupné na internete: <<https://www.employment.gov.sk>> [1/2/2019].
- Demografia a sociálne štatistiky. Dostupné na internete: <<https://slovak.statistics.sk>> [13/2/2019].
- DUDINSKÁ, I.: Politologické penzum. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity 2018.
- DUDINSKÁ, I.: Štát blahobytu (Welfare state). In: DUDINSKÁ, I.: Politologické penzum. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity 2018, s. 298.
- FARKAS, A.: Nyugdíjnövelés és nyugdíjprémium novemberben! 2017. [Zvýšenie dôchodkov a dôchodková prémie v novembri!]. Dostupné na internete: <<https://www.lokal.hu>> [19/2/2019].
- FARKAS, A.: Hogyan állapítják meg a nyugdíj összegét 2019-ben? [Ako sa určí výška dôchodkov v roku 2019?] 2019. Dostupné na internete: <<https://www.nyugdijguru.hu>> [19/2/2019].
- GEFFERT, R.: Empirická analýza preferencií hodnôt politicko-ideologických paradigiem ako predikátorov rozhodovania sa vo voľbách. Sociálne a politické analýzy. Roč. 1, č. 1 (2007), s. 136 – 237.
- GEFFERT, R.: Sociálna politika. Košice: UPJŠ 2009.
- GEFFERT, R.: Sociálna politika a jej axiologické orientácie. Košice: UPJŠ 2014.
- LAČNÝ, M.: Sociálna politika. In: DUDINSKÁ, I.: Politologické penzum. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity 2018, s.278 – 279.
- Magyar Államkincstár. Dostupné na internete: <<https://nyugdijbiztositas.tcs.allamkincstar.gov.hu>> [19/2/2019].
- Magyarország Alaptörvénye. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu>> [1/2/2019].
- MITAL, O. The Impacts of Globalisation Processes on the Execution of Public Administration Functions. Politické vedy, Vol. 21, No. 4 (2018), s. 96 – 117.
- Národná banka Slovenska, Denný kurzový lístok. Dostupné na internete: <<https://www.nbs.sk>> [23/11/2018].

²¹ Túto skutočnosť možno v parlamentnej demokracii považovať skôr za anomáliu.

- Néesség. Dostupné na internete: <<http://www.ksh.hu>> [19/2/2019].
- Nyugdíjmelés. Dostupné na internete: <<http://www.vasarlocsapat.hu>> [19/2/2019].
- Politický program MOST-HÍD, 2017. Dostupné na internete: <<https://www.most-hid.sk/>> [19/2/2019].
- Politický program SMER-SD, 2017. Dostupné na internete: <<http://strana-smer.sk>> [1/2/2019].
- Politický program SNS, 2017, Dostupné na internete: <<http://www.sns.sk>> [1/2/2019].
- Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2016 - 2020. Dostupné na internete: <<https://www.vlada.gov.sk>> [13/2/2019].
- Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2018 - 2020. Dostupné na internete: <<https://www.vlada.gov.sk>> [13/2/2019].
- RÉZMOVITS, A.: Nyugdíjkiszámítási rendszer összehasonlító vizsgálata. A magyar MIDAS előrejelző rendszer nyugdíjmodulja. Dostupné na internete: <<http://real.mtak.hu>> [22/2/2015].
- Správa o hospodárení Sociálnej poisťovne v roku 2016. Dostupné na internete: <<http://www.socpoist.sk>> [4/2/2019].
- Správa o hospodárení Sociálnej poisťovne v roku 2017. Dostupné na internete: <<http://www.socpoist.sk>> [4/2/2019].
- Správa o hospodárení Sociálnej poisťovne v roku 2018. Dostupné na internete: <<http://www.socpoist.sk>> [4/2/2019].
- SZABÓ, T. Z.: Milliós nyugdíjak: "Undorító az egész". 2016, .Dostupné na internete: <<https://24.hu>> [19/2/2019].
- Štatistický úrad SR: Dostupné na internete: <<http://slovak.statistics.sk>> [5/2/2019].
- TITMUSS, R. M.: Social Policy. An Introduction. London: Allen & Unwin 1974.
- TITMUSS, R. M.: Social Policy. London: George & Unwin 1979.
- Ústava SR, Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>> [18/2/2019].
- VERES, D.: Nem álom a nyolcszázézeres nyugdíj: mutatjuk, hányan kapnak ennyit Magyarországon, 2018. Dostupné na internete: <<https://www.penzcentrum.hu>> [19/2/2019].
- Volebný program MOST-HÍD, Dostupné na internete: <<https://www.most-hid.sk/sk/tags/volebny-program>> [1/2/2019].
- Výsledky parlamentných volieb v Maďarsku v roku 2014. Dostupné na internete: <<http://www.valasztas.hu>> [19/2/2019].
- Výsledky parlamentných volieb v Maďarsku v roku 2018. Dostupné na internete: <<http://www.valasztas.hu>> [19/2/2019].
- Zvyšovanie dôchodkov v Maďarsku 2016 - 2019. Dostupné na internete: <<https://www.vasarlocsapat.hu>> [19/2/2019].
1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról. 1998. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu>> [19/2/2019].
2011. évi CLXVI. törvény Magyarország 2012. évi költségvetését megalapozó egyes törvények módosításáról. Dostupné na internete: <<https://mkogy.jogtar.hu>> [19/2/2019].
2011. évi CCIII. Törvény az országgyűlési képviselők választásáról. 2012. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu>> [19/2/2019].

INŠTITÚT POLITOLÓGIE FF PU SI UCTIL PAMIATKU KOLEGU VLADIMÍRA DANČIŠINA VYDANÍM ZBORNÍKA O REGIONÁLNYCH VOĽBÁCH

**Irina Dudinská – Michal Cirner – Gabriel Székely (eds.):
Politologická analýza regionálnych volieb 2017 na Slovensku.
Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018. 106 s.
ISBN 978-80-555-2128-2**

RÓBERT KIRÁLY

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: kiralyr001@gmail.com

Inštitút politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove pokračuje v tradícií vydávania aktuálnych a vedomostne obohacujúcich publikácií, ktoré nie sú explicitne venované výhradne politologickej odbornej verejnosti, ale svojim jednoduchým, no erudovaným jazykom oslovujú aj ľudí z iných humanitne zameraných štúdií. Zborník, ktorý sa mi dostal do rúk, obsahuje zaujímavú analýzu rôznorodých aspektov volieb a volebných systémov. Publikácia má navyše aj svoj medzinárodný charakter a plnohodnotne zapadla do mozaiky nielen volebnej problematiky, ale prispela aj k čoraz viac prehlbujúcej sa cezhraničnej kooperácii medzi Prešovskou a Užhorodskou univerzitou. Autori publikácie si za cieľ svojej analýzy vybrali voľby do Vyšších územných celkov z roku 2017, ktoré sa vyznačovali viacerými špecifikami. Spomenúť môžeme napríklad historicky najvyššiu volebnú účasť, predĺženie mandátu županov zo 4 na 5 rokov, či zrušenie druhého kola volieb.

Materiálov na analýzu bolo teda viac ako dosť, pričom zvýšený záujem Slovákov o správu vecí verejných len podčiarkuje nutnosť zodpovednej práce politológov, sociológov a iných odborníkov z predmetnej oblasti. Slovenská republika disponuje ešte mladou (a miestami až krehkou) demokraciou a ľudia vyslobodení z komunistického marazmu sa len postupne oboznamujú s nástrojmi priamej demokracie, či inými výhodami slobodného režimu. Verím, že aj tento zborník plnohodnotne prispeje k všeobecnému diškurzu, nakoľko autori poukázali aj na rôznorodé deficity, ktorými trpí náš volebný systém.

Jedným z najväčších problémov, o ktorom sa prakticky vôbec nehovorí, sa pokúsil vyriešiť žiaľ už nebohý Vladimír Dančišin, ktorému je tento zborník osobne venovaný. Jeho odborná znalosť problematiky volebných systémov a nadreprezentatívnosti / podreprezentatívnosti volebných obvodov na Slovensku otvára diskusiu o neefektívnosti rovného volebného

práva, ktoré je považované za jeden z pilierov demokratického systému.

Mnohí autori sa zameriavali aj na ostro sledovaný Banskobystrický samosprávny kraj, ktorý v prechádzajúcich voľbách padol do rúk radikálneho extrémistu, pričom voľby v roku 2017 ukázali, že ľuďom záleží na budúcnosti nielen Slovenska, ale aj svojho kraja. Mnohí voľiči sa po parlamentných voľbách v roku 2016 cítili podvedene a s nespokojnosťou s najsilnejšou politickou stranou (a vládnu koalíciu) šli k volebným urnám, aby vyjadrili svoj postoj voči nielen aktuálnej situácii, ale aj voči budúcej politickej trajektórii našej krajiny. Vzostupu antisystémových, nezávislých či nových politických subjektov na našej scéne sa podrobne

v zborníku venoval napríklad Marcel Martinovič, a tiež Anatolij Kľučkovič, ktorý výstižným spôsobom predostrel čitateľom svoju odbornosť o slovenskej politickej situácii z pohľadu ukrajinského pozorovateľa.

Zborník tak svojim čitateľom ponúka rôznorodú paletu problémov slovenského volebného systému a analýzu výsledkov volieb do VÚC 2017, pričom autori predkladajú aj riešenia mnohých páčivých problémov.

Obsah publikácie je aj do značnej miery príkladne diverzifikovaný, a teda rozhodne osloví nielen politológov, ale aj právnikov, sociológov, regionálnych a komunálnych politikov, či študentov humanitných odborov.

O 24. SVETOVOM FILOZOFICKOM KONGRESE, PEKING, ČÍNA

ONDREJ MARCHEVSKÝ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: ondrej.marchevsky@unipo.sk

Počnúc rokom 1900 sa spravidla dvakrát v dekáde stáva svetový filozofický kongres miestom stretnutí pre tú časť svetovej populácie, ktorá sa vo svojom živote odborne, profesionálne, alebo tiež len vo voľnom čase venuje filozofii. Stálym organizátorom je Medzinárodná federácia filozofických spoločností (FISP), ktorá kongresy organizuje vždy v spolupráci s hosťiteľskou národnou organizáciou. Pre 24. Svetový filozofický kongres, ktorý sa konal 13. – 20. augusta 2018 bola touto organizáciou Pekingská univerzita, ktorá mala byť aj plánovaným miestom konania. Avšak mimoriadny záujem o účasť na kongrese prinútil organizátorov presunúť miesto konania do Národného kongresového centra, ktoré bolo pôvodne vybudované ako zázemie pre olympijské výpravy.

„Learning to be a Human“ bolo hlavným heslom, poslaním i tematickým určením kongresu. Akcentovaný bol dialóg medzi civilizáciami, ktorý by mal byť všestranne obohacujúci a to tak pre civilizačné spoločenstvá, ako aj jednotlivcov.

Jedným zo zámerov organizátorov, predovšetkým čínskej časti, bolo vytvoriť podujatie, ktoré by vo viac ako storočnej tradícii svetových filozofických kongresov nemalo obdoby.

Kongres v Aténach (2013) bol pozoruhodný a historicky rekordný viac ako trojtisícovou účasťou a prácou viac ako siedmich desiatok

tematických sekcií. O organizátoroch tohto kongresu je možné povedať, že ich zámerom nebolo len prepísať historické tabuľky, ale vytvoriť rekord, ktorý bude nielen ťažké, ba priam nemožné prekonať. Chceli byť skrátka historicky najväčšími.

Je možné konštatovať, že počtom viac ako 7000 účastníkov a prácou 99 tematických sekcií sa to podarilo.

Označením „historicky výnimočné“ bude možné určite označiť aj miesto slávnostného otvorenia. Za mimoriadnych bezpečnostných opatrení sa uskutočnilo v monumentálnych priestoroch Veľkej sály Ľudu, v ktorej prebiehajú zjazdy Komunistickej strany Číny. Miesto otváracieho ceremoniálu bolo účastníkmi hodnotené v širokej emocionálnej škále, jedinečnosť tomuto miestu neuprie ale nikto.

Bezpochyby jedinečným, no predsa akosi inak, bolo aj ďalšie miesto, rovnako sprevádzané bohatou škálou emočne podfarbených vyjadrení – „pivničný“ kongresový trakt. Predstavoval súbor troch desiatok zasadacích kóji s kapacitou približne dvadsať ľudí usporiadaných do šachovnicového pôdorysu. V nich prebiehali paralelne rôzne tematické sekcie. Ako pri každom podobnom podujatí, harmonogram práce je jedna vec, a možnosti moderátorov a účastníkov dodržať ho, to je vec úplne iná. Nebolo tomu tak ani počas tohto kongresu. Príspevky, či diskusie k nim boli prerušované

burácajúcim potleskom „odvedľa“ či temperamentnou argumentáciou hispánsko-amerických kolegov, ktorá bola prerušovaná bezradným „Gentleman's please!“.

Ako to býva už tradíciou, vlajkovou loďou kongresu boli pozvané plenárne prednášky účastníkov z celého sveta. Konali sa v hlavnej kongresovej sále (počas najbližšej olympiády bude v tejto miestnosti prebiehať zápolenie v curlingu). Ich obsahy boli simultánne prekladané do troch až piatich cudzích jazykov. Išlo o aspekt zabezpečenia, ktorý bol množstvom účastníkov veľmi pozitívne hodnotený.

Okrem plenárnych prednášok tvorili nosnú časť práce kongresu zasadnutia v sekciách a tiež tematické zasadnutia filozofických spoločností, ktoré mali možnosť naplánovať si svoje podujatia. Vlastným formátom boli aj sympóziá. To rozhodne najväčšie, ktoré sa ako jediné konalo na pôvodne plánovanom mieste – v kampuse Pekingskej univerzity – bolo venované 200. výročiu narodenia Karla Marxa.

Miestom podnetných diskusií boli práce okrúhlych stolov. V procese živých diskusií na vopred vymedzené témy sa formulovali štýlom akejsi komponovanej improvizácie – užívajúc pojmoslovie profesora Fujáka – perspektívy nových skúmaní a odborných partnerstiev.

Svoje miesto v programe mali aj prezentácie kníh rôznych proveniencií sprevádzané diskusnými komentármi k ich obsahu. Jednou z tých pútavejších bola tá k práci *America the philosophical*, ktorej autorom je Carlin Romano. Lákala názvom a tiež slovami *genuinely exciting and provocative*, ktoré na jej margo uviedol Umberto Eco. Carlin Romano pri svojej prezentácii prirovnal význam USA pre formovanie svetového filozofického diskurzu k tomu významu, ktorý ma pre formovanie svetových módnych trendov Taliansko a pre zimné športy Nórsko. Diskusie o filozofii v USA sa dotýkali aj úradujúceho prezidenta Donalda Trumpa. Bol označený prívlastkom „*Simply minded guy*“, ktorý je zdrojom búrlivých filozofických polemík. Jeho vyjadrenia a predovšetkým jeho krátke „posolstvá“ Amerike a svetu boli označené za stimul množstva štátno-právnych a sociálno-filozofických diskusií v USA.

Program kongresu bol obohatený aj o také tematickými „špeciality“ akými boli napríklad: Filozofia a umelá inteligencia, Filozofia kognitívnych neurovied či tiež Filozofia pre deti a Filozofia jedla.

Ako bolo spomenuté, mimoriadny dôraz bol kladený na dialóg a možnosti jeho úspešnej realizácie. Tomu okrem iného zodpovedalo zloženie plenárnych prednášajúcich v jednotlivých dňoch. Medzi plenárnymi prednášajúcimi sa nachádzali spravidla zástupcovia aspoň troch kontinentov. Vymenovať všetky podnetné príspevky nie je možné, žiadalo by si to samostatné suplementum. Je ale možné spomenúť niektoré z nich. Prednáška Judith Butler priblížila zaujímavé pojednanie o absencii pojmu rodu v niektorých jazykoch, čo eliminuje možnosť širšie rozpracovávať danú otázku naprieč všetkými civilizáciami. Tu Weiming akcentoval význam konfuciánskeho spirituálneho humanizmus pre možnosť učiť sa byť človekom. Michael Beaney vychádzajúc vo svojej prednáške zo Schleiermacherovho *On the Different Methods of Translations* predstavil širokú škálu problémov a posunov v preklade medzi anglickým jazykom a čínskym jazykom. Jeho plenárnu prednášku by bolo možné vnímať ako doplnenie rozsiahlejšieho pojednania Barbary Cassin *Dictionary of untranslatables*.

Diverzifikovanú logicko-translatologicko-argumentačnú rozpravu predstavovala ďalšia z plenárnych prednášok. Realizoval ju Andrej Smirnov. Zaoberal sa prekladom arabskej terminológie a jej argumentačných dopadov na vymožitelnosť trestu za konzumáciu alkoholických nápojov v moslimských krajinách.

O možnosti vzájomne viesť dialóg medzi kultúrami pojednával Paul Haely. Akcentoval význam hermeneutiky pre možnosť vzájomného poznávania kultúr prisudzujúc mimoriadny význam tzv. *hermeneutickej senzibilitate*, ktorá by mohla priviesť k svetovému cieľu, ktorý nazval kozmopolitnou humánnosťou. Haely nastolil otázku, ktorá ostala otvorenou pre ďalšie premýšľanie auditória: Do akej miery je potrebné poznať inú kultúru aby sme s ňou dokázali viesť dialóg?

Pozoruhodnú sondu do dejín európskeho myslenia o človeku predstavila fínska filozofka Sara Heinämaa. Sústredila sa na posúdenie vplyvu filozofického odkazu Descarta a Kanta na vnímanie človeka, pričom k ich odkazu pristupovala ako k problému, či vernejšie referujú, nedostatku v dejinno-filozofickom vývoji kontinentálnej filozofie. Možnosť preklenúť problematické dedičstvo nachádzala v Husserlovej fenomenológii.

Liangkang Ni z Sunjatsen University v svojom príspevku *On the searching on me...* nastolil ako výzvu pre súčasnú filozofiu existenciou ega. Vstupné rámce prístupu k tejto výzve poňal plne v duchu kongresovej idey spájania civilizácií, kedy za možné východiská označil kooperáciu medzi filozofiou Husserla a učenie Zen-budhizmu.

Ako „hlas Afriky na kongrese“ bol označený príspevok *otca africkej hermeneutiky kultúry*, tak býva nazývaný monsignor Teophilus Okere z Nigérie. Prostredníctvom konceptu „ibo“ (názov pre Ja v jednom z afrických jazykov) predstavil africké vnímanie a prístup k otázke ľudského Ja.

Je možné podotknúť, že účastníci z afrického filozofického prostredia predstavovali skupinu mimoriadne aktívnych účastníkov diskusií v plenárnych prednáškach, teda aspoň tých, ktorých bolo časovo možné zúčastniť sa. Vo viacerých podobách znelo posolstvo, že o filozofickom odkaze africkej proveniencie ešte budeme veľa počuť. Ostáva teda len načúvať a tešiť sa.

Ak sa za tradične najpočetnejšiu delegáciu svetových kongresov zvyknú považovať ruskí kolegovia, tak na tomto kongrese neboli zastúpených v niekoľkých stovkách, ako to bolo napríklad v Soule roku 2008. V príspevkoch ruských kolegov boli badateľné dve dominantné línie. Prvú z nich by bolo možné nazvať ako nové čítanie a snaha o nové interpretovanie dejín ruskej filozofie. Vlajkovou loďou tejto línie boli bezpochyby príspevky Borisa Pružinina, dlhoročného šéfredaktora časopisu *Voprosy filozofii* a Tatiany Šcedrinovej. Tie odzneli pod moderátorským vedením Everta van der Zweerdeho, v súčasnosti jedného z najvýznamnejších neruských historikov filozofického myslenia ruskej proveniencie. Druhú líniu zastupovali nasledovníci učenia Nikolaja Fjodorova venujúci sa otázkam kozmismu a transhumanizmu. Možno spomenúť príspevky Oľgy Masloboevovej či Alexeja Babenka. V spojení s ruskou filozofiou bolo zaujímavé sledovať, ako je toto filozofické myslenie skúmané čínskymi kolegami. Jednou z najvýraznejších postáv tohto štúdia je Zhang Baichun. Za mimoriadne hodnotný bolo možné považovať príspevok Zou Xiaojuan reflektujúci na americké pôsobenie Georgija Florovského.

S potešením možno konštatovať, že aj domáce, slovenské filozofické prostredie malo

nemalé zastúpenie. Mimoriadnu pozornosť si zasluhuje pôsobenie trojice slovenských autorov profesora Pavla Dancáka, docenta Michala Valča a doktorky Kataríny Valčovej. Bezprostredne po slávnostnom otvorení kongresu viedli jedno zo zasadaní členských spoločností FISP-The Council for Research in Values and Philosophy venované problematike hodnôt v súčasnom globalizovanom svete. V sekcii venovanej významu bytia človekom z pohľadu pragmatizmu realizoval svoju pozvanú prednášku profesor Emil Višňovský. V sekcii environmentálnej filozofie predniesol svoj príspevok Richard Šťahel. Profesor Roman Králik, ďalší zo zástupcov Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, svoj príspevok prezentoval v sekcii venovanej odkazu Kierkegaarda. Doktor Ľuboš Blaha bol podľa programu kongresu účastníkom práce dvoch okrúhlych stolov, jeden bol venovaný sociálno-demokratickému mysleniu a druhý súčasnému marxizmu. Prešovská univerzita v Prešove bola zastúpená okrem profesora Dancáka aj doktorom Ľubomírom Dunajom a v sekcii ruskej filozofie prezentoval svoj príspevok autor tohto textu.

Neoddeliteľnou súčasťou kongresov je aj zasadnutie Valného zhromaždenia FISP, ktoré sa konalo v kampuse Pekingskej univerzity. Zastúpených bolo viac ako 100 spoločností z celého sveta. Okrem hodnotenia výsledkov činnosti FISP je dôležitou súčasťou zasadnutia je voľba členov výkonného výboru a nového prezidenta, ktorým sa stal Luca Maria Scarantino z Talianka. Profesor Scarantino v odstupujúcom vedení FISP, ktoré viedol Dermot Moran zastával funkciu generálneho sekretára.

S potešením možno konštatovať, že historicky prvýkrát malo na zasadnutí Valného zhromaždenia FISP svojho delegáta s plným hlasovacím právom aj Slovenské filozofické združenie pri SAV. Je možné nádejať sa, že raz by aj naše slovenské združenie mohlo byť zastúpené vo Výkonnom výbore FISP. V súčasnej situácii nie je tento cieľ naplniteľný z jedného dosť zásadného dôvodu a to dôvodu finančného. Zasadnutia Výkonného výboru sa spravidla konajú striedavo v niektorej z členských národných organizácií. Účasť je v réžii samotných členov výboru. FISP poskytuje za istých okolností príspevky na cestovné náklady, nikdy však neuhrádza celé náklady umožňujúce účasť. Zatiaľ je možné len dúfať, že hlasy z prostredia Rady slovenských vedeckých spo-

ločností hovoriace o vytvorení fondu podporujúceho účasť vo vedení vedeckých spoločností na svetovej úrovni sa stanú v dohľadnom čase aj realitou.

Každé zo zasadnutí Valných zhromaždení so sebou nesie ešte jednu zásadnú voľbu. Voľbu krajiny, ktorá bude organizovať nasledujúci svetový filozofický kongres. Aktuálne polojubilejný 25. ročník. Záujem organizovať toto podujatie predstavili štyria kandidáti: Melbourne, Tokio, Teherán a Rio de Janeiro. Melbourne a Tokio mali od prvých dní rozsiahlu informačnú a reklamnú kampaň medzi všetkými účastníkmi kongresu, ktorá bola doplnená pútavo pripravenými prezentáciami, obzvlášť v príde austrálskej delegácie. Naopak, Teherán sa spoliehal len a výlučne na prezentáciu počas zasadnutia Valného zhromaždenia. Vo svojej prezentácii kládli dôraz na vnímanie Iránu ako filozofickej krajiny, v ktorej sú každý týždeň v celoštátnej televízii prezentované relácie venované filozofii. Zdôraznili obľúbenosť študijného odboru filozofia, pričom akcentovali fakt,

že väčšiu časť filozofického študentstva tvoria ženy. Tieto motívy ale neboli nijak reflektované v diskusii k iránskej kandidatúre. Predmetom ostrej kritickej reflexie boli otázky dodržiavania ľudských práv, práv žien v Iráne, nekompatibilitnosť platobných systémov, problém s cestovnými vízami. Ten má dvojakú povahu. Jednak je pomerne náročné tieto víza získať a druhým problémom je, že ich umiestnenie do cestovných dokladov môže spôsobiť problémy až zamietnutia vstupu do krajín akými sú napríklad USA, Kanada, Británia či Izrael.

Rio svojou prezentáciou pripomínalo vlastivedno-filozofickú črtu Brazílie. Predmetom ostrej kritiky prevažne hispánsko-amerických delegátov bolo zavádzanie kandidátskej krajiny o bezpečnostnej situácii v mieste plánovaného konania kongresu.

Do druhého kola hlasovania postúpilo Melbourne a Rio de Janeiro. Voľba delegátov vrátane hlasu slovenského padla na Melbourne, ktoré bude organizovať kongres v roku 2023.